

Yıl/Year: 2024
Cilt/Volume: 1
Sayı/Number: 1
Aralık/December

ISSN: 3062 - 1194

TÜRSKA

TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Turkology and Socio-Cultural Research (JTSCR)

Editör/Editor

Doç. Dr. Önder ÇANGAL

Yardımcı Editör/Co-Editor

Doç. Dr. Barış Berhem ACAR

www.turskajournal.com

TURSKA

TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Editörden

TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ (TURSKA)

Önder ÇANGAL*

Barış Berhem ACAR**

1. Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) Yayımlanma Sebebi ve Hedefi:

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) amacı; Türk dili öğretimi, Türk dili tarihi, Türk edebiyatı, halk bilimi ve sosyo-kültürel araştırmalar alanlarında disiplinlerarası bir perspektifle kaleme alınmış akademik çalışmaların ilgililerle buluşabileceği nitelikli bir yayın platformu oluşturarak alana dair evrensel bilgi birikimine katkıda bulunmaktır.

TURSKA, kapsam bakımından kesin sınırları belirtmemekle birlikte, aşağıdaki konularda yayınlara yer vermektedir:

- Eski Türk Dili
- Yeni Türk Dili
- Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
- Türk Dili Tarihi
- Eski Anadolu Türkçesi
- Yeni Türk Edebiyatı
- Eski Türk Edebiyatı
- Halk Bilimi (Folklor)
- Sosyo-Kültürel Araştırmalar
- Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
- İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretimi
- Ana Dili Olarak Türkçe Öğretimi
- İki Dillilere Türkçe Öğretimi
- Türk Soylulara Türkçe Öğretimi
- Öğretici Eğitimi
- Dil Öğretiminde Program Geliştirme
- Dil Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme
- Bilgisayar Destekli Dil Öğretimi
- Dil Öğretimi ve Dil Bilim
- Dil Öğretimi ve Edebiyat
- Dil Öğretimi ve Kültür
- Dil Öğretimi Sınıflarında Söylem ve Etkileşim
- Dil Öğretimi Araştırmalarında Yöntem
- Dinleme Becerisi
- Konuşma Becerisi
- Okuma Becerisi
- Yazma Becerisi
- Dil Öğretiminde Dil Bilgisi

* Doç. Dr. Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi Editörü; Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi.

** Doç. Dr. Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi Yardımcı Editörü; Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

2. Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) Amblemi

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin amblemi, dergi isminin baş harfleri olan "TURSKA" harflerinden ve logonun içine gömülmüş olan dergi isminden oluşmaktadır.

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin amblemi şu şekildedir:

3. Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) İmtiyaz Sahibi, Yazı İşleri Müdürü ve Diğer Görevlileri

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) İmtiyaz Sahibi, Yazı İşleri Müdürü ve Editörü Önder ÇANGAL'dır. Derginin Yardımcı Editörü Barış Berhem ACAR'dır.

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi'nin (TURSKA) Bilim ve Yayın Kurulu ile Hakem Heyeti ilgili bilim insanlarının görüşleri ve izinleri alınarak oluşturulmuştur.

Türkoloji ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi (TURSKA), Türk dili öğretimi, Türk dili tarihi Türk edebiyatı, halk bilimi ve sosyo-kültürel araştırmalar alanlarında özgün kuramsal ve uygulamalı araştırma makalelerine, raporlara, yayın ve bilimsel etkinlik tanıtma-değerlendirme yazılarına yer verecek olan uluslararası hakemli bir akademik dergidir. TURSKA, yılda iki kez sadece elektronik olarak (<http://turskajournal.com>) yayımlanacak, bununla birlikte akademik Türkçe ve özel alan Türkçesi gibi belirli konularda özel sayılar hazırlayacaktır.

Derginin Türkoloji araştırmalarına katkı sağlaması dileğiyle başta yayın kurulu, bilim kurulu ve hakem heyeti olmak üzere emeği geçen herkese çok teşekkür ederiz.

TURSKA

TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Jenerik

TURSKA
TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

TÜRKOLOJİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ (TURSKA), TÜRKİYE

Yayıncı, İmtiyaz Sahibi, Yazı İşleri Müdürü ve Editörü

Publisher, License Owner, Editorial Manager and Editor

Doç. Dr. Önder ÇANGAL

Editör Yardımcısı / Co-Editor

Doç. Dr. Barış Berhem ACAR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tuba Işınsoy İSEN DURMUŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi / Ankara - Türkiye)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Ankara - Türkiye)

Doç. Dr. Umut BAŞAR (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / Tahran - İran)

Doç. Dr. Tarık DURAN (Belgrad Üniversitesi / Belgrad - Sırbistan)

Doç. Dr. Kayhan İNAN (Amasya Üniversitesi / Amasya - Türkiye)

Doç. Dr. Galina MISKINIENE (Vilnius Üniversitesi / Vilnius - Litvanya)

Doç. Dr. Mehmet Celal VARİŞOĞLU (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Tokat - Türkiye)

Dr. Dženana BRAČKOVIĆ (Uluslararası Saraybosna Üniversitesi / Saraybosna - Bosna Hersek)

Dr. Azra ABADŽIĆ NAVAHEY (Zagreb Üniversitesi / Zagreb – Hırvatistan)

Yayın Danışma Kurulu / Board of Editorial Advisor

Prof. Dr. Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ (Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep - Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa DURMUŞ (Hacettepe Üniversitesi / Ankara - Türkiye)

Prof. Dr. Peter Benjamin GOLDEN (Rutgers Üniversitesi / New Jersey - ABD)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Zenitsa Üniversitesi / Zenitsa - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Harun BEKİR (Plovdiv Üniversitesi / Plovdiv - Bulgaristan)

Doç. Dr. Osman EMİN (Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi / Üsküp - Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ (Almatı İşletme Üniversitesi / Almatı - Kazakistan)

Dr. Behruz BEKBABAYI (Allameh Tabataba'i Üniversitesi / Tahran - İran)

Dr. Najibullah AKBARİ (Kabil Üniversitesi / Kabil - Afganistan)

Yabancı Dil Sorumluları / Responsible for Foreign Language

Esra Nur ACAR (Trakya Üniversitesi / Edirne - Türkiye)

Ömer Faruk IŞIK (Zhejiang International Studies Üniversitesi / Hangzhou - Çin)

Düzeltili Sorumluları

Dr. Zeynep ÖZ (Bağımsız Araştırmacı / İstanbul - Türkiye)

Genel Yazışmalar

Dr. Halil KARABULUT (Trakya Üniversitesi / Edirne - Türkiye)

Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Yakup YILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi / İstanbul - Türkiye)

Doç. Dr. Cafer ÇARKIT (Belgrad Üniversitesi / Belgrad - Sırbistan)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ (Almatı İşletme Üniversitesi / Almatı - Kazakistan)

Doç. Dr. Efekan KARAGÖL (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi / Zonguldak - Türkiye)

Doç. Dr. Emrah BOYLU (Bartın Üniversitesi / Bartın - Türkiye)

Doç. Dr. Gürkan MORALI (Tetovo Üniversitesi / Tetovo - Kuzey Makedonya)

Doç. Dr. Kayhan İNAN (Moldova Devlet Üniversitesi / Kişinev - Moldova)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Zenitsa Üniversitesi / Zenitsa - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Serkan KÖSE (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir - Türkiye)

Doç. Dr. Umut BAŞAR (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / Tahran - İran)

Dr. Bahtiyar BAHŞİ (İnönü Üniversitesi / Malatya - Türkiye)

Dr. Betül GÖKTAŞ (Tilburg Üniversitesi / Tilburg - Hollanda)

Dr. Cemile ODUNKIRAN (İstanbul Üniversitesi / İstanbul - Türkiye)

Dr. Derya GÜLLÜK (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi / Balıkesir - Türkiye)

Dr. İskender KORKMAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir - Türkiye)

Dr. Rasim TARAKÇI (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / Ankara - Türkiye)

1. Eda ARAT

**AKADEMİK TÜRKÇE ÜZERİNE HAZIRLANAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARDAKİ
ANAHTAR KELİMELERE İLİŞKİN İÇERİK ANALİZİ**

(Araştırma Makalesi)

A Content Analysis Related to Keywords in Scientific Studies Prepared on Academic Turkish
(Research Article)

1-19

—

2. Gülsüm BERKE

“TANTÛRALI KADIN” VE “FOTOĞRAFTA AYRI DURAN” ANLATILARINDA GÖÇ TEMASI

(Araştırma Makalesi)

Migration in the Narratives of “Tantûralı Kadın” and “Fotoğrafta Ayrı Duran”

(Research Article)

20-42

—

3. Meleyke MEMMEDOVA

**AZERBAYCAN, TRAKYA VE ANADOLU FOLKLORUNDA DÜĞÜN MERASİMİ
OYUN VE GÖSTERİLERİ**

(Araştırma Makalesi)

The Wedding Ceremony Plays and Spectacles in Azerbaijani, Thracian and Anatolian Folklore
(Research Article)

43-59

—

4. Embiye ALTAÇ

BULGARİSTAN’DA DÜNDEN BUGÜNE TÜRK TİYATROSU

(Araştırma Makalesi)

Turkish Theatre in Bulgaria from Past to Present

(Research Article)

60-76

—

5. İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU

KIRGIZ HALK KÜLTÜRÜNDE KUTSAL BİR İÇECEK OLARAK KIMIZ

(Araştırma Makalesi)

Koumiss as a Sacred Drink in Kyrgyz Folk Culture

(Research Article)

77-89

—

6. Ömür GÖKAKIN

“BALKANLARDA TÜRK EDEBİYATI TARİHİ” KİTABI HAKKINDA

(Kitap İncelemesi)

About the Book “History of Turkish Literature in the Balkans”

(Book Review)

90-92

AKADEMİK TÜRKÇE ÜZERİNE HAZIRLANAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARDAKİ
ANAHTAR KELİMELERE İLİŞKİN İÇERİK ANALİZİ*Araştırma Makalesi*

Eda ARAT*

Geliş Tarihi: 10.09.2024 | Kabul Tarihi: 15.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

Özet: Bu çalışmanın amacı, yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçeye yönelik olarak hazırlanmış bilimsel makale ve lisansüstü tezlerde geçen anahtar kelimeleri incelemek ve bu kelimelerin kullanım sıklığını belirlemektir. Araştırma kapsamında alan yazını taraması yapılarak yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçe üzerine yazılmış toplam 38 çalışmaya (24 bilimsel makale, 6 yüksek lisans tezi ve 8 doktora tezi) ulaşılmıştır. Çalışmanın verileri, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Araştırmada, anahtar kelimelerin dokuz ana tema altında sınıflandırıldığı belirlenmiştir. Bu temalar; dil ve dil öğretimi, dil becerileri, söz varlığı, dil bilimi, teknoloji ve materyal kullanımı, öğrenci görüşleri ve tutumları, öğretim yöntem ve teknikleri, alan yazını çalışmaları ve içerik tasarımı olarak sıralanmıştır. Bulgular, en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe” (22 kez) olduğunu, bunu “akademik yazma” (12 kez), “uluslararası öğrenciler” (8 kez) ve “ihtiyaç analizi” (6 kez) anahtar kelimelerinin takip ettiğini ortaya koymuştur. Dil ve dil öğretimi teması, 15 farklı anahtar kelimeyle toplamda 54 kez kullanılmış ve çalışmaların bu alanda yoğunlaştığı görülmüştür. Dil becerileri temasında 17 farklı anahtar kelime toplamda 32 kez geçmiştir ve bu bölümde özellikle “akademik yazma” öne çıkmıştır. Bununla birlikte, diğer dil becerilerinin (okuma, dinleme, konuşma) ihmal edildiği fark edilmiştir. Çalışmada, söz varlığı, dil bilimi ve materyal kullanımına yönelik anahtar kelimelerin ise sınırlı bir kullanıma sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular, akademik Türkçe alanındaki çalışmaların çoğunlukla yazma becerisine odaklandığını ancak diğer becerilerin geliştirilmesi konusunda daha fazla çabaya ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Ayrıca alanda farklı adlandırmaların sık kullanılmasının, araştırmacıların alan yazınına erişiminde zorluklar yarattığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelimeler, bilimsel makaleler, içerik analizi, lisansüstü tezler, yabancılara Türkçe öğretimi.

A CONTENT ANALYSIS RELATED TO KEYWORDS IN SCIENTIFIC STUDIES
PREPARED ON ACADEMIC TURKISH*Research Article*

Received: 10.09.2024 | Accepted: 15.12.2024 | Published: 23.12.2024

Abstract: The purpose of this study is to examine the keywords used in scientific articles and postgraduate theses written on academic Turkish in the context of teaching Turkish as a foreign language and to determine the frequency of their usage. Within the scope of the research, a literature review is conducted, and a total of 38 studies on academic Turkish in the field of teaching Turkish as a foreign language (24 scientific articles, 6 master's theses, and 8 PhD dissertations) are identified. The data of the study are analyzed using the document analysis method, one of the qualitative research techniques. The keywords are found to be classified under nine main themes: language and language teaching, language skills, vocabulary, linguistics, technology and material usage, student opinions and attitudes, teaching methods and techniques, literature review studies, and content design. The findings reveal that the most frequently used keyword is “academic Turkish” (22 times), followed by “academic writing” (12 times), “international students” (8 times), and “needs analysis” (6 times). The theme of language and language teaching includes 15 different keywords with a total of 54 usages, indicating a focus on this area. The theme of language skills includes 17 different keywords with a total of 32 usages, where “academic writing” emerges as the most prominent. However, it is noted that other language skills (reading, listening, and speaking) are largely neglected. The study also observes limited usage of keywords related to

* Öğr. Gör.; Kocaeli Üniversitesi; eda.arat@kocaeli.edu.tr 0000-0002-9443-6985

vocabulary, linguistics, and material usage. These findings indicate that research in the field of academic Turkish predominantly focuses on writing skills but requires more effort to develop other language skills. Additionally, the frequent use of various terminologies in the field is noted to cause challenges for researchers in accessing the literature.

Keywords: Content analysis, keywords, postgraduate theses, scientific articles, teaching Turkish to foreigners.

Giriş

Modern çağın getirisi olarak ortaya çıkan birçok veri tabanı, arama motoru ve teknolojik araç bir noktadan sonra kontrolsüz bir şekilde verilerin artmasına ve yayılmasına sebep olmuş, bilgi kirliliği önlenemez bir hâl almıştır. Roetzel'in (2019, s. 480) de belirttiği gibi, teknolojinin hızlı bir şekilde yükselişi ve araştırmacıların internet hizmetlerini etkin bir şekilde kullanmaları, tüm sosyal ağlarda aşırı bilgi artışı sorununa yol açmıştır. Bu bilgi artışı, Hoggan'ın (2002) vurguladığı şekilde, araştırmacıları web tabanlı bilgilere erişirken bilgi yükü ve yanlış bilgilendirme gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmış; özellikle internetteki yanlış bilgiler, büyük bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Bu bağlamda, Eppler ve Mengis (2004, s. 326), bilgi yükünün araştırmacılarda stres ve kaygı gibi işlevsel olmayan sonuçlara yol açtığını, dolayısıyla araştırmacıların doğru bilgiye karar verme sürecindeki kalitenin düştüğünü belirtmiş ve bilginin doğru yönetilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bu durumdan hareketle, araştırmacıların doğru bilgiyi diğerlerinden ayırt edebilmesi ve nitelikli bir araştırma yapabilmesi için doğru sözcüklerle tarama yapma, birden fazla web kaynağını kullanma ve basılı kaynaklardan araştırma yapma gibi farklı arama tekniklerini etkin bir şekilde uygulamaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Sevim ve İşcan (2012, s. 1864), bu teknikler arasında yazar adı, yayın başlığı ve anahtar kelimelerin kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Alan yazınında tarama yaparken bu unsurların kullanılması, aranan veriye ulaşmayı kolaylaştırmakta; sayısız verinin yer aldığı internet ortamında araştırmacıların bilgi yığını arasında sıkışıp kalmalarının önüne geçmekte; doğru bilgiye kısa sürede ulaşmayı sağlamaktadır. Günümüzde hazırlanan çalışmaların sayılarının her geçen gün artması da verilere ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Her alanda olduğu gibi yabancılara Türkçe öğretimi alanında da yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmakta; araştırmalar aracılığıyla alandaki sorunlar, gereksinimler ve eksiklikler kitap, makale, tez gibi çeşitli bilimsel çalışmalar neticesinde akademi dünyasına veri olarak sunulmaktadır (Erdem vd., 2015, s. 214). Bu noktadan hareketle alanda yapılan bu çalışmalara ait verilere ulaşabilmek ve alana yönelik araştırma yapabilmek amacıyla yazarın adı, yayın başlığı ve anahtar kelimelerin doğru ve etkili kullanımı önem taşımaktadır.

1. Bilimsel Çalışmalarda Anahtar Kelime Kullanımı

Bilimsel bir çalışmanın başarılı olabilmesi ve amacına uygun olarak hazırlanabilmesi için önceden yapılan hazırlıklar ve doğru kaynaklara erişim büyük bir önem taşımaktadır. Turan ve Dolgun (2021, s. 77), bir yayının başlığının, yazar adlarının, özetinin ve anahtar kelimelerinin o yayının ilk izlenimini, kimliğini ve genel görünümünü oluşturduğunu belirtmiştir. Bilimsel bir araştırma yapacak olan kişilerin çalışma sürecine başlamadan önce bazı ön hazırlıklar yapmaları gerekmektedir. Araştırma konusunu, problemini ve sorularını netleştirmek; ele alınan konunun daha önce araştırılıp araştırılmadığını, var olan çalışmalarda

hangi yönlerin ele alındığını ve bu çalışmalardan ne tür sonuçlar elde edildiğini incelemek bu hazırlık sürecini oluşturur. Bu adımların başlangıcı ise alan yazını taramasıdır. Bu noktadan hareketle Erdem ve arkadaşları (2015, s. 214), çağımızda teknolojinin hızla ilerlemesiyle internet kullanımının yaygınlaştığını ve doğru bilgiye hızlıca erişebilmek için anahtar kelimelerin doğru seçiminin büyük bir önem taşıdığını ifade etmektedir. Araştırmacıların doğru kaynaklara ulaşmalarında anahtar kelimelerin etkin bir biçimde kullanılması, yol gösterici bir işlev görmektedir. Bu süreçte, araştırmacıların doğru anahtar kelimeleri seçmesinin yanı sıra, yayın sahiplerinin de anahtar kelimeleri yazarken dikkatli olmaları ve anahtar kelimeleri seçerken konuyu doğru bir şekilde yansıtacak biçimde belirlemeleri gerekmektedir (Sevim ve İşcan, 2012, s. 1864). Bu bağlamda, araştırmacıların ve yayın sahiplerinin doğru anahtar kelimeleri seçerek alan yazınına katkı sağlamalarının, doğru bilgiye ulaşma sürecini kolaylaştıracağı ve bilimsel araştırmaların etkinliğini artıracığı düşünülmektedir.

Alan yazını taraması yapan araştırmacılar öncelikli olarak taradıkları çalışmaların belirli bölümlerini okuyup kendi araştırmaları ile ilgili olup olmadığına karar verirler. Taranan çalışmaların içeriği ile ilgili bilgi veren bölümlerden en önemlisi anahtar kelimelerdir (Cin Şeker, 2020, s. 798). Anahtar kelimelerle yapılan taramalar, araştırmacılara sayısız çalışma arasından kendi çalışmalarıyla ilgili olanlara ulaşma imkânı verir. İnternet aracılığıyla arama motorlarından anahtar kelimelerle yapılan taramaların kısa sürede aranılan verilere erişmeyi sağlaması, bu kelimelerin önemini daha da çok artırmıştır (Tatar ve Tatar, 2008, s. 94). Bu bağlamda, doğru anahtar kelimelerin seçimi, araştırmacıların alan yazını taramalarını daha verimli hâle getirirken aynı zamanda ilgili verilere hızlı ve etkili bir şekilde ulaşmalarını sağlamaktadır.

Araştırmalarda doğru ve etkili anahtar kelimelerin seçimi, verilere ulaşmayı kolaylaştırmanın yanı sıra yapılan çalışmanın görünürlüğünü de artırmaktadır. Dilidüzgün (2017, s. 78) anahtar kelimelerin seçimindeki önemi “Anahtar sözcükler, metnin temel içeriğiyle ilgili bilgi vermektedirler. Metnin iskeletini kuran bu sözcükler büyük ölçekli önermelerde ve özet metinlerin içeriğinde bulunması gereken sözcüklerdir. Metnin anahtar sözcüklerinin saptanması metnin bütünüyle anlaşılmasını gerektirir.” şeklinde belirtmektedir. Bindevrin (2018, s. 1) ise anahtar kelimeleri, bir metni temsil eden en açık kelime veya kelime grubu olarak açıklar. Bu açıdan bakıldığında anahtar kelimeler araştırmacılara aradıkları bilgiler hakkında ön bilgi vermekte, verilere hızlı ve doğru bir şekilde ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Emek (2020, s. 651) araştırmacılara içeriği sezdiren anahtar kelimelerin aynı zamanda yine araştırmacıların hazırladıkları yayınlara daha çok okurun ulaşması ve yayınlarının tanınırlığının artması bakımından yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Görüldüğü üzere, doğru anahtar kelimeler hem araştırma sürecini hızlandırmakta hem de akademik çalışmaların daha geniş bir kitleye ulaşarak etki alanını artırmaktadır.

Anahtar kelimelerin belirlenmesi kadar doğru kullanılmaları da önem arz etmektedir. Konuya özgü kelimelerin seçilmesi, aramayı daraltabilecek kelimelerin kullanılması bilgiye ulaşmayı kolaylaştıracak unsurlar arasında yer almaktadır (Köroğlu, 2015, s. 64). Araştırmacıların da yayınlarını hazırlarken metinleri en iyi şekilde yansıtacak anahtar kelimeleri seçmeleri; eksik veya yanlış içeriğe çalışmalarında yer vermemeleri gerekmektedir. Zira yayının konusu ile

alakalı olmayan anahtar kelimeler, okurları yanıltabilmekte ve zaman kaybına sebep olabilmektedir (Sevim ve İşcan, 2012, s. 1864). Ayrıca yayınlardaki eksik veya yanlış bilgiler, okurların çalışmalara ulaşmasına engel olmakta ve akademik yayınlara yapılan atıf sayılarının düşmesine neden olabilmektedir. Çay (2020 s. 2) çalışmasında 68 makaleden 46'sının eksik verilere sahip olduğunu, bu eksikliklerin de bilgi kaybına, istatistik gücünün azalmasına, standart hataların artmasına ve bulguların genelleşmesinin zayıflamasına yol açtığını belirtmektedir. Bu sebeple anahtar kelimelerin araştırmacı tarafından çalışmanın raporlaştırma aşaması bittikten sonra metni en iyi şekilde yansıtacak ve okurların yayına ulaşmaları için doğru kelimeleri içerecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Tatar ve Tatar (2008, s. 94) araştırma raporunun öne çıkan ve vurgu yapılması düşünülen yönleri temel alınarak konuyla ilgili yaklaşımlar, kullanılan strateji, metot ve teknikler veya örnekleme göre anahtar kelime seçiminin yapılabileceğini ifade etmiştir. Bu şekilde araştırmacıların yayınlarına erişimin kolaylaşmasını sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Bu bağlamdan hareketle alan yazınına bakıldığında yayınlardaki anahtar kelime seçimi ve kullanımına verilen önemin de anlaşılması neticesinde anahtar kelimelere yönelik çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir.

Sevim ve İşcan (2012) “Türkçenin eğitimi ve öğretimi alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde geçen anahtar kelimelere dönük bir içerik analizi” adlı çalışmalarında 2005-2010 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında yazılmış 335 yüksek lisans tezinde geçen anahtar kelimeleri inceleyerek tematik olarak gruplandırmıştır. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmanın sonucunda Türkçe eğitimi alanında yazılmış olan yüksek lisans tezlerinin yalnızca temel dil becerileriyle ilgili olmadığını; edebiyat, öğretmen yeterliliği, çocuk edebiyatı, ders kitabı incelemesi konularında da çalışıldığını tespit etmiştir.

Erdem vd. (2015) “Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılmış bilimsel makalelerde geçen anahtar sözcüklere ilişkin bir içerik analizi” adlı çalışmada yabancılara Türkçe öğretimi alanında 2000-2014 yılları arasında hazırlanmış olan 56 ulusal ve uluslararası dergide yayımlanmış 160 bilimsel makalede geçen anahtar kelimelerin kullanım sıklığını ortaya koymayı ve bu çalışmaların hangi konularda yoğunlaştığını belirlemeyi amaçlamıştır. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmanın sonucunda 2000-2014 yılları arasında en çok çalışılmış dil becerisinin yazma olduğu, dinlemeye hemen hemen hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.

Emek (2020) “Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik TR Dizin dergilerde 2016-2020 yılları arasında yayımlanan makalelerdeki anahtar sözcüklerin incelenmesi” adlı çalışmasında 2016 Ocak-2020 Eylül tarihleri arasında “TR Dizin” dergilerde yayımlanmış yabancılara Türkçe öğretimine yönelik makalelerin anahtar sözcüklerini tespit etmeyi, bu kelimeleri temalara göre sınıflamayı, söz konusu anahtar sözcüklerin kullanım sıklıklarını belirlemeyi hedeflemiştir. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmanın sonucunda yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili makalelerde en çok çalışılan konuların sırasıyla dil bilimi ve dil öğretimi olduğu; konuşma ve dinleme becerisinin diğer konulara göre daha az çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cin Şeker, Z. (2020) “Ana Dili Eğitimi Dergisi’nde yayımlanan makalelerin anahtar kelimeleri üzerine betimsel bir analiz” adlı çalışmada Ana Dili Eğitimi Dergisi’nde 2013-

2020 yılları arasında yayımlanan 335 makalenin anahtar kelimelerini betimsel olarak incelemiştir. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışma sonucunda en çok kullanılan anahtar kelimelerin Türkçe eğitimi, yabancılara Türkçe öğretimi, dil öğretimi konu alanları ile ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıca temel dil becerileri ile ilgili anahtar kelimelerin okuma ve yazma becerilerinde yoğunlaştığı, dinleme ve konuşma becerisine yönelik kelimelerin ise az olduğu belirlenmiştir.

Turan ve Dolgun (2021) “Bilimsel araştırma makalelerinde başlık, özet, anahtar kelimeler ve yazar bilgilerinin yazılımı” adlı çalışmada makalenin tümünü temsil eden ve okunmasında önemli etkileri bulunan başlık, özet, anahtar kelime ve yazar bilgilerini alan yazını ile beraber incelemiştir.

Bu çalışmada ise alan yazınından hareketle yabancılara Türkçe öğretiminde “akademik Türkçe” ile ilgili hazırlanan çalışmalardaki anahtar kelimeler incelenmiş, bu kelimelerin kullanım sıklıkları tespit edilmiş ve ulaşılan kelimeler temalara göre sınıflandırılmıştır.

2. Yabancılara Türkçe Öğretimi ve Akademik Türkçe

Gelişen teknolojiye ve değişen şartlara paralel olarak dünyanın sürekli şekilde kendini yenileyen yapısı sayesinde insanlar geçmişe nazaran daha çok kendilerini geliştirme ihtiyacı hissetmiş, farklı alanlarda uzmanlaşma gereği duymuş ve sadece bulundukları coğrafyalarda değil, çeşitli ülkelerde de kendilerine istihdam alanı oluşturmayı başarmıştır. Bu durumun getirisi olarak dil öğrenimi sadece bir hobi olma ve iletişim kurma amacı gibi özelliklerinin yanına ihtiyaçlara cevap verme özelliğini de eklemiştir. Öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verme gerekliliği sonucunda özel amaçlı dil öğretimi ortaya çıkmıştır. Özellikle 1970’lerin başındaki “Petrol Krizi” sonrasında (Hyland, 2000) özel amaçlı dil öğretimi çalışmalarının yaygınlaştığı söylenebilir.

Hutchinson & Waters (1987, s. 17) hazırladıkları dil öğretimi şemasında dil öğretimi alanını; ana dil öğretimi, yabancı dil öğretimi ve ikinci dil öğretimi olarak üç ana başlığa ayırmakta; bunlardan yabancı dil öğretimini genel amaçlı dil öğretimi ve özel amaçlı dil öğretimi şeklinde iki başlıkta değerlendirmektedir. Özel amaçlı dil öğretimini ise mesleki amaçlı ve akademik amaçlı dil öğretimi olarak farklı iki kola ayırmıştır. Aynı şekilde Donesch-Jezo (2012, s. 10) da yapmış olduğu sınıflandırmada özel amaçlı dil öğretimini profesyonel/mesleki amaçlı dil öğretimi ve akademik amaçlı dil öğretimi olarak iki grupta ele almıştır. Bunlardan akademik dil öğretimini Tüfekçioglu (2018, s. 7), yabancı dil öğrenenlerin akademik ihtiyaçlarına yönelik yapılan dil öğretimi şeklinde tanımlamaktadır.

Akademik amaçlı dil öğretiminin birçok yönden genel dil öğretiminden farklılık gösterdiği söylenebilir. Genel dil öğretiminde amaç günlük iletişimi sağlamaya ve genel hatlarıyla dili öğrenmeye yönelikken akademik amaçlı dil öğretiminde dil öğrencilerinin dili üst düzeyde kullanmaları beklenmektedir. Bu noktadan hareketle öğrencilerin akademik ortamlarda başarılı bir iletişim kurabilmek için çok sayıda akademik kelime bilmeleri gerekmektedir (Scarcella, 2003, s. 20). Akademik dilin terimler, kavramlar, kelime hazinesi, dil bilgisi yapıları ve hitabet şekilleri bakımından dil kullanım alanları ve disiplinlerine göre farklılaşması özelliği ile genel dil öğretiminden ayrıldığı görülmektedir (Çiftler ve Aytan,

2019, s. 77). Tüfekçioğlu (2018, s. 4) akademik dilin genel amaçlar için kullanılan akademik dil ve özel amaçlar için kullanılan akademik dil olarak iki şekilde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Buna göre genel amaçlar için akademik dil öğretimi tüm disiplinlerde ders dinlemeleri, seminer ve derslere katılım, ders kitabı, makale ve diğer materyalleri okuma, deneme, rapor, tez, araştırma yazıları yazma gibi alanlarda yetkinlik kazandırmayı amaçlarken akademik amaçlar ise belirli disiplin ve bölümlerdeki dil ve becerilerin öğretimi ile alakalıdır.

Günümüzde akademik amaçlarla dil öğretiminin bu denli ön plana çıkmasında; öğrencilerin lisans ve lisansüstü eğitim almak için farklı coğrafyaları daha fazla tercih etmeye başlamaları, uluslararası öğrenci değişim programlarının artması, devletler tarafından yetenekli öğrencilere daha iyi eğitim koşulları sunulması ve kariyerlerinde ilerleme imkânı tanınması gibi sebepler bulunmaktadır. Moralı'nın (2019, s. 58) da belirttiği gibi küreselleşen dünyada her geçen gün ülkeler daha fazla uluslararası öğrenci çekmeye çalışmakta, eğitim küresel bir rekabete dönüşmektedir. Yaşanan bu gelişmeler akademik dil öğretimine bakış açısını da değiştirmiş, daha sistemli bir ders tasarımı gerekli kılmıştır. Buna yönelik ders kitapları ve materyaller hazırlanmaya başlanmış, akademik dil öğretimi içeren bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır.

Uluslararası öğrencilere yönelik akademik Türkçe konusundaki çalışmaların 2012 yılında başladığı söylenebilir (Konyar, 2019, s. 33). Bu çalışmalara Demir (2017), Dolmacı (2015), Ekmekçi (2017), Emek (2020), Göçer (2021), Karagöl ve Korkmaz (2021), Konyar (2019), Moralı (2019), Tok (2013), Tüfekçioğlu (2018), Yahşi Cevher ve Güngör'ün (2016) çalışmalarını örnek olarak göstermek mümkündür.

3. Araştırmanın Amacı

Özellikle son yıllarda yabancılara Türkçe öğretimi alanında akademik Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda artış yaşandığı gözlenmektedir. Bu çalışmada da akademik Türkçe ile ilgili bilimsel çalışmalarda tespit edilen anahtar kelimelerden hareketle araştırmaların özellikle hangi alanlarda yoğunlaştığı, hangi konuların daha fazla çalışıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Anahtar kelime olarak hangi kelimeler tercih edilmektedir?
2. Tercih edilen anahtar kelimelerin dağılımları/sıklıkları nasıldır?
3. Hangi konular yoğunlukla çalışılmaktadır?
4. Anahtar kelimelerin tematik olarak gruplandırılması nasıl olmalıdır?

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçeye yönelik hazırlanmış bilimsel makalelerde ve lisansüstü tezlerde geçen anahtar kelimelerin belirlenmesi amacıyla nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi tekniğine başvurulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2013, s. 217) doküman incelemesinde temel amaç, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir.

4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında; Ulusal Tez Merkezi, DergiPark, Ulakbim, Google Akademik ve TR Dizin veri tabanlarında yapılan alan yazını taraması sonucunda yabancılara Türkçe öğretimi alanında akademik Türkçe üzerine hazırlanan çalışmalarda geçen anahtar kelimeler doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Alan yazını taraması sonucunda tespit edilen yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçe üzerine hazırlanan bilimsel çalışmaların sayısı Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1

Akademik Türkçe Üzerine Yapılan Çalışmaların Sayısı

Çalışmalar	Sayısal değer
Makaleler	24
Lisansüstü çalışmalar	14
Toplam	38

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde alan yazınında akademik Türkçeye yönelik hazırlanan 24 “makale” ve 14 “lisansüstü çalışma”nın tespit edildiği görülmektedir. Lisansüstü çalışmaların 6’sı yüksek lisans ve 8’i ise doktora tezidir.

İncelemeler neticesinde elde edilen veriler listelenerek sıklıkları belirlenmiş ve tematik olarak gruplandırılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler ve sayısal değerler bulgular başlığı altında sunulmuştur.

5. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçe üzerine hazırlanan bilimsel çalışmalarda geçen anahtar kelimeler incelenmiş ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İncelenen bilimsel çalışmalardan elde edilen farklı ve toplam anahtar kelime sayısına Tablo 2’de yer verilmiştir:

Tablo 2

Akademik Türkçe Üzerine Yapılan Çalışmalardaki Anahtar Kelime Sayısı

Kelimeler	Sayısal değer
Farklı anahtar kelime kullanımı	69
Toplam anahtar kelime kullanımı	143

Tablo 2’deki verilerden hareketle akademik Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda 69 farklı anahtar kelimenin 143 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda en sık kullanılan 8 anahtar kelime ve kullanım sıklıkları Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3

Akademik Türkçe Çalışmalarında En Sık Geçen Anahtar Kelimeler ve Kullanım Sıklıkları

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sıklığı
Akademik Türkçe	22
Akademik yazma	12
Uluslararası öğrenci	8
İhtiyaç analizi	6
Yabancılara Türkçe öğretimi	6
Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi	6
Akademik dil	4

Eylem araştırması	4
Toplam	68

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe” olduğu ve çalışmalarda toplamda 22 kez tekrar ettiği görülmüştür. Bu anahtar kelimeyi “akademik yazma (12), uluslararası öğrenciler (8), ihtiyaç analizi (6), yabancılara Türkçe öğretimi (6), Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi (6)” takip etmektedir. Ayrıca “akademik dil” ve “eylem araştırması” anahtar kelimelerinin de 4'er kez çalışmalarda kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen çalışmalarda geçen anahtar kelimelerin araştırmada belirlenen temalara göre dağılımları şu şekildedir:

Tablo 4

Akademik Türkçe Çalışmalarında Geçen Anahtar Kelimelerin Araştırmada Belirlenen Temalara Göre Dağılımları

Temalar	Anahtar Kelime Sayısı	Anahtar Kelime Sıklığı
Dil becerileri	17	32
Dil ve dil öğretimi	15	54
Söz varlığı	9	11
Dil bilimi	7	7
Öğrenciler, öğrenci görüşleri, öğrenci tutumları	6	13
İçerik tasarımı/üretimi	5	12
Dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlar	4	7
Dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımı	4	4
Alan yazını çalışmaları	2	3

Çalışmalarda geçen anahtar kelimeler temalarına göre “dil becerileri; dil ve dil öğretimi; söz varlığı; dil bilimi; öğrenciler, öğrenci görüşleri, öğrenci tutumları; içerik tasarımı/üretimi; dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlar; dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımı ve alan yazını çalışmaları” olmak üzere dokuz başlık altında sınıflandırılmıştır.

İncelenen çalışmalarda dil becerilerine yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 5'te bulunmaktadır:

Tablo 5

Akademik Türkçe Çalışmalarında Dil Becerilerine Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sıklığı
Akademik yazma	12
Dil becerileri	3
Okuma	2
Yazma becerisi	2
Akademik dil becerileri	1
Akademik konuşma becerisi	1
Akademik okuryazarlık	1
Akademik yazma sorunları	1
Dinleme	1
Dinleme öğrenme alanı	1
Eleştirel okuma	1
Okuma etkinlikleri	1

Yazma becerileri	1
Yazma eğitimi	1
Yazma ihtiyacı	1
Yazma öğretimi	1
Yazma süreci	1
Toplam	32

Tablo 5’te yer alan veriler incelendiğinde akademik Türkçe çalışmalarında dil becerilerine ilişkin 17 farklı anahtar kelimenin 32 kez kullanıldığı ve bu bölümde en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik yazma (12)” olduğu belirlenmiştir. “Dil becerileri (3), okuma (2) ve yazma becerisi (2)” sırası ile onu takip etmektedir. “Akademik dil becerileri, akademik konuşma becerisi, akademik okuryazarlık, akademik yazma sorunları, dinleme, dinleme öğrenme alanı, eleştirel okuma, okuma etkinlikleri, yazma becerileri, yazma eğitimi, yazma ihtiyacı, yazma öğretimi ve yazma süreci” anahtar kelimeleri ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda dil ve dil öğretimine yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 6’da yer almaktadır:

Tablo 6

Akademik Türkçe Çalışmalarında Dil ve Dil Öğretimine Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sıklığı
Akademik Türkçe	22
Yabancılar Türkçe öğretimi	6
Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi	5
Akademik dil	4
Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi	3
Geri bildirim	2
Yabancı dil olarak Türkçe	2
Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi	2
Yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretimi	2
Akademik amaçlı Türkçe öğretimi	1
Dil öğrenme ve dili kullanma	1
Dil ve anlatım	1
Hukuk Türkçesi	1
Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak öğretilmesi	1
Türkçe öğretimi	1
Toplam	54

Tablo 6’da bulunan verilerden hareketle akademik Türkçe çalışmalarında dil ve dil öğretimine ilişkin 15 farklı anahtar kelimenin 54 kez kullanıldığı ve bu bölümde en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe (22)” olduğu görülmüştür. Onu sırasıyla “yabancılar Türkçe öğretimi (6), Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi (5), akademik dil (4) ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi (3)” takip etmektedir. “Geri bildirim, yabancı dil olarak Türkçe, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi, yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretimi” 2’şer; “akademik amaçlı Türkçe öğretimi, dil öğrenme ve dili kullanma, dil ve anlatım, hukuk Türkçesi, Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak öğretilmesi ve Türkçe öğretimi” ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda söz varlığına yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 7’de yer almaktadır:

Tablo 7

Akademik Türkçe Çalışmalarında Söz Varlığına Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sıklığı
Akademik Türkçe kelime listesi	3
Akademik kavram edinimi	1
Akademik kelime testi	1
Akademik terim ve kavramlar	1
Genel Türkçe kelime listesi	1
Madde başı	1
Söz varlığı	1
Terim	1
Türkçe kelimeler	1
Toplam	11

Tablo 7’de yer alan veriler incelendiğinde akademik Türkçe çalışmalarında söz varlığına ilişkin 9 farklı anahtar kelimenin 11 kez kullanıldığı ve bu bölümde en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe kelime listesi (3)” olduğu tespit edilmiştir. “Akademik kavram edinimi, akademik kelime testi, akademik terim ve kavramlar, genel Türkçe kelime listesi, madde başı, söz varlığı, terim ve Türkçe kelimeler” ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda dil bilimine yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 8’de yer almaktadır:

Tablo 8

Akademik Türkçe Çalışmalarında Dil Bilime Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Kullanım sıklığı
Akademik söylem	1
Etkileşimli üstsöylem belirleyicileri	1
İki dillilik	1
Negatif metafor	1
Pozitif metafor	1
Sözcükbilim	1
Üstsöylem	1
Toplam	7

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde akademik Türkçe çalışmalarında dil bilimine ilişkin 7 anahtar kelimenin sadece birer kez kullanıldığı saptanmıştır. Bu anahtar kelimeler “akademik söylem, etkileşimli üstsöylem belirleyicileri, iki dillilik, negatif metafor, pozitif metafor, sözcükbilim ve üstsöylem”dir.

İncelenen çalışmalarda öğrenciler, öğrenci görüşleri ve öğrenci tutumlarına yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9

Akademik Türkçe Çalışmalarında Öğrenciler, Öğrenci Görüşleri ve Öğrenci Tutumlarına Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler	Kullanım sıklığı
Uluslararası öğrenci	8
Algılar	1

Lisansüstü öğrenciler	1
Öğrenci görüşleri	1
Suriyeli öğrenciler	1
Tez	1
Toplam	13

Tablo 9’da yer alan veriler incelendiğinde akademik Türkçe çalışmalarında öğrenciler, öğrenci görüşleri ve öğrenci tutumlarına ilişkin 6 farklı anahtar kelimenin 13 kez kullanıldığı ve bu bölümde en sık kullanılan anahtar kelimenin “uluslararası öğrenci” (8) olduğu tespit edilmiştir. “Algılar, lisansüstü öğrenciler, öğrenci görüşleri, Suriyeli öğrenciler ve tez” anahtar kelimeleri ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda, içerik tasarımı/üretimine yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 10’da verilmiştir:

Tablo 10

Akademik Türkçe Çalışmalarında İçerik Tasarımına/Üretimine Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler	Kullanım sıklığı
İhtiyaç analizi	6
Ders içeriği	3
Ders geliştirme	1
İçerik	1
Sistematiik öğretim tasarımı	1
Toplam	12

Tablo 10’da yer alan verilere göre akademik Türkçe çalışmalarında içerik tasarımı/üretimine ilişkin 5 farklı anahtar kelimenin 12 kez kullanıldığı ve en sık kullanılan anahtar kelimenin “ihtiyaç analizi” (6) olduğu görülmüştür. “Ders içeriği” anahtar kelimesi 3; “ders geliştirme, içerik ve sistematiik öğretim tasarımı” anahtar kelimeleri ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlara yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 11’de verilmiştir:

Tablo 11

Akademik Türkçe Çalışmalarında Dil Öğretiminde Kullanılan Teknik, Yöntem ve Yaklaşımlara Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler	Kullanım sıklığı
Eylem araştırması	4
Dil öğrenme stratejileri	1
Süreç odaklı yazma öğretimi	1
Yazma yaklaşımları	1
Toplam	7

Tablo 11’de yer alan verilere göre akademik Türkçe çalışmalarında dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlara ilişkin 4 farklı anahtar kelimenin 7 kez kullanıldığı ve bu bölümde en sık kullanılan anahtar kelimenin “eylem araştırması” (4) olduğu görülmüştür. “Dil öğrenme stratejileri, süreç odaklı yazma öğretimi ve yazma yaklaşımları” anahtar kelimeleri ise 1’er kez kullanılmıştır.

İncelenen çalışmalarda dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımına yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 12’de verilmiştir:

Tablo 12

Akademik Türkçe Çalışmalarında Dil Öğretiminde Teknoloji ve Materyal Kullanımına Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler	Kullanım sıklığı
Akademik etkinlikler	1
Ders kitapları	1
Materyal değerlendirme	1
Metin	1
Toplam	4

Tablo 12’deki veriler incelendiğinde akademik Türkçe çalışmalarında dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımına ilişkin “akademik etkinlikler, ders kitapları, materyal değerlendirme ve metin” anahtar kelimelerinin birer kez kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen çalışmalarda, alan yazını çalışmalarına yönelik olarak tespit edilen anahtar kelimeler tablo 13’te verilmiştir:

Tablo 13

Akademik Türkçe Çalışmalarında Alan Yazını Çalışmalarına Yönelik Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler	Kullanım sıklığı
Derlem	2
Akademik derlem	1
Toplam	3

Tablo 13’te yer alan verilere göre akademik Türkçe çalışmalarında alan yazını çalışmalarına ilişkin “derlem” anahtar kelimesinin 2, “akademik derlem” kelimesinin ise 1 kez kullanıldığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçeye yönelik olarak hazırlanan 24 makale ve 14 lisansüstü çalışmada geçen anahtar kelimeler incelenmiş ve çalışmalarda 69 farklı anahtar kelimenin 143 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Ulaşılan anahtar kelimeler temalarına göre “dil becerileri; dil ve dil öğretimi; söz varlığı; dil bilimi; öğrenciler, öğrenci görüşleri, öğrenci tutumları; içerik tasarımı/üretimi; dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlar; dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımı ve alan yazını çalışmaları” olmak üzere dokuz başlık altında toplanmıştır.

Araştırma verileri incelendiğinde en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe” olduğu ve bu kelimeyi sırasıyla “akademik yazma”, “uluslararası öğrenciler”, “ihtiyaç analizi” anahtar kelimelerinin takip ettiği görülmüştür. Ayrıca alan adlandırmaları da en sık kullanılan kelimeler arasında yer almıştır. Bu bulgulardan hareketle akademik Türkçe çalışmalarının; çoğunlukla yazma becerisine yönelik olduğu, alanın yabancı uyruklu öğrencilere yönelik olmasından kaynaklı olarak “uluslararası öğrenciler” anahtar kelimesinin sıklıkla tercih edildiği, ihtiyaç analizi çalışmalarına diğer çalışmalara oranla alanda daha sık

rastlandığı ve diğer yöntemlere göre “eylem araştırması”nın daha çok kullanıldığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında incelenen bilimsel çalışmalarda “dil becerileri” temasına yönelik 17 farklı anahtar kelimenin 32 kez kullanıldığı ve bu temada en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik yazma” olduğu belirlenmiştir. Bu bölümde bulunan anahtar kelimelerden hareketle akademik Türkçe alanında çoğunlukla yazma becerisine yönelik çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Erdem ve diğerlerinin (2015) çalışmasında dil becerileri ile ilgili ulaşılmış olduğu sonuçlarla paralellik taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın bu bölümündeki bulgulardan yola çıkarak diğer becerilere özellikle de konuşma becerisine yönelik sınırlı sayıda çalışma olduğu söylenebilir. Büyükkiz (2014) de yabancılara Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında araştırmanın bu sonucuyla örtüşen bir sonuca ulaşmıştır. Bu sonuçlar, araştırmacıların akademik Türkçe öğretiminde yazma becerisine daha çok eğildiğini, diğer dil becerilerine yönelik araştırmaların eksik kaldığını göstermektedir. Bu durum dil becerilerinin eşit şekilde geliştirilmesi ilkesi ile ters düşmektedir.

Akademik Türkçe çalışmalarında “dil ve dil öğretimi” temasında 15 farklı anahtar kelimenin 54 kez kullanıldığı ve en sık kullanılan anahtar kelimenin “akademik Türkçe” olduğu belirlenmiştir. Bu bölümde ayrıca akademisyenlerin alan ile ilgili adlandırmalarda “yabancılara Türkçe öğretimi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yabancı dil olarak Türkçe, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi, yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğretimi, Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak öğretilmesi” olmak üzere 7 farklı kullanımları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum bize alan adlandırmasında hâlâ bir fikir birliğinin oluşmamış olduğunu göstermektedir. Erdem ve diğerlerinin (2015) yabancılara Türkçe öğretimi alanında yazılmış bilimsel makalelerde geçen anahtar kelimelere yönelik çalışmaları da “ yabancılara Türkçe öğretimi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yabancı dil olarak Türkçe, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi gibi kavramların sıklıkla kullanıldığını, alan adının bu anlamda henüz netleşmediğini ve bu anahtar kelimelerin sıklıklarının yüksek olmasından dolayı hâlâ genel amaçlı çalışmaların akademik Türkçe gibi özel amaçlı çalışmalara oranla yoğunlukta olduğunu belirtmekte; çalışma bu yönüyle tespitlerimizi desteklemektedir. Her iki çalışma dikkate alındığında alanda bu kadar fazla adlandırma bulunmasının araştırmacıların alan araştırması yaparken aradıkları bilgiye ulaşmalarında zorluk yaşayabilecekleri yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Zira bir araştırmacı alan yazını taraması sırasında bütün bu adlandırmaları kullanmayabilir ve bu sebeple aradığı çalışmaların tümüne ulaşamayabilir.

Araştırmada, akademik Türkçe çalışmalarında “söz varlığı” temasına ilişkin 9 farklı anahtar kelimenin 11 kez kullanıldığı belirlenmiştir. Bu anahtar kelimelerin çoğunlukla “kelime listesi”, “Türkçe kelimeler” ve “söz varlığı” konuları ile ilgili olduğu görülmüştür. Buradan hareketle söz varlığı ile ilgili anahtar kelimelerin kullanıldığı çalışmaların çoğunlukla öğrencilerin akademik dil hazinesini geliştirmeye yönelik olarak hazırlandığı sonucuna ulaşılabilir. Sevim ve İşcan (2012) da çalışmalarında söz varlığı ile ilgili olarak benzer sonuçları elde etmiştir. Bu sonuçlar, söz varlığına yönelik yapılan akademik Türkçe çalışmalarının, öğrencilerin akademik dil becerilerini geliştirmeyi amaçlayan kelime listeleri

ve söz varlığı çalışmaları üzerine yoğunlaştığını, ancak bu alanda daha kapsamlı ve çeşitli yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Araştırmada “dil bilimi” temasında 7 anahtar kelimenin sadece birer kez kullanıldığı saptanmıştır. Bu anahtar kelimelerin çoğunlukla dil biliminde bulunan terimleri kapsadığı görülmüştür. Bu kelimeler incelendiğinde “akademik söylem”, “sözcükbilim”, “iki dillilik” gibi genel; “etkileşimli üstsöylem belirleyicileri”, “üst söylem”, “negatif metafor”, “pozitif metafor” gibi özel anahtar kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen araştırmalarda “öğrenciler, öğrenci görüşleri, öğrenci tutumları” temasına ilişkin 6 farklı anahtar kelimenin 13 kez kullanıldığı ve en sık kullanılan anahtar kelimenin “uluslararası öğrenci” olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu bölümde geçen anahtar kelimelerden hareketle akademik Türkçeye yönelik olarak alan yazınında öğrenci görüşleri ve algılarının ölçüldüğü çalışmaların da bulunduğu ancak bunların sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen çalışmalarda “içerik tasarımı/üretimi” temasına yönelik 5 farklı anahtar kelimenin 12 kez kullanıldığı ve bu temada en sık kullanılan anahtar kelimenin “ihtiyaç analizi” olduğu görülmüştür. Bu bölümde yer alan anahtar kelimelerden hareketle alan yazınında ihtiyaç analizi ile ilgili çalışmaların diğerlerine oranla daha sık yapıldığı; ayrıca “ders içeriği, ders geliştirme ve içerik üretme” alanlarında da çalışmaların olduğu görülmüştür. Ancak bu tema ile ilgili olarak “program tasarımı”, “müfredat geliştirme” veya “kazanımlar” a yönelik çalışmaların hâlâ yapılmadığı görülmekte, bunun sebebinin ise alanın henüz yeni olmasından ve hâlihazırda gelişmeye devam etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Akademik Türkçe çalışmalarında “dil öğretiminde kullanılan teknik, yöntem ve yaklaşımlar” temasına ilişkin 4 farklı anahtar kelimenin 7 kez kullanıldığı ve en sık kullanılan anahtar kelimenin “eylem araştırması” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümdeki anahtar kelimeler dikkate alındığında “dil öğrenme stratejileri, süreç odaklı yazma öğretimi ve yazma yaklaşımları” konularında çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Akademik Türkçe çalışmalarında “dil öğretiminde teknoloji ve materyal kullanımı” temasına ilişkin 4 anahtar kelimenin sadece birer kez kullanıldığı belirlenmiştir. Bu bulgudan hareketle materyal geliştirme ve materyal kullanımı alanlarında sınırlı sayıda çalışma yapıldığı, çalışmaların hem nitelik hem de nicelik olarak yetersiz olduğu söylenebilir. Bu sonuç, Sevim ve İşcan’ın (2012) yaptıkları çalışmada materyal geliştirme ve materyal kullanımı alanında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu sonucu ile de benzerdir.

İncelenen çalışmalarda, alan yazını çalışmalarına ilişkin ise 3 anahtar kelime kullanıldığı ve bunların “derlem” ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle özellikle derlem çalışmalarının sayısının artırılması gerektiği söylenebilir. Emek (2020) de çalışmasında yabancılara Türkçe öğretimi alanında derlem çalışmalarının az sayıda olmasından dolayı bu alanda yayınların hazırlanabileceğini belirtmiştir.

Araştırmada son olarak akademik Türkçeye yönelik hazırlanan çalışmalarda kullanılan farklı anahtar kelimelerin “dil becerileri” alanında daha çok yoğunlaştığı ancak “dil” ve “dil öğretimi” alanında kullanılan kelimelerin sıklık oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Erdem ve diğerleri (2015) ile Emek (2020) de yapmış oldukları çalışmalarda dil ve dil

öğretimine yönelik bilimsel çalışmalarda daha fazla anahtar sözcük kullanımının olduğuna ilişkin benzer sonuçlar elde etmiştir. Bu bulgular, akademik Türkçe öğretiminde dil ve dil öğretimi konularına yönelik yapılan araştırmaların, dil becerileri üzerine yapılan çalışmalara göre daha fazla ilgi gördüğünü ve anahtar kelimelerin sıklıkla bu alanda yoğunlaştığını göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle geliştirilen öneriler şu şekildedir:

1. Alan yazını incelendiğinde yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçe üzerine sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu görülmüştür. Araştırmacıların akademik Türkçeye yönelik çalışmalar yapması alanın gelişimine katkı sağlayacaktır.
2. Araştırmanın bulgularında “yabancılara Türkçe öğretimi” alanına ait birçok adlandırma kullanıldığı görülmektedir. Alanda karmaşaya sebep olan bu adlandırma sorunsalının aşılması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda (TYDÖP) kullanılan adlandırma esas alınabilir. Standartların sağlanması akademik çalışmalarda anahtar kelime seçimine de etki edecek, araştırmacıların aradıkları çalışmalara ulaşması kolaylaşacaktır.
3. Alan yazınında çoğunlukla yazma becerisine yönelik çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Araştırmacıların diğer becerileri de içeren çalışmalar yapması gerektiği düşünülmektedir.
4. Çalışmalar incelendiğinde akademik Türkçeye yönelik bir program geliştirme çalışmasının bulunmadığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle akademik dil öğretimin daha sistemli bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla alan uzmanları tarafından akademik Türkçeye yönelik bir programın geliştirilmesi, izlencelerin oluşturulması ve kazanımların belirlenmesi öncelik taşımaktadır. Gerek kurslarda gerekse de üniversitelerde verilen akademik Türkçe dersleri bu program temel alınarak yürütülmeli; hazırlanacak olan ders kitapları ve yardımcı materyaller buna göre düzenlenmelidir.
5. Eğitim hayatlarına Türkiye’de devam edecek olan öğrencilerin farklı disiplinlerde karşılaşacakları Türkçeye yönelik ihtiyaçları göz önüne alınarak akademik Türkçe öğretimi planlanmalıdır.
6. Öğrencilerin, eğitim hayatlarında başarılı olabilmeleri için öncelikli olarak akademik söz varlığına hâkim olmaları gerekmektedir. Öğrencilerin akademik kelime dağarcığını geliştirebilmeleri amacıyla sık kullanılan akademik kelimeler belirlenmeli, akademik kelime listeleri hazırlanmalı ve ders kitapları ile yardımcı materyallerde bu kelime listelerinden faydalanılmalıdır. Ders kitapları ve materyaller için hazırlanan veya seçilen metinlerde bu kelimelere öncelikle yer verilmelidir.

Sonuç olarak alan yazınında bulunan çalışmalar dikkate alınarak alanın sorunlarına ve eksikliklerine yönelik çalışmaların yapılması, ihtiyaç analizleri ile öğrencilerin gereksinimlerinin belirlenmesi ve akademik dil öğretiminin bu çalışmalardan elde edilecek sonuçlara göre planlanması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamdan hareketle yabancılara Türkçe öğretiminde akademik Türkçeye ilişkin hazırlanmış olan çalışmalarda geçen anahtar kelimelerin bilinmesinin sonraki çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bindevrim, A. S. (2018). *Bilimsel yayınlardan anahtar kelime çıkarımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Büyükkız, K. K. (2014). Yabancılar Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 203-213.
- Cin Şeker, Z. (2020). Ana Dili Eğitimi Dergisi'nde yayınlanan makalelerin anahtar kelimeleri üzerine betimsel bir analiz. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 797-811.
- Çay, G. (2020). *Derin öğrenme yöntemiyle akademik makaleler için anahtar kelime çıkarımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi.
- Çiftler, F. ve Aytan, T. (2019). Yabancılar için akademik Türkçe kitapları üzerine bir inceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(4), 75-91.
- Demir, D. (2017). *Uluslararası öğrencilerin akademik Türkçe ihtiyaçları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretimi*. Anı Yayınları.
- Dolmacı, M. (2015). *Akademik Türkçe kelime bilgisi üzerine bir derlem çalışması: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimine dair çıkarımlar* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Donesch-Jezo, E. (2012). English for specific purposes: What does it mean and why is it different from teaching general English. *The Journal for ESL Teachers and Learners*, (1), 9-14.
- Ekmekçi, V. (2017). *Yabancılar Türkçe öğretiminde akademik okuryazarlık öğretimine yönelik bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Emek, M. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik TR Dizin dergilerde 2016-2020 yılları arasında yayınlanan makalelerdeki anahtar sözcüklerin incelenmesi. M. E. Deniz ve Ü. Polat (Ed.), *VI. Uluslararası Türkçess Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* içinde (s. 649-661). TEBAAD.
- Eppler, M. J. ve Mengis, J. (2004). The concept of information overload: A review of literature from organization science, accounting, marketing, MIS and related disciplines. *The Information Society*, 20(5), 325-344.
- Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M. ve Özkan, E. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılmış bilimsel makalelerde geçen anahtar sözcüklere ilişkin bir içerik analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 213-237.
- Göçer, G. (2021). Uluslararası öğrenciler için hazırlanan akademik Türkçe ders kitaplarındaki konuşma görevleri ve yeterlilikleri. *Aydın TÖMER Dergisi*, 6(1), 43-84.
- Hoggan, D. (2002). Challenges, strategies, and tools for research scientists: Using web-based information resources. *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, 3(3).
- Hutchinson, T. ve Waters, A. (1987). *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Cambridge University Press.

- Hyland, K. (2000). Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach; Tony Dudley-Evans and Maggie-Jo St John. *English for Specific Purposes*, 19(3), 297-300.
- Karagöl, E. ve Korkmaz, C. B. (2021). Ders kitabı ve bilimsel metin yazarlarının görüşlerine göre uluslararası öğrencilere akademik Türkçe öğretimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 208-230.
- Konyar, M. (2019). *Uluslararası öğrencilerin akademik Türkçe ihtiyaç analizi ve örnek ders içeriği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Koroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB DERGİ*, (1), 61-69.
- Moralı, G. (2019). Uluslararası öğrencilere yönelik akademik Türkçe okuma metinlerinin ve etkinliklerinin değerlendirilmesi: Bir doküman incelemesi. *Aydın TÖMER Dergisi*, 4(2), 57-72.
- Roetz, P. G. (2019). Information overload in the information age: A review of the literature from business administration, business psychology, and related disciplines with a bibliometric approach and framework development. *Business Research*, (12), 479-522.
- Scarcella, R. (2003). *Accelerating Academic English: A focus on the English learner*. Regents of the University of California.
- Sevim, O. ve İşcan, A. (2012). Türkçenin eğitimi ve öğretimi alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde geçen anahtar kelimelere dönük bir içerik analizi. *Turkish Studies*, 7(1), 1863-1873.
- Tatar, E. ve Tatar, E. (2008). Fen bilimleri ve matematik eğitimi araştırmalarının analizi-1: Anahtar kelimeler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 89-103.
- Tok, M. (2013). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde akademik yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik uygulamalı bir çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 1-25.
- Turan, A. ve Dolgun, G. (2021). Writing title, abstract, key words, and author information in scientific research articles. *Journal of Educational Research and Nursing*, 18(1), 77-82.
- Tüfekçioğlu, B. (2018). *Yabancı dil olarak akademik Türkçe: Sosyal bilimlerde akademik ve teknik söz varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Yahşi Cevher, Ö. ve Güngör, C. (2016). The importance of teaching academic Turkish as a foreign language. *The Anthropologist*, 24(1), 309-318.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %100

Çıkar Çatışması Beyanı:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek veya Teşekkür Beyanı:

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı:

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Extended Abstract

This study aims to examine the keywords used in scientific articles and postgraduate theses written on academic Turkish in the context of teaching Turkish as a foreign language. The purpose is to determine the frequency of these keywords and categorize them under thematic groups. The study aims to reveal existing gaps in the literature related to academic Turkish teaching and contribute to the development of research in this area. Academic Turkish, as a specific use of the language, plays a crucial role, especially at the university level and in academic settings. The teaching of academic Turkish in foreign language contexts has gained increasing importance in our globalized world. Therefore, research in this field holds significant value in identifying both the current needs and trends in academic Turkish teaching.

The research is designed as a qualitative study, utilizing document analysis as its methodology. A total of 38 studies are reviewed, including 24 scientific articles, 6 master's theses, and 8 PhD dissertations, all of which focus on academic Turkish in the context of teaching Turkish as a foreign language. The keywords found in these studies are classified into nine main themes: language and language teaching, language skills, vocabulary, linguistics, technology and material usage, student opinions, techniques/methods/approaches, literature review studies, and content design. These themes help to highlight which areas are more focused on and where further research is needed within the academic Turkish teaching context.

The findings indicate that a total of 69 different keywords are identified, appearing 143 times throughout the studies. The most frequently used keywords are “Academic Turkish” (22 times), “Academic writing” (12 times), “International student” (8 times), and “Needs analysis” (6 times). Looking at the thematic distribution, the theme of language and language teaching contains 15 different keywords with 54 uses, making it the broadest area. The language skills theme has 17 different keywords, with 32 occurrences, and it is found that academic writing is the most frequently discussed skill. This reflects the emphasis placed on academic writing in the context of academic Turkish teaching. The vocabulary-related keywords include terms like “vocabulary lists” and “terminology,” which appear 11 times. Linguistics-related keywords, such as discourse and metaphor, are used less frequently, appearing only once each.

The study also reveals that there is a limited amount of research on the use of technology and materials in academic Turkish teaching. Only four keywords related to these topics are used once, each indicating that material development and technology integration are underrepresented in this field. The theme of student opinions shows that the term “International student” is used most frequently, with 13 occurrences. The study finds that student opinions and perceptions are critical in determining the needs of learners in academic Turkish instruction. This highlights the need for further research on international students' experiences and perspectives in academic Turkish teaching. Among the keywords related to techniques, methods, and approaches, “Action research” appears most frequently, with a total of seven uses. Keywords related to literature reviews are limited, with only three uses,

pointing out the lack of corpus studies in this field. Finally, in the theme of content design, the term “Needs analysis” is most frequently used, reflecting the importance of identifying and addressing learners' needs in the design of academic Turkish courses.

The study has also found that various terminologies are used in the field of teaching Turkish as a foreign language. Terms like “Teaching Turkish to foreigners,” “Turkish as a foreign language teaching,” and “Turkish as a foreign language” are all frequently used. This lack of standardization in terminology indicates that researchers may face challenges when conducting literature searches, as they may not use all possible terms to find relevant studies. Additionally, the study reveals that academic writing is the primary focus of academic Turkish research, while other skills, such as speaking and listening, are largely neglected. The prominence of academic writing keywords suggests the high priority placed on this skill, but the lack of focus on speaking and listening highlights a gap that needs to be addressed.

In conclusion, the study suggests that there is a need for further development of both the quality and quantity of research in academic Turkish teaching. Based on the findings, it is recommended that standardization of terminology be established, more research be conducted on language skills other than writing, and the use of materials and technology be more widely integrated into academic Turkish teaching. Additionally, thematic vocabulary lists is advised to be created and incorporated into teaching materials to enhance students' academic vocabulary. For academic Turkish to become more systematic, cooperation among field experts is needed to develop comprehensive programs and teaching materials. The results of this study are expected to provide valuable insights for future research in the field of academic Turkish teaching, addressing the current gaps and contributing to the field's progress.

“TANTÛRALI KADIN” VE “FOTOĞRAFTA AYRI DURAN” ANLATILARINDA
GÖÇ TEMASI

Araştırma Makalesi

Gülsüm BERKE*

Geliş Tarihi: 13.09.2024 | Kabul Tarihi: 15.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

Özet: Göç, siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenlerle bireylerin yaşadıkları yerleri terk ederek başka bir yere, hatta bazen başka bir ülkeye gitmesidir. Zorunlu ya da gönüllü olarak yapılan bu göçler, bireyleri yalnızca ekonomik ya da siyasal anlamda değil, aynı zamanda ruhsal açıdan da derinden etkiler. Bu bağlamda edebiyat, mevcut sorunları doğrudan çözemesi de yaşananları duyurmanın, yeni bakış açıları sunmanın ve hayatlarını yeniden inşa etmeye çalışan insanları anlamının en etkili yollarından biri olmaya devam etmektedir. Radvâ Âşûr’un *Tantûralı Kadın* adlı eseri, göç temasını işleyen güçlü bir romandır ve olayları kronolojik bir sırayla aktarır. Otobiyografik özellikler taşıyan bu eser, Filistinli bir kadının yaşadığı zorlukları ve göçün bireysel etkilerini gözler önüne serer. Diğer taraftan, Cihan Aktaş’ın *Fotoğrafta Ayrı Duran* adlı hikâye kitabı, Suriyeli göçmenlerin yaşadıklarını, kamplarda karşılaştığı hikâyeler ve gözlemlerle işler. Kitapta yer alan on dört hikâye, göçmenlerin toplum içindeki varlıklarıyla yerleşik düzeni nasıl etkilediklerini ve aynı zamanda düzenin göçmenlere bakışını inceler. Bu çalışmada, *Tantûralı Kadın* ile *Fotoğrafta Ayrı Duran* anlatılarında göç temasının ele alınışı, benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırılmaktadır. Filistinli göçmenlerin hikâyelerini anlatan *Tantûralı Kadın* ile Suriyeli göçmenlere odaklanan *Fotoğrafta Ayrı Duran* anlatıları göçmenlerin yaşadıkları travmalar, nostalji, aidiyet duygusu ve kültürel uyum süreçlerini detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, göç, göçmen, kültürel uyum, toplumsal etki.

MIGRATION IN THE NARRATIVES OF “TANTÛRALI KADIN” AND
“FOTOĞRAFTA AYRI DURAN”

Research Article

Received: 13.09.2024 | Accepted: 15.12.2024 | Published: 23.12.2024

Abstract: Migration is the act of individuals leaving their current place of residence due to political, economic, or social reasons and relocating to another place or even another country. Whether voluntary or forced, migration profoundly impacts individuals not only economically and politically but also psychologically. In this context, literature cannot directly solve the issues stemming from migration but serves as one of the most effective ways to shed light on these experiences, provide new perspectives, and foster understanding of people striving to rebuild their lives. Radwa Ashour’s *Tantûralı Kadın* (*The Woman from Tantura*) is a powerful novel that explores the theme of migration through a chronological narrative. With autobiographical elements, it vividly portrays the struggles and the psychological impact of migration on a Palestinian woman. On the other hand, Cihan Aktaş’s *Fotoğrafta Ayrı Duran* (*Separate in the Photograph*) delves into the experiences of Syrian refugees, drawing upon stories and observations from refugee camps. The book comprises fourteen stories that examine the challenges refugees face and how their presence disrupts and reshapes established societal norms. This study compares the treatment of the migration theme in *Tantûralı Kadın* and *Fotoğrafta Ayrı Duran*, highlighting their similarities and differences. While *Tantûralı Kadın* focuses on the narratives of Palestinian refugees, emphasizing trauma, nostalgia, and the sense of belonging, *Fotoğrafta Ayrı Duran* presents the stories of Syrian refugees, exploring cultural adaptation and the societal tensions created by their displacement. Both works offer profound insights into the multifaceted nature of migration and its enduring impact on individuals and communities.

Keywords: Cultural adaptation, literature, migration, refugee, social impact.

* Doktora Öğrencisi; Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi; gulsumberke60@gmail.com 0000-0002-4361-3777

Giriş

Tantûralı Kadın’ın yazarı Radvâ Âşûr, Mısırlıdır. Eşi ise Filistinlidir. Kahire Üniversitesinde okurken tanışır ve evlenirler. Âşûr, evlendikten sonra epey bir süre eşi ile farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalır. Romana adını veren Tantûra, Filistin’in Hayfa iline bağlı, merkezin 24 km uzağında bulunan bir sahil köyüdür ve Mayıs 1948’de işgal edilir. Romanda 13-14 yaşlarında olan Rukayye’nin 1980’lerdeki Şatilla katliamlarına kadar süren ve daha da sürecek olan göç hikâyesi anlatılır. *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da ise 2013’te başlayan bir iç savaşla beraber başka ülkelere sığınmak zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin yarım kalmış hikâyeleri ele alınır. Eserlerin vaka zamanlarına bakıldığında aradan geçen onca yıla rağmen farklı coğrafyalarda aynı yaranın durmadan kanadığı görülür. Vatanlarından, alıştıkları o dünyadan, koparılan göçmenlerin yaşadığı sıkıntılar her iki eserde de ağırlıklı olarak kadınların gözünden anlatılır. Bu çalışmada, Filistinli göçmenlerin yaşamlarını anlatan Âşûr’un (2019) *Tantûralı Kadın* romanı ile Suriyeli göçmenlerin hikâyelerini içeren Aktaş’ın (2017) *Fotoğrafta Ayrı Duran* anlatıları göç temasını ele alış biçimleri açısından incelenmiş, göçmenlerin karşılaştığı zorluklar, nostalji, mekânla kurulan bağlar ve göçmen kadınların rollerine odaklanılmıştır. Özellikle karakterlerin travmaları, geçmişe tutunma çabaları ve mekânsal aidiyet duygusu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

“Bellek” yaşanmış ya da bir şekilde tecrübe ettiğimiz, öğrendiğimiz konuların zihinde saklanması ve gerektiğinde geri çağırılmasıdır. *Türkçe Sözlük*’te bellek, “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 240). İnsanlığın bilgi birikiminin, zengin kültürel varlığının nesillere aktarılması da bellek sayesinde gerçekleşir. Bilgin’e (2013, s. 14) göre ise bellek, “geçmiş, anda hâkim olunabilir ve kavranabilir kılan bir inanç ve temsiller ağını harekete geçiren, tarihin sosyal olarak kendimize uygun bir duruma getirilmesidir.”

Nostalji, Boym’un (2021, s. 14) tanımıyla “nostos” (eve dönüş) ve “algia” (özlem) kelimelerinden oluşmakta, “nostalgia” ise artık var olmayan veya hiç var olmamış bir eve duyulan özlemi ifade etmektedir. Cassin (2020, s. 16) ise nostaljiyi “geri dönüş acısı” olarak tanımlamaktadır. Ona göre uzakta olduğunda çekilen eziyet ve geri dönme sancısı nostaljiyi nitelemektedir.

Kurgu metinlerde nostalji yoğun olarak geçmişe, eve ve mekânlara duyulan özlem şeklinde işlenir. *Tantûralı Kadın*’da nostalji, hem mekân özlemi hem de çocukluk zamanlarına duyulan hasret olarak ele alınır. *Tantûralı Kadın*’da babasının ve ağabeylerinin ölümüne şahitlik edip annesinin boynundaki anahtarla yollara düşen Rukayye, çocuklarıyla başlarından geçen olayları konuşur. Birlikte geçmiş günlerden bahsederler. Bu konuşmaları “ortak aile damarı olması için” aktardıklarını ifade eder (Âşûr, 2019, s. 18). “Ortak aile damarı” insanın arkadaşlarıyla ve memleketlileriyle paylaştığı ve ulusa ya da dine değil, seçici yakınlıklara dayalı olan (Boym, 2021, s. 93) bir ilişkiye işaret eder. Ortak aile damarı, bireylerin aidiyet hissini güçlendiren ve toplumsal dayanışmayı besleyen bir kavramdır. Savaş gibi zorlu dönemlerde insanlar geçmişe, özellikle de çocukluklarına ve eski yaşantılarına duydukları

özlemle, ortak anılarını hatırlayarak bir arada kalma çabası gösterirler. Kendi çocukluğundan yetişkin hâline ve torunlarına aktarmalar yaparlar (Âşûr, 2019, s. 16).

Fotoğrafta Ayır Duran kitabındaki “Uzak Bir Şehrin Gecesi” hikâyesinde Alman bir aile tarafından evlatlık alınan Hamza, onu evlatlık alan ailenin adını Alex yapmasına karşı çıkar. Adı, onun için ailesiyle ve kültürüyle kurduğu en önemli bağıdır. Rukayye’nin de tabiriyle ad, onun için “ortak aile damarı”dır. İstanbul’da olduğunu düşündüğü kardeşi Hanne’yi bulmak tek arzusudur. Anne, baba ve erkek kardeşinin bombardıman sırasında öldüğünü öğrenen Hamza için geçmiş artık çok uzaktır. Nora (2022, s. 35), geçmiş anlayışımızın artık bize ait olmadığını bildiğimiz şeyi telaşla sahiplenmemiz olduğunu belirtir. “Bir ailem vardı, annem, babam, yuvam, gerçek bir ailem vardı, birçok şeyi unutsam bile bunu unutamıyorum işte!” (Aktaş, 2017, s. 35). Hamza kendisini bulmak için ailesini ve geçmişini bulmak zorunda olduğunu farkındadır. Kendisine ancak o izleri takip ederek ulaşabilecektir: “Elbette, elbette hatırlıyordu annesiyle babasının adlarını ve evlerinin adresini. Bustan’ul Kasr Mahallesi, Kuveyk Irmağı, Hatice ve Necmettin. Kendi adı... Elbette unutmadı. İnsan ismini unutmaz ” (Aktaş, 2017, s. 41). *Fotoğrafta Ayır Duran*’da nostalji, göçmenlerin ve onları misafir etmeye gönüllü olan karakterlerin çocukluk anıları şeklinde işlenir. Mekân olarak Halep’in yası tutulur, eski hâli özlenir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Âşûr’un *Tantûralı Kadın* romanı ile Aktaş’ın *Fotoğrafta Ayır Duran* adlı hikâyeye kitabında göç temasının ele alınış biçimlerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektir.

Çalışma her iki eserde de göçmenlerin yaşadığı bireysel ve toplumsal zorlukları; nostalji, aidiyet duygusu ve kültürel uyum süreçleri üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Özellikle göçmenlerin travmaları, geçmişle bağlarını koparmama çabaları ve yeni yaşam alanlarında karşılaştıkları toplumsal tepkiler ele alınarak bu eserlerde göç olgusunun farklı coğrafyalardaki yansımalarını ve benzerliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, edebiyatın göç deneyimini anlamaya ve anlatmaya nasıl katkı sağladığını derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada, betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle Âşûr’un *Tantûralı Kadın* romanı ve Aktaş’ın *Fotoğrafta Ayır Duran* hikâyeye kitabı incelenmiş, göç temasının ele alınışındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir. Eserlerde yer alan karakterlerin deneyimleri, anlatı teknikleri, tematik vurgu noktaları ve kullanılan dil analiz edilerek göç olgusunun farklı yönleri derinlemesine ele alınmıştır. Ayrıca, literatür taraması yöntemiyle göç ve edebiyat konusundaki mevcut çalışmalar değerlendirilmiş, bu iki eserin özgün katkıları ortaya konulmuştur. Araştırma sürecinde, göçmenlik deneyimlerinin kültürel, toplumsal ve psikolojik yansımalarını daha iyi anlamak amacıyla ilgili kavramsal çerçeve dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular, her iki eserdeki göç olgusunun edebiyat aracılığıyla nasıl farklı coğrafyalara ve dönemlere ışık tuttuğunu analiz etmeye yöneliktir.

3. Bulgular

3.1. Nostaljinin Nesneleri

Her iki anlatıda da çocukluk anıları “şeker” ve bazen “misket” ile özdeşleştirilir. Rukayye’nin babası ile yaptığı yolculuklarda hatırladığı şey, parmaklarının arasındaki yumuşak lokuma dokunuşu, içindeki bademin tadı ve üstündeki şeker tozunun dilindeki yumuşaklığıdır (Âşûr, 2019, s. 51). Rukayye’nin kızı Meryem de arkadaşlarıyla çikolata ve badem şekeri yerken ilk defa misketle tanışır (Âşûr, 2019, s. 200). Beş yaşındayken gördüğü misketler ilgisini çeker ve oradaki bir çocuk ona oynadığı misketlerden hediye eder. Meryem bu küçük misketi yıllarca saklamasının sebebini şöyle açıklar: “Onu sakladığım yerden çıkarıp avucuma koyuyorum, incelemeye başlayınca o anlara, mekâna, yüzlere yeniden dönmüş oluyorum” (Âşûr, 2019, s. 381). Çocuk nesnelerle yakından ilişkilidir. Bu sayede bulunduğu ortamı, oynadığı oyuncağı daha kolay hatırlayabilir (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 73). Misket onun için çocukluğundaki o huzurlu zamana dönüşün bir anahtarı olur. *Fotoğrafta Ayrı Duran* kitabındaki hikâyelerde çocuklara, çocukluklarını hatırlatmak için şeker ve oyuncak götürülür. “Robotlaşmak Burada Başka Türölü” adlı hikâyede anlatıcının “Cimcime” adını verdiği bir çocuk çantasından “uzun bir şeker” çıkarır ve belgesel çekmek için orada olan kadınlarla paylaşır (Aktaş, 2017, s. 60). Çocuğun paylaştığı o şeker aradaki yaş farkını kaldıran bir simge görevi görür. Şeker ve oyuncak gibi nesnelerle çocukları o savaş atmosferinden uzak tutmak da amaçlanır.

Anlatma ve şahit olunanı dışa vurma ihtiyacı göçmenleri farklı araçlara yönlendirir. *Tantûralı Kadın*’da Rukayye oğlu Hasan’ın ısrarıyla “Tantûralı Kadın” adıyla anılarını yazmaya başlar (Âşûr, 2019, s. 185-186). Fotoğraflar da göçmen hafızasında önemli yer tutar. Rukayye fotoğrafların kuşların dilini beslediğini söyler (Âşûr, 2019, s. 365). *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da “belgesel” göçmenlerin yaşadıklarını kayıt altına almak için önemlidir. Türkiye’den kamp bölgelerine giden insanlar, göçmenlerin yaşadıklarını tüm dünyaya göstermek gayesindelerdir. “Bir Taşın Yüreği, Diğerinin Kaşı Gözü” adlı hikâyede bir bağ evine yerleştirilen Suriyeli bir ailenin Halep’teki yaşantısı anlatılır. Fotoğraf atölyesinde “insanları en doğru açıdan güzelce çekerek mutlu etmenin de bir bahtıyarlığı” (Aktaş, 2017, s. 109) içinde tebessümleri, kavuşmaları, vedaları fotoğraflarla muhafaza eden bir adamın dükkânı bombardımanda yıkılır, o da orada bacağını yitirir. “Uzak Bir Şehrin Gecesi”nde de göçmen aile kendi aile damarlarını fotoğraf yoluyla saklamayı seçmiş, fotoğrafların kaybolmasından endişe duymuştur:

(...) fotoğrafları albüme koy kızım, yıpranıyorlar, hem kaybolurlar, diye. Kız kardeşi ise inatçı bir tavırla üç beş fotoğrafı olsun yanında bulundurmaya devam ederdi. Annesi bir gün babasına şu fotoğrafların fotoğrafını çekip bilgisayara koysan, kaybolacaklar. Savaş hâlindeyiz, flaş belleğe de kaydederez, demişti. Babası fotoğrafları bilgisayara aktarmış, ancak bugün yarın diye, flaş belleğe kaydetmeyi savsaklamıştı (Aktaş, 2017, s. 36).

Rukayye babasının fotoğrafını yıllar sonra gördüğünde sarsılır. Babasının savaşırken öldürüldüğü için heybetli görünebileceğini düşünür (Âşûr, 2019, s. 116). Sontag’a (2004, s. 21) göre “Kesintisiz görüntü bombardımanının (televizyon, video, filmler) bütün hayatımızı kuşatmış olduğu şüphesizdir. Ancak iş ‘hatırlama’ya geldiğinde fotoğraf, hâlâ daha derinden bir can acıtma, insan zihninde daha derin bir iz bırakma gücüne sahiptir.” Rukayye için

fotoğraflardan güzel bir anı çıkarmak imkânsız hâle gelmiştir: “Fotoğraf makinesinin objektifi önünde, oradaki yığının üzerinde duran üç cesetten, hoş bir tebessüm ve güvenli bir imaj nasıl yaratabilirim” (Âşûr, 2019, s. 116).

Tantûralı Kadın’da geri dönüş umudunu simgeleyen en önemli nesne kadınların evlerini terk ederken boyunlarına astıkları ve boyunlarından hiç çıkarmadıkları evlerinin anahtarıdır. Rukayye’nin annesi, evden ayrılırken “Koyunlara iki ya da üç hafta yetecek kadar yem koy. Bol su doldur. Tavuklar için yere yem dök, fazla fazla koy. At, atı da unutma. Yağ tenekelerini yerden yüksek bir yere koy ki rutubet almasın. Duvarla tenekelerin arasına yastıkları sıkıştır. Üç tane elbise giy, Visal de aynını yapsın. Oğlan da” (Âşûr, 2019, s. 53) talimatlarını verir. Kendisi de kilitle yedi kez döndürdüğü, kocaman demir bir anahtarı koynuna koyar (Âşûr, 2019, s. 54). Annesinin ölümünden sonra evlerine giden Rukayye, evde alınacak bir şey bulamaz, anahtarı amcası Ebu Emin’e geri vermek üzereyken vazgeçer:

Amcam anahtarı entarisinin derin cebine koymuştu, elini ara ara cebine koyar, anahtara dokunur ve hissedirdi... Neyi hissedirdi? Anahtarı sol avucumun ortasına koydum ve incelemeye başlıyorum şimdi. Demirden eski bir anahtar. Cilalı koyu bir rengi var. Avucumu kaplıyor, hissedilir bir ağırlığı var. Bakarak tanışmanın ardından, onunla sağ elimin parmaklarıyla dokunarak da tanışıyorum. Birden gülümsedim. Sonra aptal olduğuma karar verdim. Ben uzaklarda arıyorum ama basit apaçık olan şey gözlerimin önünde. İki elimle, ince ipinden tutup kaldırıp başımdan geçirdim. Anahtar artık boynumda asılıydı. Ona dokunup yeniden düşündüm... Elbisemin içine soktum. Tenimde demirsi dokunuşunu hissettim. Anneminki gibi, anahtar benim de boynumda asılı kalacak. Uyanıkken ve uyurken. Banyodayken bile çıkarmayacaktım. İp çürüdükçe yenisiyle değiştirecektim (Âşûr, 2019, s. 85).

Seneler sonra Beyrut’a taşındıklarında Şatilla’da kadınların okur-yazarlık oranının artırılması için bir projeye katılan Rukayye, oradaki kadınların boynunda da annesinden miras kalan anahtarları görür. Kadınlar öncesinde bir gelenek ya da aralarında uzlaşma olmadan aynı şeyleri yapmışlardır (Âşûr, 2019, s. 85). Nietzsche’ye (1978’den akt. Barash, 2007, s. 20) göre “(...) insan bütün geçmiş nesillerin belleğini yanında taşır.” Taşınan bu bellek bedenlerinde bir nişane gibi var olmaya devam eder. Rukayye ve diğer kadınların belleği de bahsi geçen anahtara hapsolmuştur:

Nesneler belleği. İnsan kendini bildi bileli yatak, iskemle, yemek ve yıkanma takımı, giysi ve alet-edavat gibi günlük ve özel eşyalardan, evler, köyler ve kentler, sokaklar, araçlar ve gemilere kadar; amaca uygunluk, rahatlık ve güzellik gibi hayaller, böylece bir anlamda kendini bulduğu şeylerle çevrilidir. Bu yüzden onu çevreleyen eşyalar bir anlamda kendinin yansımasıdır, geçmişini ve atalarını hatırlatır. İçinde yaşadığı şeyler dünyasının, şimdiki zamanı yaşarken farklı geçmişleri hatırlatan bir zaman dizini de vardır (Assman, 2015, s. 27).

İki oğlunun ve kocasının öldüğüne inanmayan Rukayye’nin annesi, oğullarının Mısır’a gittiğini düşünür. Rukayye Meryem’in eğitimi için Mısır’a gittiklerinde annesi de anlarıyla beraber oradadır. “Ölümüyle bizi bırakıp gideni iç dünyamızda defalarca diriltiriz. O dünyayı ele geçirmesine, bize zulmetmesine izin verimiz. O bir türlü yapılmamış hareketin, dile getirilememiş cümlelerin telafisi yoktur” (Gürbilek, 2021, s. 144). Rukayye ile annesi arasında

yüzleşilmemiş gerçekler kalmıştır. Annesini içinde defalarca diriltiren Rukayye, bu tamamlanmamışlık duygusuyla onunla konuşmaya devam eder:

Gözlerimi kapatıyorum ve annemi her şeyiyle görüyorum. Tekrar edip dururken onu duyuyorum: “Sadık’la Hasan Mısır’a kaçtı.” Yineliyor: “Mısır’a gidip onları yanımda getirmeden dönmeyeceğim.” Neden benimle Mısır’a geldin anneciğim? Söyleniyordum. Kahire büyük, annem gelecek olsa, iki oğlunu bulabilmek için ruhu bile turlayamaz. Ne yani Tantûra’dan biraz büyük olduğunu mu zannetmiştin? Sayda’dan? Annem ne Hayfa’ya ne Beyrut’a gitti. Şam’da sadece kaldığı camiyle, yanındaki muayenehaneyi gördü (Âşûr, 2019, s. 343-344).

Rukayye bu yolculukla düşünmeyi ertelediği acılarıyla yüzleşir. Uçaktan, trenden korkan annesi artık Rukayye’nin belleğinde yolculuk yapmaya başlar. “Geçmişin geri dönüşü her zaman kurtarıcı bir hatırlama anı değildir, bugünün baş göstermesi, bugünün yakalanmasıdır. Anılar ısrarcıdır ve birden hücum ederler. Ertelenemez, engellenemezler. Bazen bir koku, bazen bir ses, bazen bir mekân, bazen bir imge, nesne hatırlamaya sebep olur” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 58). Rukayye annesinin bıraktığı izlerden uzaklaşmadığını fark eder.

Göçmenlerin su ile olan bağları dikkat çekicidir. Göçmenlerin belleğinde su, hatıralarında bıraktıkları gibi buldukları tek öğedir denilebilir. Bonaparte, denizin bütün insanlar için en büyük, en daimî anne sembollerinden biri olduğunu söyler (Akt. Bachelard, 2022, s. 167). Deniz nereye giderse gitsin Rukayye için çocukluğunda İzz ile oynadığı, balık tuttuğu, annesi ve teyzesiyle sahilde kutlamalar yaptıkları yerdir (Âşûr, 2019, s. 8-13). *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da Alex, akıp giden ırmağa bakarken geçmiş günlerini, hayallerini de hatırlar: “Köprüden geçerken durakladı bir süre; ırmağı, hayatını, artık hayatta olmayan sevdiklerini düşündü. Havuzunu hatırladı, hayalindeki kanalları, barajları, başka her şeyi. Su mühendisi olacaktım ben, diye mırıldandı (...) Ah Hanne, kız kardeşim, bulacağım seni diye seslendi ırmağa doğru” (Aktaş, 2017, s. 429). “Sürekli Ara Kaynağı”nda işi başından aşkın olan Ömer Faruk, bahçeye bir havuz kazmakla meşguldür (Aktaş, 2017, s. 151). Rukayye’nin belleğinde iz bırakan sadece deniz değildir. Çiçeklere ve bilhassa beyaz zambağa anlatıda önemli vurgular yapar. Rukayye annesi ile köyden ayrılıp kamyonlara bindirildikleri gün, birden beyaz zambak ve deniz kokusu almaya başlar:

Onlar bizi mezarlığa doğru yöneltirken, köyde senenin bu mevsiminde adalarda ve kıyılarında açan, beyaz zambak ve deniz kokusunun karışımı garip bir koku duyumsadım. Köyü terk etmemizin ardından hâlâ burnumda kalsa da bu kokuyu daha sonra hiç ayırt edemedim. Bu olaydan günler ve haftalar sonra bu koku birden burnuma tütüyor, nereden geldiğini, o gün köyün neden böyle koktuğunu hiç bilemiyorum (Âşûr, 2019, s. 56).

Beyaz zambak, Hristiyan inancında masumiyeti ve daha sonra bekâreti, saflığı simgeler. Hz. Meryem ile anılır. Rukayye, annesinin ölümünden yıllar sonra İskenderiye’ye gittiğinde kendisine bir çiçek bahçesi kurar ama özlediği yalnızca köyde kokusunu aldığı beyaz zambaklardır. Çiçekler burada ölümler ile canlılar arasında, kutsal olan ile dünyevi olan arasında bir bağ tesis eder (Goody, 2010, s. 417). Rukayye’nin zambak kokusundan beklediği onu annesine ve köyde oldukları o çocukluk günlerine götürmesidir:

Peşinden üzerime uyku çöktü. Kendimi köyde hayal ettim. Hediye köyümüzün zambağından bir buket olmalıydı, diyordum kendi kendime. Kokusunu koklayacağım, belki beni ona

götürür diye kokuyu takip edeceğim. Onu bulamayacağım. Anneme gidip ağlayacağım: Zambağı kim kopardı? Burada, şurada, oradaydı. Birinin hepsini birden koparmış olmasını aklın alıyor mu? Burada olmamasına rağmen zambağın kokusu kalmış olabilir mi? Annem beni teselli ediyor: “Yeryüzünün çiçeği çoktur. Yanında gelincikler var, süsen var, papatyalar, çoban değneği ve lavanta. Hediye bunlardan bir buket olsun.” Ama zambak olsun istemiştım. Köyün enine boyuna dolaşıp onu arıyorum. Köyün kuzeyindeki kuleden, köyün önündeki karakola kadar. Sahilden demiryolunun doğusundaki okula kadar. Kokusu her yeri doldurup etrafımı sarsa da kır zambağından eser bulamıyorum (Âşûr, 2019, s. 183).

Rukayye’nin kocası Emin, annesi ve babasını kaybetmiş bir bebeği evlatlık edinir, Rukayye’ye getirir. Bu bebeğe “Meryem” adını verirler. Rukayye onu doğurmamıştır. Meryem onların hayatına “*gökten bir hediye*” (Âşûr, 2019, s. 163) gibi gelmiştir. Tıpkı Hristiyan aleminde vaftizde en yaygın kız adı olan, müzelerde, kiliselerde, meydanlarda, önemli yapılarda resmi ve heykeli olan; İslam aleminde ise iffet, ismet ve takvasıyla anılan Meryem gibi (Tümer, 2021, s. 7-8):

Meryem bana böylece hazırlıksız olarak geldi. Aşığın inkâr edişi gibi inkâr ettim. Bir gün, iki gün, bir hafta belki iki hafta boyunca. Sonra aşkın gerçekliğini kabullendim. Cinayetin kimliğe karşı işlendiği savaş zamanında yaşanan bir aşktı bu... Kurşun yağmurları, bombardıman, dinamit, zırhlı araçlar, sadece Müslüman veya Hristiyan olmaktan başka günahı olmayan halkın evlerinden ve mahallelerinden zorla çıkartılması, kargaşa, hırsızlıklar, yüce çabaların, küçük hırsızların tamahlarıyla iç içe girmesi. Ve işte Meryem ellerimin arasında kuş gibi cıvıldıyor. Her sabah bana bu hayatta her şeye rağmen yaşamaya değer bir şeyler olduğunu teyit ediyordu (Âşûr, 2019, s. 164).

Boym, nostaljiyi Nuh’un karısının¹ durumuna benzetir. Geriye bakmak sonsuza dek felçli bırakabilir (Boym, 2021, s. 15-16). Rukayye geri dönüp bakmayı arzu etmediği gibi belleği roman boyunca bir madene, köpeğe benzetir (Âşûr, 2019, s. 77). Anılar geride bırakılmalıdır. Yaşamı boyunca geriye dönüp bakan annesi, geçmişinden kimseyi getiremez. Rukayye’ye göre geçmişi sürekli anmak sevilenlerin mezarını deşmekten farksızdır, anıların arkasından koşmanın da hiçbir mantığı yoktur (Âşûr, 2019, s. 171). Hafıza yurtsuz, başıboş bırakılması gereken bir köpektir. Gitmesi ve geri dönmemesi beklenir (Âşûr, 2019, s. 172). Çocukluk arkadaşı Abid’in ziyaretiyle birden “hafıza köpekleri”nin saldırısına uğrayan Rukayye, bu zamana kadar “-mış gibi” yaptığı gerçeğiyle yüzleşir: “Epey zamandır sımsıkı kapatmış olduğum cehennem kapılarını açıyor, üzerime hafıza köpeklerini salıyor. Ne diye benden

¹ Lût, “kavmine Allah’a karşı gelmekten sakınmalarını, kendisine itaat etmelerini, kadınlar yerine erkeklerle beraber olmalarının büyük ahlâksızlık ve günah olduğunu bildirmiş, bundan vazgeçmelerini istemiştir. Kavmi ise işlerine karışmaya devam ettiği takdirde sürgün edileceğini söylediği gibi, “Eğer doğru söylüyorsan bizi tehdit ettiğin azabı getir” diye kendisine meydan okumuştur. Bunun üzerine Lût onların yaptıklarının vebalinden kendini kurtarması için Allah’a dua etmiştir (el-A’râf 7/80-81; eş-Şuarâ 26/160-166; en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-30). Melekler Lût’a şehri harap edeceklerini, aile fertlerini alıp burayı terk etmesini bildirirler. Lût ağır davranınca melekler karısını ve iki kızını şehrin dışına bırakırlar; onlara arkalarına bakmadan dağa kaçmalarını tembih ederler. Lût kısa sürede dağa varmanın zor olduğunu, ancak yakındaki küçük şehre ulaşabileceklerini söyler. Güneş doğarken Tsoar’a varırlar. Arkalarından Sodom ve Gomore’ye göklerden kükürt ve ateş yağdırılır. Şehirler, bütün havza ve oralarda yaşayanların hepsi bitkilere varıncaya kadar helâk edilir. Lût’un karısı da meleklerin uyarısına rağmen kaçarken geriye baktığından bir tuz direği oluverir (Tekvîn, 18/1; 19/26; Petrus’un İkinci Mektubu, 2/6-7)” (Harman, 2003, s. 228-229).

uzaklara gitmiyorsun çocuk! Niye beni kendi hâlime bırakmıyorsun? Unutmuş gibi yapmıştım, öyle ki sonunda unutmuş gözüküyordum” (Âşûr, 2019, s. 117).

Anlatılarda kişiler ve kişilerle kurulan bağlar unutulsa da mekân ile kurulan bağın zayıflamadığı görülür. Çocukluk dönemlerinde aşına oldukları, aileleriyle ziyaret ettikleri ya da yuva olarak gördükleri mekânların veya geniş kapsamıyla ülkelerinin yıkımı onları derinden yaralar. “Anılar hareketsizdir; mekânsallaştırıldıkları ölçüde sağlamlaşırlar” (Bachelard, 2020, s. 38). Mekân, insan hayatındaki rutini temsil eder. Zorunlu ya da gönüllü olarak ülkelerini terk eden insanlar, döndükleri zaman onu çocukluklarındaki gibi bulmak isterler.

“Mekân, ev yalnızca barınma yeri değil ruhumuzun şekillendiği ve anılarımızın biriktiği, doğduğu yerdir” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 92). İnsanlar bu anılarının biriktiği ve doğduğu yere “kuşun yuvaya, kuzunun ağıla dönmesi gibi, bir gün geri dönmenin düşü”nü kurar (Bachelard, 2020, s. 132). Kamp toprağı, yaşanmamış nice hayatların -uzaktan bile olsa- gömüldüğü yerdir. Orada gülüşler, sarılışlar vardır (Aktaş, 2017, s. 56). Rukayye mekânla beslendiğini söyler. Hayatını bırakmaktan ve gençler gibi taşınmaktan bıkmıştır. Beyrut sahili onu adeta köyünün sahiline götürür (Âşûr, 2019, s. 232).

“Nasılsa Kimse Kıyamaz O Şehre Diyordum” hikâyesinde Halep’in “şenlikli yer” olduğundan bahsedilir (Aktaş, 2017, s. 27). “Halep, dedi Mustafa, ‘beyaz’ demektir ve kelimenin aslı ‘Halebe’. Dönülebilecek bir şehir olmaktan çıktı şimdi, oysa özlenmekte” (Aktaş, 2017, s. 130). Ama şehirdeki Selçuklu, Eyyubi, Osmanlı izlerinin bombardımanlarla yok olması; kaleye, camilere, köprülere, çeşmelere vandallarca yapılan saldırılar Halep’i o tarihî dokusundan koparıp almıştır (Aktaş, 2017, s. 30). Halep’teki tarihî yapıların yok olup gitmesi Aktaş’ın anlatısındaki karakterlerin en çok üzüldüğü şeylerden biridir: “Halep Ulu Camisi avlusundaki şadırvanlardan biri 797 (1395) yılında Sultan Berkuk tarafından yaptırıldı. Kendi bahçesindeki havuzu yaptırırken o şadırvandan esinlendi yaşlı adam. İnsanların bu güzelliğe kıyamayacağını sanırdı; hiçbir şey öğrenmemiş hayattan, artık öyle geliyor” (Aktaş, 2017, s. 111).

Düşmesine şaşırılan merkezler Hayfa ve Aka’dır. Rukayye ve ailesi Hayfa’nın “bu kadar” kolay düşmesini kabullenemez. “Hayfa nasıl düşer? Memleket eninden boyuna kadar bu soru ile yankılanacaktı” (Âşûr, 2019, s. 34). Hayfa, hükümetin başkentidir ve bu simgenin neredeyse direnmeden düşmesi, umutları da söndürür. Rukayye on üç yaşındayken Aka da düşer: “Aka nasıl düşebilirdi? Aka, Aka olduğu sürece nasıl düşerdi?” (Âşûr, 2019, s. 36).

“Göçmenin en güçlü duygulanımları kendi topraklarındaki evlerin, köşe başlarının, kafelerin, tepelerin ve sayfiye yerlerinin hatırlanmasına ayrılmıştır. Göçmen sadece bir tane oyuncağı olan, duygusal yoksunluk hâlindeki bir çocuk gibi anılara sarılır” (Akhtar, 2021, s. 79). Rukayye beş sene ayrılıktan sonra Beyrut’u ziyaret eder. Yolunu kaybeder, sürekli gittiği evleri ve ders verdiği okulu bulamaz. Sokakları ve yönleri karıştırır (Âşûr, 2019, s. 338-339). “Geçmiş, artık insanoğlunun toplumsal gelişiminin nesnel ön tarihi değildir. Çocukluk çağının ebediyen kaybedilmiş masum güzelliğidir; bu güzelliğe, heder olmuş bir hayat, kendi umutsuz, asla gerçekleşmeyen arzularıyla ihtirasla, fakat nafîle sığınır” (Lukacs, 2016, s.

313). Halep'e olanlar onun şehrine de olmuştur. Ne tanıdık bir sima bulabilir ne de tanıdık bir mekân. Rukayye, çocukluğunun mekânlarını sonsuza dek kaybetmiştir.

3.2. Ana Vatan Özlemi ve Uyum Süreci

Geçmişten günümüze toplumlar yer değiştirmelere ve göç hareketlerine aşinadır. Bu kitlesel hareketlilik hem göçer kesimi hem de yerleşik düzeni olan toplulukları büyük oranda etkilemektedir. Çalışmadaki iki anlatının da odak noktası savaş ve yıkım sebebiyle gerçekleşen, bir noktada zorunlu denilebilecek göçlerdir. Geride her şeyi bırakıp farklı kültürlerle alışmak, göçmenler için en az savaş kadar acı verici olmuştur.

“Kendini evinde hissetmek, insanın hem nesnelerin hem de kendisinin doğru yerde olduğunu bilmesidir...” (Boym, 2021, s. 357). *Tantûralı Kadın*'da karakterler kendi kültür çevrelerinin çok dışına çıkmamalarına rağmen gittikleri her yerde geçici oldukları hissiyle hareket ederler. Onlar için Filistin evdir. Rukayye'nin amcası Ebu Emin mülteci kampına gitmek istemez, ölene kadar da kamplardan uzak durur. Kampları ziyaret etmek yerine oradaki insanlara yardım eder, kendisi onlardan değilmiş gibi davranır (Âşûr, 2019, s. 102). Ebu Emin'in “mükafatsız, karşılıksız bir ait olma çabası” (Said, 2014, s. 356) içerisinde olduğu söylenebilir. Rukayye'nin oğlu Abid'in kırk sekiz arkadaşı Direniş'le gitmeye karar verir. Abid bu kırk sekiz kişi arasında olmayışının nedenini şöyle açıklar: “Neden mülteci olmayı seçeyim? Evet, biz mülteciyiz ama ben Beyrut'ta doğdum, hayatım boyunca burada yaşadım. Şimdi neden buradan ayrılıp yeni bir mültecilik için misafir konumuna geçeyim? Filistin'den neden daha da uzaklaşayım?” (Âşûr, 2019, s. 217). Rukayye oğlu Sadık'ın evindeyken Beyrut'a yeniden dönmek ister (Âşûr, 2019, s. 247). Rukayye sonunda bu isteğini oğullarıyla paylaşır; Sayda'ya dönmeye karar verir. Üstelik niyeti yazları bütün aileyi orada toplamaktır: “(...) orada bir daire kiralayıp yaşayacağım. Yazları hepimiz orada toplanacağız” (Âşûr, 2019, s. 369).

Filistinliler, Suriyeli göçmenlere göre geri dönme umudunu hep canlı tutmuşlar, aksi bir ihtimali genellikle düşünmemişlerdir. Göç ettikleri coğrafyalarda savaştan uzakta olsalar dahi hep Filistin'e, yuvalarına geri dönecekleri anı beklemişlerdir. Onlardaki uyumsuzluk yarım kalmış olmanın, topraklarına, atalarına verdikleri sözü tutmamanın bir sonucudur. Rukayye'nin annesinin ve diğer kadınların boynundaki anahtar da bu geri dönüş umudunu simgeler. Suriyeli göçmenlerde de geri dönüş umudu olmasına rağmen Filistin cephesinde olduğu kadar net bir duruşu temsil etmez. Gittikleri yerde nasıl karşılandıklarına bağlı olarak değişkenlik gösterir.

Daha çok Suriyeli göçmen çocukların karşılaştığı sorunlardan biri de ana dillerini konuşamamalarıdır. “Zorunlu sürgün” der Cassin, “ana dilini terk etmeye zorlar. Babalarının toprağı, annelerinin dili. Bir kişi başkasının diliyle kendine yeni bir vatan yaratır” (Cassin, 2020, s. 58). *Fotoğrafta Ayrı Duran*'ın hikâyelerinde genellikle çocuklar ana dilleri konusunda sıkıntı çekerler. “Evin Kızı Gibi” hikâyesinde ailesinden haber alınamayan Suriyeli küçük Suhad'a yardım eden Türk kadınlarla arasında Arapça-Türkçe kelime alışverişi de yaşanır. Suhad onlara Arapça cümleler kurar: “‘Ene ahabbuk’ (Seni seviyorum); biraz yakınlık gördüğü kimseye bunu diyor hemen. ‘Enti zey ummik’ (Sen annem gibisin) diyor

bana, mutfakta bulaşıkları yıkamama yardım ederken ve ekliyor: ‘Uhubbuki mama’ (Seni seviyorum anneciğim)” (Aktaş, 2017, s. 101). Aynı şekilde Türkçe birkaç kelime öğrenmeye gelince Suhad’ın sıkıldığı görülür: “Türkçe çalışıyoruz biraz. Sıkılıp yanaşıyor yanıma, boynumdaki kolyeyle oynuyor” (Aktaş, 2017, s. 101).

Suriyeli Muhammed çadır kente gelen belgeselci iki kadına -kısa bir tanışıklığın ardından- Halep’e geri döneceklerini söyler (Aktaş, 2017, s. 127). “Sürekli Ara Kaynağı” hikâyesinde Raşid’in oğlu “Biz memleketimize döneceğiz nasılsa, Türkçe öğrenmesem de olur, sıkılıyorum okulda, üzerime varmayın” (Aktaş, 2017, s. 147) der. Butler’a (2018, s. 37) göre, insanları kaybettiğimizde ya da bir mekândan, cemaatten yoksun kaldığımızda katlandığımız şeyin geçici olduğunu, yasın biteceğini ve önceki düzenin bir şekilde yeniden kurulacağını düşünebiliriz. Hem Suriyeli Muhammed için hem de Raşid’in oğlu için savaştan kaçıp geldikleri Türkiye, yeni bir düzenin işareti olmaktan ziyade uğranılacak bir durak, bir geçiş noktası sayılmaktadır. Onlar ülkelerine döndüklerinde düzenlerine kaldıkları yerden devam edeceklerine inandıkları için yeni bir ülkeye, kültüre bağlanmazlar.

Kendi dillerini konuşamıyor olmanın yanında yeni bir dil öğrenmenin zorluğu da göçmenleri geri dönmeye zorlamıştır. Çocuklar açısından bakıldığında bir dil öğrenmenin gidilen yerde kalıcı olunacağını, geri dönmeyi yollarını sonsuza dek kapatabileceğinin işareti sayılmıştır. *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da çocuklar alışmaya direnen kesim olmuştur. “Öyleyse insan ne zaman evindedir? Yakınları, dili ve dilleriyle birlikte kabul edildiği zaman?” (Cassin, 2020, s. 97). Suriyeli göçmen çocuklar bu kabulü göremedikleri ya da göremeyeceklerine inandıkları için gittikleri yerlerde kendilerini evlerinde hissetmezler.

Göçmenlerin uyum sürecini zorlaştıran faktörlerin başında baskı gelir. Geçici olarak konakladıkları toplumlar tarafından ötekileştirilen göçmenler, dışlandıkları gerçeğiyle de yüzleşmek zorunda kalırlar. Göçmenlerin “sefalet, aşağılama ve onursuzlukla kendilerini aşağılayan bir toplumun içinde” (Bauman, 2021, s. 17) yaşadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ait olamamanın ağırlığıyla savrulan göçmenler, yeni bir başlangıç yapmakta çoğu kez başarılı olamazlar.

Mültecilerin emeklerinin sömürülmesi *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da işlenir. Göçmenlerin toplumun içine alınmak istendiği, ama toplumla bütünleşmelerinin engellendiği görülür (Touraine, 2022, s. 245). Ümraniye’de bir konfeksiyon atölyesinin “dirayetli yönetici”si olan kadın, mültecilerin emeklerinin sömürüldüğünden bahseder: “Üstelik mülteci emeğinin insafsızca sömürüldüğü atölyelerden farklı bir düzen kurmak, az şey mi?” (Aktaş, 2017, s. 66). “Hibe’nin Hamağı” hikâyesinde bir hastanede çamaşırcı olarak çalışan kadın, emeğinin karşılığını alamayacağını kabullenmiştir: “Bir hastanede çamaşırcı olarak çalışıyor. Günlük ücreti 20 lira, emeğinin karşılığını bekleyemeyeceğini biliyor. Suriyeli bir kız var yanında çalışan, yeni başladı. Ona verilen 15 lira, söylenip duruyor” (Aktaş, 2017, s. 137). “Başka Bir İhtimalin Eşiği” adlı hikâyede Suriyeli genç kız, kendisine umut veren, onu “sen başkasın” diye kandıran evli patronu tarafından sömürülmüş; “Buralı bile değilsin, pasaportun mu var, kim inanır sana?” (Aktaş, 2017, s. 48) diye tehdit edilmiştir. *Tantûralı Kadın*’da ise Rukayye öteki olmanın doğurduğu dışlanmayı şöyle anlatır:

Evden ayrılmadım. Beyrut'u terk etmedim. İnat? Belki, sanki yeniden dönüp değerlendirmesi mümkün olmayan bir kararım gibi gözüküyordu. Niçin? Niçin oğlumu ve kızımı alıp bize içten içe “Ülkeyi terk edin, siz yabancısınız!” demeye başlayan bu mekândan kurtulup gitmedim? İçten içe mi demiştim? Yanlış. Bunu her gün açık bir dille söylüyorlardı. Bu ifadeyi kendi gözlerimle duvarda gördüm. Ülkede yarım milyon olan Filistinli sayısının elli bine indirilmesi için yapılan planlamalara dair basına sızan haberler vardı. Bizi denize mi dökmek istiyorlar? Mülteci kamplarına bizi tehdit eden basılı kâğıtlar atıyorlardı. Tehditleri sözle sınırlı kalmıyordu. Ordu mülteci kamplarında baskı ve zulüm yapıyordu. Silahlı kuvvetler işine geleni yapıyordu. Günlük tutuklamalar. Barikat noktalarında cinayetler. Kaçırımlar. Kampta inşa edilmiş her duvarın yıkılması: Halk duvarsız evlerde nasıl yaşayacaktı? Sıkıştırma: İş yok, çalışma izni yok. Kampın erkekleri ya öldürüldü ya tutuklandı ya da direniş güçleri ülkeyi terk ederken onlarla gitti. Az sayıda kalanlar da işsizdi. Kadınlar, 48 yılında belirsizliğe yolculuk yaptıkları o yazda olduğu gibi, kendilerinin ve ailelerinin bakımını üstlenmişlerdi. İstenmeyenler sadece Filistinliler değildi (Âşûr, 2019, s. 231).

Rukayye, amcasının oğlu İzz'e okuldaki durumunu sorar. Arkadaş ortamına baştan alışamayan İzz, sonrasında ona gülen çocuklarla arkadaş olur: “Artık birinci değilim, çünkü öğretmen birdenbire soruyor, neyden bahsettiğini de, sorunun ne olduğunu da anlamıyorum. Tekrar ederse cevap verebiliyorum. Tekrar etmezse dilim tutulmuş gibi önünde kalakalıyorum. Beni azarlıyor, çocuklar da bana gülüyor” (Âşûr, 2019, s. 66). Ancak koruma altına alındığı Avrupalı aile tarafından adı Alex olarak değiştirilen Hamza, İzz kadar şanslı değildir. Adam, Hamza'nın ailesinden kalan kız kardeşi Hanne'yi bulmasına engel olur. Hamza'nın ona muhtaç olarak yaşaması gerektiğini, diğer mültecilerin ölüp gittiğini söyleyerek Hamza'yı baskı altında bırakır: “Çirkin, kaba saba bir ad; bana ait değil, olamaz”, diyerek yırtmıştı ismin yazılı olduğu kâğıdı. Bu adla çağrılmaya nasıl alışacaktı? Sokaklara çıkıp bağırarak istemişti: “Ben buraya ait değilim; konuştuğum dili bilmiyorsunuz” (Aktaş, 2017, s. 39).

“İnsanlar oldukları yerde kendilerini güvende hissettiklerinde başkalarına karşı kayıtsızlaşırlar” (Sontag, 2004, s. 100). Savaş ortamında olmayan insanlar için göçmenleri ülkelerine geldikleri için suçlamak ya da kaderlerine terk etmek onlarla empati yapmaktan daha kolay hâle gelmiştir. “Kendileri gibi” olamadıkları için suçlanan bu insanlara sorulan ilk sorulardan biri ülkeleri için neden savaşmadıkları olmuştur. Türk okullarında eğitim gören Suriyeli göçmen çocuklar da bu sorularla muhatap olmuşlardır:

Çocuklar onu, “Niye buradasın korkak”, diye sorguladılar. “Niye vatanını savunmadın? Bak, darbe oldu memleketimizde, biz yurdumuzu savunduk, şehitler verdik. Sen niye bırakıp geldin...” Çocuk, daha on yaşında, çat pat Türkçesiyle anlatmaya çalıştı, babasından öğrendi sebebi: “Suçsuz birini öldürme ihtimalinden kaçtık, böyle bir korku günah mıdır? Babam ağır yaralanmıştı ve... Adımız savaştan kaçanlar oldu, ama aslında biz ihanetten, haksızlıktan ve haramdan kaçtık” (Aktaş, 2017, s. 150).

Karakterlerin baskılara direnmek dışında yabancılaşma ve dil-kültür sorunlarıyla da baş etmeye çalıştıkları görülür. Farklı ve görece daha rahat bir hayat göçmenlerin kendi değerlerinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Rukayye kızı Meryem'deki olası değişikliklerin önüne geçmeye çalışır, korkularını kızıyla paylaşır:

Kamp, içinde yaşı ya da dışında ol, senin hikâyen oluyor, senin için ondan kaçış yok. Sınıfta arkadaşın birden sana saldırıyor, onu neyin kızdırdığını anlamıyorsun bile. Bir iki gün sonra da senin Filistinli olduğunu öğrendiğini anlıyorsun. Senin varlığın, salt senin sen oluşun, başkası olmayışın, öfke tetikleyen kışkırtıcı bir durum. Ya da hoşnutsuzluk ortaya çıkmasına, en azından tiksintiye. Sanki çorba kâsesine şansızlık eseri düşmüş bir böceksin. Daha zaman kavramını öğrenmeden önce “falanjistler” ne demek, “Silahlı Kuvvetler” ne demek, onların elinde seni neler bekliyor, iyi öğreneceksin. Sen kamp çocuğusun, şansın yaver gidip orada oturmasan bile! (Âşûr, 2019, s. 70-71).

Akhtar’a (2021, s. 11) göre yaşlı insanlar genellikle taşınmayı sevmezler, onlar için güven veren şeyleri bırakmak sancılıdır. Geçmişleri geleceklerinden daima büyüktür ve her zaman kazandıklarından daha fazlasını kaybederler. Altmış yaşlarında olan Rukayye’nin bu tepkileri Meryem tarafından pek olumlu karşılanmaz (Âşûr, 2019, s. 260). Oysa Rukayye, mensup olmadığı ve olmasının doğru olmadığı bir hayat tarzına doğru yöneldiği için kızını uyarmak ister (Âşûr, 2019, s. 260). Gurbette işi daha da zor olan Rukayye, kızını gerektiği gibi yetiştirmek endişesinde olduğunu söylerken bir yandan da onun kendisini terk edip uzaklara gideceğinden korkar. Kendi ailesi başta olmak üzere tüm çevresi başka taraflara savrulan Rukayye’nin yanında, geçmişinden getirdiği sadece kızı Meryem vardır. Rukayye geçmişindeki duyguları bugününe taşıyan, geçmişini her zaman bugüne geri döndüren (Sarlo, 2022, s. 10) bir kadındır: “Onu da gerektiği gibi yetiştirmek istiyorum. Sahiden onun için mi korkuyordum, yoksa başka bir kışlaya gidip, beni gurbetimde yalnız bırakacağından mı?” (Âşûr, 2019, s. 261). Oğlu Sadık’ın varlıklı hayatı Rukayye’nin canını sıkarsa da oğlunun petrol ülkelerinde şansını bulmasını doğru bulur. Hemşire Heniyye’nin neler yaptığını merak ederken eleştirilerde de bulunur: “Ya Aynu'l-Helva’dakiler, onları gurbet, yabancı olmak boğmuyor mu? Bak, Heniyye nerede şimdi? Başka bir yerde iş buldu mu yoksa Beyrut’un hastanelerinden birinde çalışabilmek için Filistinli olduğunu inkâr yolunu mu seçti?” (Âşûr, 2019, s. 262).

Göçmenlerin tüm bu zorluklara rağmen hayatlarını kolaylaştıran, onların yaralarını saran kadınlardan başkası değildir. Kadınlar çalışmadaki anlatılarda iki grupta ele alınabilir. *Tantûralı Kadın*’da kendisi de bir göçmen olan Rukayye, kamplardaki kadın ve çocuklara okuma-yazma öğretir, resmî beyan ve dilekçelerin daktiloda yazılmasına yardım eder, haftalık ve bazen de günlük olmak üzere ev ziyaretlerinde bulunur, taziye ve tebriklere koşar (Âşûr, 2019, s. 134). *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da durum biraz daha farklıdır. “Aktaş, mültecileri konu ettiği *Fotoğrafta Ayrı Duran*’daki hikâyelerde kadın ve çocukların hikâyelerini daha çok öne çıkarır. Kitaptaki on hikâyede, mültecilerle yolları kesişen, mültecilerin hikâyelerinin anlatılmasına vesile olan hikâye kişileri kadındır. Altı hikâyeyi, kadın hikâye kişileri anlatır” (Yıldız, 2022, s. 496). Onun hikâyelerinde, “erkekler birbirinden ayrı duran kıtalarsa, kadınlar birbirine meyleden okyanuslardır. Dolayısıyla göçmen kadınlar göçmen erkeklere nazaran yerli hemcinsleriyle ruhsal destek takasına daha çok girerler” (Akhtar, 2021, s. 28).

Aktaş’ın hikâyelerinde yardımlaşma teması da öne çıkar. Hoşgörülülük ve kucaklaşmaya hazır olan karakterler, göçmenler için ellerinden geleni yaparlar. İkinci hikâye olan “Yanağında Prenses Kıvrımı”nda gazetede gördüğü bir mülteci kadının fotoğrafından etkilenen kadın karakter, koşulsuz olarak mülteci kadının kapısını çalmasını, odasının birini kullanmasını

diler (Aktaş, 2017, s. 17). “Neolitik Neşe” adlı hikâyede çevredeki mültecilere karşı duyarsız davranılması Firuze karakteri tarafından eleştirilir:

Kaçımız senelerce parklarda yatan ailelerin yanına varıp da bir hâl çaresi aradı ki onlar için? Kaçımız kış gecelerinde evsizlere çorba dağıtan kafilelere katıldı? Şen şakrak vakit geçirmek, başka bir gündeminiz yok, diye bağırdı orta yere. İşiniz gücünüz dizi izlemek, evlendirme programlarını konuşmak. Yaşınıza başınıza bakmayıp tabaklar dolusu hamur işi yiyorsunuz. Her işinizi de makinelere, robotlara yaptırıyorsunuz. Ahirette nasıl hesabını vereceksiniz? Küçücük mülteci çocuklar dileniyor sokaklarda! (Aktaş, 2017, s. 81)

“Göçün kadınsılaşması ise kadınların tüm bölgelerde ve tüm göç bölgelerinde değilse bile birçoğunda önemli rol oynamasıyla bağlantılıdır” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 28). *Tantûralı Kadın*’da Rukayye tek başına yaptığı etkinlikleri şöyle anlatır:

Falancanın annesine veya komşularından birine oğlu kaybolduğu ya da eşini ordu tutukladığı için desteğe gidiyorum. Yaşlı annelere Sefir gazetesi okuyorum. Kaçırılanların listesini çıkarıyorum. Kayıp yakınları için Kadın Birliği’nin düzenlemiş olduğu küçük çaplı kadın yürüyüşlerine katılıyorum. (Büyük gösterilerin zamanı bitti.) Kimi kimsesi olmayan, işsiz, evi yıkılmış falancanın annesi ve sekiz çocuğu için yapılan yardım kampanyasını destekliyorum. Gençlerden birinin salıverilmesi için bir aracı bulmaya çalışıyor veya gereken kefaretin teminine çabalıyorum. Savaşta, soykırımında dul kaldığından yahut eşleri direnişçilerle ülkeyi terk ettikleri için çalışmak zorunda kalan mülteci kadınlara yardım amaçlı açılan ve artık yıkılmış olan çocuk yuvalarının yeniden inşası için çalışmalara katılıyorum. Ailesine gidip durumunu kolağan etmek isteyen, mektup taşıyan, kardeşlerinin yapmış olduğu nakışları Beyrut’a satmaya götüren, ücretini göndererek maddi destek sağlayan kadınlardan biri, Aynu’l-Helva’ya gittiğinde küçüklerine göz kulak oluyorum (Âşûr, 2019, s. 239).

Rukayye aynı zamanda Filistin yemeklerini de unutturmak istemez. Aile toplantılarında “muluhiyye” yapma görevi onundur. Muluhiyye, onların “yine bir gün Filistin’e döneceğinin kanıtı”dır (Âşûr, 2019, s. 89). Kamptaki kadınlar da yeme-içme kültürünün birer taşıyıcısıdır: “Kadın, zaten günlük vazifeleri içine gömülmüştü. Mercimek veya pirinç ayıklar; yedi, on, on beş kişi için müceddere pişirirdi. Yaprak sarar, kabak dolması yapardı. Saçta ekmek pişirirdi. Sütten yoğurt yapardı. Zeytin kurardı” (Âşûr, 2019, s. 135).

“Kültürel bellek çözümlemelerinde genellikle din etkisi baskın şekilde görülür, geçmişle bağlantı kurulan kimlikler üzerinden ilerler. Hatırlayan kişiler grubun kimliğini oluşturur” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 62). *Fotoğrafta Ayrı Duran*’da anlatılanlara göre, Suriyeli göçmen kadınların yaşadıkları uyum sorununda mahremiyete dikkat edilmemesi de etkili olmuştur:

İki katlı bir düğün salonunda yüzlerce kadın, erkek ve çocuk yaşıyordu. Kadınlar, erkekler, çocuklar ayrı ayrı kalıyor bir taraftan ama doğru dürüst bölme yoktu arada, mahremiyeti sağlamak çok zordu. Sadece birer tuvalet ve banyo vardı. Onca nüfus için. Battaniyelerle bu koca boş alanı birkaç bölmeye ayırmış, yaşamaya çalışıyorlardı (Aktaş, 2017, s. 51).

“Halep Bebek” hikâyesinde de vurgulanan noktalardan biri budur. “Dokuz-on nüfus on altı metrekairelik çadır”da yaşamaya mecbur kalır: “Mahrem olanla özel olanın karıştığı bir mekânı vardı. Kentin eğreti kalan her şeyiyle. Uzayıp giden çadırların aralarına asılı iplerde serilen çamaşırlar dalgalanıyordu” (Aktaş, 2017, s. 125).

Fotoğrafta Ayrı Duran’daki hikâyelere bakıldığında göç eden insanlara yardım etmeye ve yeni hayatlarına alışma sürecinde kolaylık sağlamaya hazır karakterler öne çıkar. Kitaptaki kadın karakterlere göre “birey tek başına değil, kendisini muazzam ve ebedî bir şeyin parçası hissettiğinde güç bulur” (Hoffer, 2022, s. 78). Aktaş’ın bu eserine “biz de o duruma düşebiliriz” yaklaşımı hakimken; Âşûr’un *Tantûralı Kadın*’ında herkes zaten aynı durumdadır, birbirlerine yardım etmekten başka çareleri yoktur. Suriye’den göç edenlerin boynunda *Tantûralı Kadın*’da olduğu gibi evlerinin anahtarı yoktur ama Türkiye ve Türkiye’deki kadınlar onlara herhangi bir anahtara sahip olmanın gerekmediği, sonuna kadar açık kapılar sunarlar.

3.3. Şahitlik: Travma-Şiddet- Zorbalık

Göçmen; ayrımcılık, yeni bir kültüre alışmama, dışlanma, düzenli gelir imkânı elde edememe gibi sorunların öznesi olabilmek için dahi şiddetlere, kayıplara, tecavüzlere şahit olmuş; deyim yerindeyse o kıyametten sağ kurtulma şartını yerine getirmiş olmalıdır. Sonunda ödül getirmeyen bu birincilik, birçok travmanın da göçmenle beraber baskılandığının işaretidir. Bauman’a (2018, s. 273) göre, yüzyılımızın en vahşi ve iğrenç suçları, insanın doğasıyla insani istekler, özlemler ve düşler üzerindeki egemenliği adına işlenmiştir. İnsanlık adına atılan bu korkunç adımlar, kitlelerin yer değiştirmesine, katlanılması güç ölümlere, zorbalıklara, tecavüzlere yol açmıştır.

Çalışmadaki her iki anlatıda da karakterler, çocukluklarından yetişkinlik çağlarına kadar birçok majör değişikliğe hem kendi şahıslarında hem de toplum nezdinde şahit olmuşlardır. *Tantûralı Kadın*’da şiddetle tanışma şüphesiz çok erken dönemlerde başlar. Rukayye ise bu duyguyla kadın askerin küpesini kulağından çekerek çıkarmasıyla tanışır (Âşûr, 2019, s. 55).

“Yas her zaman, sevilen kişinin ya da onun yerine konmuş vatan, özgürlük, bir ideal vs. gibi soyut bir değerın kaybedilmesine gösterilen bir tepkidir” (Freud, 2021, s. 10). Daha köyden ayrıldıkları gün hayatlarındaki tüm düzeni kaybedecekler, ömürlerinin sonuna kadar da o rutinin, alışılanın özlemiyle yaşayacaklardır. Hayatında evlerinin kapısını ilk kez kilitli gören Rukayye, annesinin “üç tane elbise giy” demesinin sebebini de sonra anlayacaktır (Âşûr, 2019, s. 54-55).

(...) şiddet, insanı yalnız öldürmekle değil, yıldırma, tehdit etmekle, korkutmakla, aşağılamakla da insan olmaktan çıkarmakta ya da insan olmaya, insanın değerine zarar vermektedir. Şiddet ortamında insanlık yerini vahşete bırakmaktadır. Şiddet, şiddeti yapanın da şiddete maruz kalanın da insanlığını alıp götürmektedir; geriye öfke, intikam duygusu, yıkıcılık, saldırganlık, kan dökücülük, vahşet kalmaktadır (Tepe, 2009, s. 37).

Geçmişteki güzel günlerin sözlü kültürle aktarımının yanında düşman askerlerin masum halka yaptığı eziyetler de sıklıkla anlatılır. Bu eziyetler, işkenceler çoğu kez insanların en yakınlarının gözü önünde, onların şahitliğinde gerçekleşir. *Tantûralı Kadın*’da Fireydis’te bulunan genç bir kadın, kız kardeşinin başına gelenleri anlatır: “Bilerek ezdiler, kardeşime ne olduğuna bakmak için yaklaşınca araba benim üzerime de yürüdü. Ben de kaçarak uzaklaştım...” (Âşûr, 2019, s. 58). Köylülerin paralarını ve değerli eşyalarını alan askerler, özgür bırakacaklarını söyledikleri insanların üstüne ateş açarlar (Âşûr, 2019, s. 140). Erkekler çoğu kez kadınların ve çocukların gözlerinin önünde öldürülürler: “Erkekleri sığınağın duvarı

hizasına tek sıra olarak dizdiler. Kadınları ve çocukları ayrı bir saf yapıp bizi Aka Hastanesi'ne götüreceklerini söylediler. Bize bağıyor, sövüyor, ağır küfürler ediyorlardı. Kıpırdanmaya başladık, sonra arka arkaya bir sürü silah sesi duyduk, duvara dizdikleri erkekleri öldürdüklerini anladım” (Âşûr, 2019, s. 204). *Fotoğrafta Ayrı Duran*'ın “Bir Taşın Yüreği, Diğerinin Kaşı Gözü” başlıklı hikâyesinde gösterilen bu şiddetin ve kavganın da nedeni sorgulanır. Oysa ezenler için sadece bir tek hak vardır: Kendilerinin barış içinde yaşama hakkı. Buna karşılık ezilenlerin hakkı ise hayatta kalmaktır (Feire, 2022, s. 76). Anlatıcı masum bebeklerin ve çocukların hayatta kalma savaşı vermesini sorgular. Oysa yaşam hakkı en temel haktır: “Bombalar, cesetler, çocuk cesetleri, ağlayan kadınlar, protezli bacaklar, çocuk cesetleri yine, değmezdi, hiçbir şey için değmezdi. Yıkılsın hırslarınız, kahrolsun tahtlarınız, taşlarınız... Çocuklar kayboldu, eridi bedenler; taşların bunları anlatmaya biraz olsun gücü yetiyor” (Aktaş, 2017, s. 113).

İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri'nde Fromm (2018, s. 25) insan ve hayvan arasındaki farkları sıralarken hiçbir nedene dayanmadan kendi türünü öldüren, onlara işkence yapan ve bunu yapmaktan haz duyan tek primatın insan olduğuna işaret eder. Bebekler ve çocukların da korkunç bir şekilde öldürülmesi yazarın insanlar hakkındaki tespitini haklı çıkarır niteliktedir:

Ertesi gün bu hemşire hastanenin bahçesine atılmış ölü bir çocuk da bulmuş. Hemşire Sahra'ya döndüğünde hastaneden tanıdığı bir ila üç yaş arasında çocuk cesetleri gördüğünü ekliyor. İçlerinde felçli bir çocuk baltayla öldürülmüş. Onları hastanede öldürdükleri ortaya çıkmasın diye buraya attıklarını düşünüyor. Mülteci kampının güney batı tarafında bulunan İrsâl mahallesinde, kapalı bir sığınakta da üst üste yığılmış bebek ve prematüre bebek cesetleri bulan insanlar oldu. Öyle zannediyorum ki hastanenin bebek bakım ünitelerinde kalan yeni doğmuş bebeklerdi (Âşûr, 2019, s. 225).

Savaşın ağır yüklerini çocuklar ve kadınlar taşımak zorunda kalmışlardır. Anlatılarda göçmen kadınlar, çoğunlukla savaştıkları ülkenin askerleri tarafından otorite kurma ve gücünü karşı tarafa ilkel bir şekilde kanıtlama güdülerini sebebiyle tecavüze uğramış; bedenleri ile de aşağılanmışlardır. “Savaş ve diğer tüm şiddet biçimlerinde bir toplumsal cinsiyet olarak erkekliğin ölçütleri egemendir. Erkeğin kokusu, sesi şiddet ile birlikte yayılır; şiddet erkeği gölgesi misali takip eder” (Öztürk, 2007, s. 121). “Lübnanlı İntisar'ı saçlarından sürüklediler, hastanenin sığınağına indirdiler, sırayla tecavüz edip sonra da kurşun sıktılar. Sonra arkadaşına geçip ölünceye kadar tecavüz ettiler” (Âşûr, 2019, s. 224).

Travmatik olaylar kişinin otonomisini, temel bedensel bütünlük seviyesinde ihlal eder. Beden istila edilir, yaralanır, kirletilir. Bedensel işlevler üzerindeki kontrol sıklıkla kaybedilir; tecavüz ve muharebeyle ilgili anlatımlarda bu kontrol kaybı çoğu kez travmanın en aşağılayıcı yönü olarak vurgulanır. (...) Örneğin tecavüzde, saldırının amacı, tam da kurbanın otonomi ve haysiyetinin aşağılandığını göstermektir (Herman, 2016, s. 65).

Kadınlar, erkekler gibi yalnızca silahlarla öldürülmezler. Tecavüz edilir, öldürülür, sonra tekrar tecavüze uğrarlar. Bu süreç, her iki coğrafyada kadınların babalarının ve diğer erkeklerin gözleri önünde olur. Babaların, erkek kardeşlerin hayatta kalma endişeleri yerini kadınlarını tecavüzlerden korumaya bırakmıştır: “Sürekli aynı duayı okuduğunu hatırlıyor: ‘Yarabbi, kızlarımı, çocuklarımı benden sonra koru, onların namuslarına halel gelmesin’”

(Aktaş, 2017, s. 132). Kadınlar için “yurtsuz kalmak, aç kalmak bir yana kendilerinin, kızlarının haysiyetini korumak için kaçmak” (Aktaş, 2017, s. 58) öncelik hâline gelmiştir.

Ebu Muhammed kadınların başlarına gelenleri Rukayye’ye şöyle anlatır:

Bir de kadınların, çocukların, yaşlı adamların kamyonunda olduklarını gördük hiçbirimiz onları nereye götürdüklerini bilmiyorduk. İkimizden biri, bir İsrail askerinin gözleri önünde bir kıza tecavüze kalkıştığını, babası onu korumaya çalışırken babasını öldürdüklerini görmüş. Şimdi kimse kızların tecavüzünden bahsetmek istemiyor, çünkü çok yaralayıcı bir konu, dolayısıyla halk bu konuya girmek istemiyor (Âşûr, 2019, s. 270).

Tecavüz, geride kalan herkes için bir sükût sebebi olur. Kimse bu konu üzerinde konuşmaz, olan biteni dillendirmez. Bellek nihayetinde “acının evi” (Polat, 2007, s. 77) konumundadır. Tecavüzün yol açtığı yaralar, travmalar; susarak ve aslında hiç olmamış gibi davranılarak sarılmaya çalışılır. “Fotoğrafın sağındaki mavi elbiseli kadının kızı öldürülmüştü. Tecavüzden söz etmemiştik kadın, gelemedi, öldü demişti sadece” (Aktaş, 2017, s. 60). “Tanıklık, unutmamanın önüne set çekmektir ve var olanı anlatıldığı anda tekrar yaşatmaktır” (Ok Şehitoğlu, 2019, s. 67). Belgesel çekmek için kamplarda bulunan kadınlar, sohbet ettikleri her kadında “tecavüz anısı” olduğunu fark ederler (Aktaş, 2017, s. 58). “Tecavüz kurbanı iki kadınla görüştük. ‘Kurban’ yerine başka hangi kelimeyi kullanabilirim diye düşünüyorum o günden bu yana; kurban, olmuş bitmiş bir şeyi anlatıyor” (Aktaş, 2017, s. 57).

“Kişinin başına gelen olağanüstü durumlar sonrası baş etme becerilerinin yetersiz kaldığı ve birtakım sıkıntılar yaşamaya başladığı durumlara travma denir” (Selimbeyoğlu, 2022, s. 2). Tecavüz, ölüme şahit olma, şiddet, yakınların kaybı, savaş mekânı ve yuvayı terk etmek ve toplum tarafından dışlanmak kurgularda travmayı başlatan olaylardır. Rukayye annesiyle kamyonlara bindirildiği gün babası ve iki abisinin cesetlerinin diğer cesetlerle beraber üst üste yığıldığını görür (Âşûr, 2019, s. 57). Fireydis’te konakladıkları süre boyunca hiçbir şey konuşmaz. Annesi ise bu üç erkeğin kaybıyla yüzleşmek istemez. Gördüğü her şeyi ölene kadar reddetmeyi seçer. Travma onu olağan bilinçli yaşamdan koparır, psikolojisini dağıtır, duygularını ve öfkesini bilinçaltına göndererek, aklını kullanılamaz duruma getirir (Ferenczi, 2020, s. 10).

Annem konuşma yetimi kaybettiğime kesin kanaat etmişti. Hiç durmadan “Babası ve kardeşleri konuşma yetisini kaybettiğini öğrendiklerinde huzursuz olacaklar” diyordu. Fireydis’te, Müselles yolunda, Tulkarım ve el-Halil yolunda, Sayda yolunda, Sayda’da yaşadığım seneler boyunca, annem bıkmadan usanmadan iki oğlunun Mısır’a kaçtığını, Ebu Sadık’ın köyün tutuklanan erkekleriyle beraber tutuklandığını, serbest bırakılıp bırakılmadığını bilemediğimizi, onun da bizim nerede olduğumuzu bilmediğini ya da hâlâ esir olduğunu söyleyip durdu. Bir gün kadınlardan biri Ümmü Sadık’ın aklını kaybettiğini fısıldamıştı (Âşûr, 2019, s. 57).

Rukayye arkadaşı Abid’i uyutmaya çalışırken köyünde âdet olduğu gibi ninni söyleyemediğini, sesinin olmadığını fark eder (Âşûr, 2019, s. 59). İzz ilk defa ceset gördüğündeki hislerini babası ve iki abisinin cesetlerini gören Rukayye’ye anlatır: “Giderken cesetler gördüm. Suyun yüzeyinde bir adam gördüm. Çılgılık attım ve sıçrayarak babama gösterdim, dokunup ‘Günler önce ölmüş’ dedi. Bütün bedenimi şiddetli bir titreme aldı.

Babam beni fark etti: ‘Sen şu andan itibaren bir adam oldun! Adam değil misin?’” (Âşûr, 2019, s. 64-65). İzz ağlamayarak “adam” olmuştur. Rukayye’ye bu anısını anlatarak onun da büyüdüğünü, aynı süreçlerden geçtiğini bilmesini ister. “Göçerlik ve sürgün ‘kesintili bir var olma durumu’dur ve geride bıraktığımız yerle bir kavgaya tutuşma biçimidir” (Chambers, 2014, s. 13). Rukayye yıllarca kendisini başlatmadığı bir kavganın tam ortasında bulur:

Gözleri kapalı köpek yavrusu bebekler, sütü arar dokunarak veya koklayarak, yolunu bulur, emmeyi öğrenirdi. Sonra biraz büyüyünce küçük yumuşak parmakları pençeleriyle tutup onu yakalar üstüne kapanırdı. Tebessüm eder. Agular. Kuşlar gibi cıvıldar. Yürür. Anlamli cümleler kurar, sonra konuşmayı öğrenir. Koşarak gider. Okula. Üniversiteye. Kadına. Kendine ait bir eve ve çocuklara. Uzun ömürleri iki saate sığdıran filmlerde olduğu gibi sahneler değişip duruyor. (...) Yirmi dört yaşında Rukayye, en küçüğü emzikli, üç küçük çocuk peşinde. Emin’le Beyrut’ta. Çocuklar okulda. Çocuklar üniversitede. Eylemde. Siperlerin arkasında. Onları bariyerlerle karşı karşıya gelmemeleri konusunda tehdit ediyor. Çocuklar uçaklarda. Rukayye Beyrut’ta bombalar altında... (Âşûr, 2019, s. 104).

Çektiği bunca acıya rağmen Rukayye, uzun ve ıstıraplı bir çalışmanın sonunda kaybettiği kişiden kendisini ayırır (Özmen, 2020, s. 54). “Uzaktan bakıyorum. Kadını inceliyorum. Otuz yedisinde. Derse katılmakta geç kalmış. Gecikmiş. Dehşet verici ve tuhaf. İçinde hüzne dair bir şeyleri tetikliyor... İçinde bolca hikmet barındıran bir şey. Ders yeri: Cenaze. Ders konusu: Hayat. Cenazeyi teslim ediyor. Hayatı teslim alıyor” (Âşûr, 2019, s. 133). Kearney’e (2022, s. 21) göre “Kayıp şey gerçekten kaybedilmiştir artık ve bu durumun tek çaresi gerçekten yas tutmak, yani içimizde tutsak ettiğimiz veya dışarıdan günah keçisi ilan ettiğimiz ötekinin yakasını bırakmak, gitmesini kabullenmektir.” Rukayye tercihini hayattan yana kullanmıştır.

“Yas yoluyla özne, kendisini kaybolan nesneden koparabilir, yani kaybını kabullenebilir” (Salecl, 2022, s. 37). “Halep Bebek” hikâyesinde küçük çocuğun telefonundaki ceset fotoğrafına gözü takılan anlatıcının “Bu yaşta bir çocuğun telefon ekranında bir ceset bulunması tuhaftı, ancak bu kamp da zaten olağan dışı bir yerleşim yeri değil miydi? Savaş işte böyle bir şey” (Aktaş, 2017, s. 127) sorgulaması üzerine Hamide Hanım, oğlunun telefonundaki fotoğrafın kocasına ait olduğunu izah eder. Babanın yaşadığı günlerdeki izi gitmiş, gerçek tüm acımasızlığıyla çocuğun telefon ekranında yerini almıştır. Yokluk kabullenilmiştir.

“Nasılsa Kimse Kıyamaz Diyordum O Şehre Diyordum” hikâyesinde de küçük bir kız çocuğu savaşa şahit olan insanlar gibi travma yaşamaktadır: “Yurdun yöneticilerinden ismini, adresini öğrenmek istedim. Harabelerin arasından çıkarıldığında, konuşma zorluğu çekiyormuş; hâlâ da öyleymiş. Çocukların çoğu geceleri korkunç çığlıklarla uykusundan sıçırıyor, yataktan fırlayıp binadan çıkmaya çalışıyormuş zaten. Yurdun psikoloğu küçük kızın şartlara uyum sağlamaktan ve arkadaş edinmekten kaçındığını söylemişti” (Aktaş, 2017, s. 29-30).

Oğullarının gitme ısrarına rağmen kalmakta direnen Rukayye, Meryem’in arkadaşlarından dinlediği şeyler yüzünden altını ıslatmaya başlamasıyla gitmeye karar verir. Onun için mücadele, başkalarınca mahvedilmiş olduklarını görmesiyle başlar (Feire, 2022, s. 87).

Okuldan bir kız arkadaşım bana anlattı. Falanjistler gibiymiş ama daha kötüymüş. O ve adamları Filistinlileri kaçırıp kesiyorlarmış. Sonra arabalarına bağlayıp sürüklüyorlarmış.

Öldürdükleri bedenleri ezilip parçalansın diye yollara bırakıyorlarmış. O ve adamları öldürdükleri adamların kulaklarını kesip anahtarlıklarına takıyorlarmış. Hiddetlendim: “Bu kızla arkadaş olmayacaksın! Bunlar hayal. Hastalıklı hayaller. Kimse böyle bir şey yapmaz.” Meryem bana bakıp: “Hayal değil anne. Çünkü bu kız yumuşak, akıllı bir kız. Üç yıldır benim arkadaşım hem de. Hiçbir zaman bana yalan söylemez. Ben de anlatınca inanmadım. Bunu sana kim anlattıysa, sana yalan söylemiş.” dedim. “Bana kimse anlatmadı.” dedi. “Babam anneme anlatırken duydum. Amcam üç aydır kayıptı, onu arıyorduk. Sonra babam ona ne olduğunu öğrenmiş. Anneme anlatıp ağladı. Benim duyduğumu bilmiyordu. Benim uyuduğumu zannediyordu.” Böyle deyince ona inandım. Anne ne yapacağız? Meryem uyurken yatağını ıslatmaya başladı. Gitmeye karar verdim (Âşûr, 2019, s. 383).

Salecl (2022, s. 269), gördüğümüz ya da işittiğimiz bir şeyden yani bir nesne ya da durum olarak ayırt edilebilen bir şeyden korktuğumuzu söyler. Ona göre korku, dile dökülebilir olana ilişkindir. Rukayye savaş yüzünden korkularını bir kenara bırakmayı ve her şeye tahammül etmeyi öğrenmiştir:

Savaş sana çok şey öğretir. Bunların ilki, duyu yetinin keskinleşmesi ve ateş atıldığı yerin yönünü tayin edebilmek için dikkat kesilebilmendir. Sanki bedenini, içinde pusula olan büyük bir kulağa dönüşmüş gibi dört yönü belirleyebilirsin. Ya da beş yön çünkü artık gökyüzü de sana ölüm getirebilecek yönlerden birisi olmuştur. İkincisi; bir miktar teslim olup ancak ölçüyle korku yaşamandır. Sadece yeteri kadar. Korkun bundan zerre miktarınca artacak olsa gereksiz yere evini terk edip gitmek zorunda kalırdın, oysa şehrin diğer yanında da bombardıman var. Yine aynı şekilde korkun, zaman içinde bedenini yok edinceye kadar yiyen habis bir hastalığa dönüşürdü. Yine korkun zerre miktarınca azalacak olsa bu sefer de merdivenlerden sığınaklara inmek veya balkon ve pencerelerden uzakta merdivenlerde oturmak konusunda aceleci davranamazsın. Füze seni böylece göz açıp kapayıncaya kadar öldürür. Çünkü bomba oturduğu caddeyi belki yaşadığın evi hedef almıştır. Üçüncü olarak da savaş sana evini terk etmek zorunda kaldığında önemlinin önemlisini yanına almayı öğretir. Bir şişe su mesela, sen bedeninin uzuvlarını veya küçüğünü toparlamaya çalışırken gözden kaybedebileceğin yaşlı bir kadın... Kesin olan şu ki savaşın sana öğrettiği dördüncü, beşinci, altıncı şey de var... Ama önce de öğrensene sonra da öğrensene her zaman öğrendiğin şey “tahammül” oluyor. Bekliyor ve dayanıyorsun, başka türlü olursa dengen altüst olur, özetle delirirsin (Âşûr, 2019, s. 67).

Sonuç ve Öneriler

Göç ve zorunlu yer değiştirme, bireylerin ve toplulukların yaşamlarında derin travmalar bırakan, tarih boyunca çeşitli coğrafyalarda tekrar eden bir insanlık sorunudur. Bu bağlamda, edebiyat, göç ve mültecilik deneyimlerini anlamaya, empati geliştirmeye ve tarihsel gerçekliklere ışık tutmaya olanak tanır. Filistinli ve Suriyeli göçmenlerin hikâyeleri, bir yandan geri dönme umudunun ve mekânla kurulan duygusal bağın gücünü yansıtırken; diğer yandan göçmenlerin karşılaştıkları dışlanma, ait olamama, kültürel çatışma ve kişisel kayıpları ele alır. *Tantûralı Kadın* ve *Fotoğrafta Ayrı Duran* bu iki halkın yaşadığı zorlukları ve mücadelelerini, kadınların şahitliği üzerinden incelerken okuyucuyu hem empatiye hem de tarihsel bilince davet eden eserlerdir.

Geri dönme umudu her iki anlatıda da olmasına rağmen Filistin halkının bu dönüşe dair inancı daha kuvvetlidir. Sığındıkları ülkelerdeki insanların da bir gün mülteci konumunda

olabileceği, coğrafyadaki diğer ülkelerin de tedirginlikle sıra beklediği söylenebilir. Herkes sıranın kendisine geleceği günü bekler, birbirlerinden farkları yoktur. Suriyeli göçmenler ise savaş tehlikesinin bulunmadığı ve en azından kendilerini siyasî nedenlerle de olsa misafir edecek ülkelere giderler. Bu ülkelerde halkın ekonomik, siyasî veya sosyal nedenlerle göçmenleri dışladıkları görülür. Ancak gittikleri ülkelerde tutunabilen göçmenlerin geri dönmek istemediği de ortadadır. Suriyeli göçmenlerdeki geri dönme isteği bu nedenle kararlı bir yol izlemez. *Fotoğrafta Ayrı Duran*, göçmenlere karşı kucak açan, onlarla empati yapan, yer yer suçlu hissettiren, iyi şeyler yaptığına çoğunlukla mutmain olamayan karakterlerle doludur. *Tantûralı Kadın*'da ise boyunlarında evlerinin anahtarını taşıyan, umudunu hiç kaybetmeyen, sesleri cılız çıksa da dünyaya karşı haklılıklarını duyurmaktan vazgeçmeyen karakterler ağırlıktadır.

Her iki eserde de kadınların şahitliği önemlidir. Her şey onların gözlerinin önünde olur. Evlat, eş, anne ve baba kaybı yanında tecavüz gibi travmatik durumlarla da baş etmek zorunda kalırlar. Yine de hem erkekleri hem de diğer kadın ve çocukları ayakta tutma, yeni bir hayat kurmalarında onlara destek olma gibi görevleri başarıyla yerine getirirler.

Mekânların değişimi, tahrip edilmesi, geri dönüldüğünde onları bıraktıkları gibi bulamamak göçmenleri diğer kayıplardan daha çok yaralar. İnsanların fani olduğu gerçeği, bir gün terk edebileceği düşüncesi onları çekip gitmeyeceği kesin olan, sabitlikleriyle güven veren mekânlara, yapılar bağlanmaya yönlendirir. Mekânlar ayrıca bireylerin çocukluklarına, geçmişlerine şahitlik ederler; bu sessizliğiyle güven veren şahit ortadan kalktığında birey geçmişindeki izleri takip edemez olur.

Fotoğrafta Ayrı Duran daha çok okuyucuda empati oluşturmayı ve içimizdeki iyiyi ortaya çıkarmayı hedefleyen, “biz de aynı durumda olabiliriz” hatırlatmasını yapan bir anlatıdır. *Tantûralı Kadın*'da ise verilen bilgilerle okuyucunun gerçekleri görmesi istenir. Bu yapılırken tarihin ve aynı zamanda 1972'de Beyrut'ta aracına konulan bomba sonucu öldürülen Gassan Kanafânî gibi yazarların yardımı alınır, onlar tanık gösterilir.

Edebiyat, göçmenlerin ve mültecilerin yaşadıkları travmaları ve zorlukları anlamak için güçlü bir araçtır. Bu bağlamda, *Tantûralı Kadın* ve *Fotoğrafta Ayrı Duran* gibi eserlerin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve eğitim materyallerinde yer alması, göç deneyimlerine dair empati geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Göçmenlerin mekânsal aidiyetlerini koruyabilmeleri için geldikleri yerlerde kültürel hafızalarını canlı tutmalarına yardımcı olacak girişimlere öncelik verilmelidir.

Göç temasıyla ilgili eserlerin daha fazla üretilmesi ve desteklenmesi, gelecekteki krizlerde daha geniş bir toplumsal farkındalık sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsamda, göçmen hikâyelerini belgeleyen belgeseller, sergiler ve edebiyat festivalleri gibi yaratıcı girişimler teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Akhtar, S. (2021). *Göç ve kimlik: Kargaşa, sağaltım ve dönüşüm* (S. Ayhan, Çev.). Sfenks Kitap.
- Aktaş, C. (2017). *Fotoğrafta ayrı duran*. İz Yayıncılık.
- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek* (A. Tekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Âşûr, R. (2019). *Tantûralı kadın* (N. Z. Kalkancı, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Bachelard, G. (2020). *Mekânın poetikası* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Bachelard, G. (2022). *Su ve düşler* (Z. Bengü, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Barash, J. A. (2007). Belleğin kaynakları. *Cogito: Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (50), 11-22.
- Bauman, Z. (2018). *Parçalanmış hayat: Postmodern ahlak denemeleri* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2021). *Kapımızdaki yabancılar* (E. Barca, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam Yayıncılık.
- Boym, S. (2021). *Nostaljinin geleceği* (F. B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Butler, J. (2018). *Kırılğan hayat: yasın ve şiddetin gücü* (B. Ertür, Çev.). Metis Yayınları.
- Cassin, B. (2020). *Nostalji: insan ne zaman evindedir?* (S. Kıvrak, Çev.). Kolektif Kitap.
- Chambers, L. (2014). *Göç, kültür, kimlik* (İ. Türkmen ve M. Beşikçi, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Feire, P. (2022). *Ezilenlerin pedagojisi* (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ferenczi, S. (2020). *Psikolojik travma* (H. Portakal, Çev.). Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2021). *Yas ve melankoli* (L. Uslu, Çev.). Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (2018). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri* (Ş. Alpagut, Çev.). Say Yayınları.
- Goody, J. (2010). *Çiçeklerin kültürü: Doğu ve batı toplumlarında çiçek kullanımı ve çiçek sembolizmi* (M. Beşikçi, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gürbilek, N. (2021). *Sessizin payı*. Metis Yayınları.
- Herman, J. (2016). *Travma ve iyileşme* (T. Tosun, Çev.). Literatür Yayıncılık.
- Hoffer, E. (2022). *Değişim sancısı* (B. Karakurt, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Kearney, R. (2022). *Yabancılar, tanrılar, canavarlar: Ötekiliği yorumlamak* (B. Özkul, Çev.). Metis Yayınları.
- Lukacs, G. (2016). *Tarihsel roman* (İ. Doğan, Çev.). Epos Yayınları.
- Nietzsche, F. (1978). *Nachgelassene Fragments 1872-1874*. Werke.
- Nora, P. (2022). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

- Ok Şehitoğlu, B. (2022). *Göç-hafıza-mekân: Fenomenolojik bir araştırma*. Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Özmen, E. (2020). *Vazgeçemediklerinin toplamıdır insan*. İletişim Yayınları.
- Öztürk, A. (2007). Bir haklı savaş tartışması: şiddet meşru olabilir mi? *Doğu Batı Dergisi*, (43), 115-128.
- Polat, N. (2007). Bellek ve yabancı için sorumluluk: Etik “iyi yaşam” fikri için kısa bir giriş. *Cogito: Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (50), 77-86.
- Said, E. W. (2014). *Yersiz yurtsuz: Anılar* (A. Ülçer, Çev.). Metis Yayınları.
- Salecl, R. (2022). *Kaygı üzerine* (B. E. Aksoy, Çev.). Metis Yayınları.
- Sarlo, B. (2022). *Geçmiş zaman: Bellek kültürü ve özneye dönüş üzerine bir tartışma* (P. B. Charum ve D. Ekinçi, Çev.). Metis Yayınları.
- Selimbeyoğlu, E. (2022). Göç sürecine travma perspektifinden bir bakış. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Sontag, S. (2004). *Başkalarının acısına bakmak* (O. Akınhay, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Tepe, H. (2009). Şiddetsiz bir dünya olanaklı mıdır: Şiddetin antropolojik ve etik temelleri. *Felsefelogos: Şiddet*, (37), 29-46.
- Touraine, A. (2022). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (O. Kunal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Tümer, G. (2021). *Hristiyanlıkta ve İslâm’da Hz. Meryem*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Yıldız, A. D. (2022). Günümüz Türk hikâyesinde mülteci konusu ve Cihan Aktaş’ın Fotoğrafta Ayrı Duran hikâye kitabında mülteciler. *Mavi Atlas*, 10(2), 488-500.

Dipnottaki Kaynaklar

1. Harman, Ö. F. (2003). “Lût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt: 27, s. 227-229). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %100

Çıkar Çatışması Beyanı:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek veya Teşekkür Beyanı:

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı:

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Extended Abstract

Migration is the departure of individuals for political, economic and social reasons from where they currently live to another place, to another country. Forced or voluntary migrations affect people not only from economic or political dimension, but also spiritually. Of course, literature cannot solve existing problems, but it is still one of the most effective ways to announce what is happening, to offer new ways, to understand people trying to hold on to life. Migration has been an inevitable phenomenon for humanity throughout history and has forced individuals to relocate for various reasons. This process has manifested itself in different ways in each period, sometimes as a struggle for survival of communities and sometimes as a search for a better life. Migration is not limited only to the physical movement of individuals from place to another; it also leaves deep traces in their psychological, cultural and social structures. These traces have an impact on those who migrate, as well as on the societies that accept them. The processes of adaptation of immigrants to society and the approach of residents to these newcomers deeply affect social balances.

Literature is a powerful tool for deeply examining these processes and offering different perspectives to the reader. Literary works as a tool to open a window to understand the experiences, struggles and efforts of immigrants to hold on to life. Works such as *Woman with Tantura* and *Standing Apart in a Photo* provide striking and emotional narratives about the lives of immigrants, allowing the reader to develop empathy. These works reveal not only the difficulties experienced by individuals, but also the reactions of societies to these events. In these works, where the phenomenon of migration is dealt with, it is noteworthy that female characters are at the forefront. Women come across not only as immigrants, but also as figures who keep their families afloat, maintain ties with the past and look forward to the future with hope. The difficulties they experience, combined with the attitudes of societies towards immigrants, give the reader an awareness at both an individual and social level. Migration also deeply affects individuals' ties to space. Lost spaces take people's pasts, identities and dreams with them. This loss starts the process of redefining the individual's self.

Tanturalı Kadın written by Radwa Ashour is a work in which what is happening can be followed in chronological order. “Standing Apart in the Photo” is a storybook that makes people who protect the established order nervous while making room for immigrants, reminding them that order can be destroyed at any moment. Radwa Ashour, the author of *The Woman from Tantura*, is Egyptian. His wife is a Palestinian. They meet and get married while studying at Cairo University. Ashur, after getting married, has to live in different countries with his wife for quite a while. “Tanturalı Woman” can also be called an autobiographical novel in this aspect. *Standing Apart in the Photo* consists of the visits of its author Cihan Aktas to the camp, the stories he listened to there and his observations. All fourteen stories in the book are about immigrants. Tantura, which gives its name to the Tanturalı Woman novel, is located in the Palestinian province of Haifa. It is a coastal village and was occupied in May 1948. The novel tells the migration story of 13-14-year-old Rukayye; it lasts until the Shatilla massacres in the 1980s and continues even longer. Apart from the photo, Duran deals with the unfinished stories of Syrian migrants who were forced to seek refuge in other countries due to the civil war that began in 2013. When we look at the case times of the works, it is seen that the same wound bleeds in different geographies despite all the years that have passed. The hardships experienced by immigrants who were separated from their homeland and the world they were used to are told mainly through the eyes of women in both works.

Although there is a hope for return in both narratives, the Palestinian people's belief in this return is stronger. It is obvious that the turn has not yet come to the people in the places where they have migrated, and the people they have taken refuge will one day be in the position of refugees. In the

Palestinian geography, everyone is waiting for the day when it will be their turn, they are no different from each other. Syrian migrants, on the other hand, go to countries where there is no danger of war and at least they will host themselves, albeit for political reasons. In these countries, it is seen that people exclude immigrants for economic, political or social reasons. However, it is also obvious that migrants who can hold on in the countries they have left do not want to return. For this reason, the desire of Syrian migrants to return does not follow a stable path. It is full of characters who stand apart in the photo, embrace immigrants, empathize with them, make them feel guilty from place to place, and are mostly unhappy that they are doing good things. In *Tanturali Woman*, the characters who carry the keys to their homes around their necks, who never lose hope, who do not stop proclaiming their rightness to the world even though their voices sound weak, are weighted.

The testimony of women is important in both studies. Everything happens in front of their eyes. In addition to the loss of a son, wife, parents, they also have to cope with traumatic situations such as rape. Nevertheless, they successfully perform tasks such as keeping both men and other women and children afloat, supporting them in building a new life.

The change of places, their destruction, and the inability to find them as they left them when they returned hurt migrants more than other losses. The fact that people are mortal, the thought that one day they may leave leads them to connect to places and structures that are sure not to leave, that give confidence with their constancy. Places also bear witness to individuals' childhoods and pasts; when this witness, who gives confidence with his silence, disappears, the individual cannot follow the traces of his past. It is a narrative that aims to create empathy in more readers who stand apart in the photo and reveal the good in us, warning that "we may be in the same situation". *Tanturali Woman*, on the other hand, wants the reader to see the facts with the pure information she gives. In doing so, he receives the help of history and at the same time writers such as Ghassan Kanafani, who was killed by a car bomb in Beirut in 1972, and shows them as witnesses. In this study, similar and different aspects of the treatment of migration will be examined in the novel *Tanturali Kadın*, which presents sections from the lives of Palestinian immigrants, and *Standing Apart in Photography*, which tells the stories of Syrian immigrants.

AZERBAIJAN, TRAKYA VE ANADOLU FOLKLORUNDA DÜĞÜN MERASİMİ
OYUN VE GÖSTERİLERİ*

Araştırma Makalesi

Meleyke MEMMEDOVA**

Geliş Tarihi: 20.09.2024 | Kabul Tarihi: 15.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

Özet: Düğün, evlilikle iki bireyin ve ailelerin birleşimini simgeleyen, Türk kültüründe ve diğer birçok kültürde önemli bir ritüeldir. Düğün merasimi hem Azerbaycan'da hem de Trakya ve Anadolu'da kız beğenme ile başlar; kız isteme, nişan ve düğün hazırlıkları, kına gecesi ve düğünle devam eder; duvak açma ile sona erer. Her biri ayrı bir merasim olarak gerçekleştirilen bu düğün âdetlerinin kendine özgü özellikleri bulunmakta, her merasimde farklı oyunlar oynanmakta ve gösteriler gerçekleştirilmektedir. Çalışma; kız istemede oynanan oyunlar, nişan merasimindeki oyun ve gösteriler, düğün hazırlıkları sırasında oynanan oyunlar, kına gecesi oyun ve gösterileri, düğün günü oynanan oyunlar, düğünden sonra oynanan oyunlar ve düğün âdetleriyle ilgili çocuk oyunları olmak üzere yedi ana başlık altında toplanmıştır. Makalede düğün merasimlerinde oynanan oyunlar ve gerçekleştirilen gösteriler sadece Azerbaycan, Trakya ve Anadolu'da icra edilenlerle sınırlı kalmamış, ayrıca bu bölgelere özgü aynı oyun ve gösterilerin benzer ve farklı yönleri de belirtilmiştir. Ayrıca makalede bu bölgelere özgü oyun ve gösteri adlarının anlamı verilerek bu adların oyun ve gösterilerle bağlantısı açıklanmış; hem oyun ve gösteri adlarında hem de içerik ve anlamlarında eski Türk inanç sistemi, dinî inançlar ve halk inanışları ile halk geleneklerinin izleri de tespit edilerek gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duvak açma, düğün, kına gecesi, kız isteme, nişan.

THE WEDDING CEREMONY PLAYS AND SPECTACLES IN AZERBAIJANI,
THRACIAN AND ANATOLIAN FOLKLORE

Research Article

Received: 20.09.2024 | Accepted: 15.12.2024 | Published: 23.12.2024

Abstract: A wedding is a significant ritual in Turkish culture and many other cultures, symbolizing the union of two individuals and their families through marriage. The wedding ceremony in both Azerbaijan, Thrace and Anatolia begins with the selection of a bride, followed by the proposal, engagement, wedding preparations, henna night, the wedding itself, and ends with the unveiling of the bride. Each of these wedding customs is performed as a separate ceremony, each with its unique features, and different plays and spectacles are held at each stage. In the article, games and performances related to wedding traditions are categorized under seven main headings: games played during the proposal process, games and performances during the engagement ceremony, games played during wedding preparations, games and performances during the henna night, games played on the wedding day, games played after the wedding, and children's games related to wedding traditions. This article notes that the plays and spectacles at wedding ceremonies are not limited to those performed only in Azerbaijan, Thrace and Anatolia. It also highlights the similarities and differences of the same plays and spectacles specific to both regions. Additionally, the article provides the meanings of the names of the plays and performances unique to each region, explaining their connections to the plays and performances. It has also been

* Bu çalışma, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Türk Halkları Folkloru Bölümünde hazırlanan "Halk Oyun ve TEMAŞALARININ Tipolojisi (Azerbaycan ve Anadolu örnekleri esasında)" isimli doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

** Doç. Dr.; Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor Enstitüsü, Mitoloji Bölümü; meleykememmed1@gmail.com
ID 0000-0001-7714-4668

observed and demonstrated that traces of the ancient Turkish belief system, religious and folk beliefs, and folk traditions are present in both the names and the content and meanings of these plays and spectacles.

Keywords: Engagement, henna night, proposal, veil opening, wedding.

Giriş

Düğün merasimi, Türk kültüründe ve birçok farklı kültürde önemli bir yere sahiptir. İnsanların hayatlarında, özellikle evlilik gibi önemli bir dönüm noktasını simgeleyen bu ritüel, sadece iki kişinin bir araya gelmesini değil, aynı zamanda iki ailenin birleşmesini de ifade eder. Düğünler, bir toplumun değerlerini, inançlarını ve geleneklerini yaşatmak için önemli bir araçtır. Düğünler, iki bireyin ve onların ailelerinin birleşmesinin ötesinde, toplumsal bağların güçlendiği, bir araya gelinip dayanışma gösterildiği önemli etkinliklerdir. Aileler arasında var olan ilişkilerin pekiştiği bu törenler, aynı zamanda toplumsal statü, kültürel kimlik ve geleneklerin aktarılmasını sağlar. Ayrıca düğünlerde oynanan geleneksel oyunlar, söylenen türküler ve gerçekleştirilen diğer etkinlikler, toplumun ortak hafızasının bir parçası hâline gelir.

Düğün, sadece iki kişinin bir araya gelmesinin ötesinde, yeni bir ailenin kurulmasını ve topluma kazandırılmasını simgeler. Bu merasim, yeni bir yaşamın başlangıcını kutlama anlamı taşır. Evlilik, toplum için önemli bir sorumluluk ve olgunluk göstergesidir. Düğünler, bu olgunluğu, sevgiyi ve bağlılığı sembolize eder. Toplumun geleneklerini ve kültürünü yaşatmak için bir fırsat sunar. Her kültürün kendine özgü düğün ritüelleri, tören ve gelenekleri vardır. Türk kültüründe, kına gecesini, gelin alma, düğün eğlenceleri gibi geleneksel ritüeller, evlilik sürecini renklendirir ve topluma bu gelenekleri aktarma imkânı tanır. Düğünler, kültürel zenginliklerin ve kuşaklar arası bağlantıların bir köprüsü olarak işlev görür. Bireyler ve aileler için duygusal olarak da büyük bir anlam taşır. Evliliğe adım atarken, çiftin ve ailelerinin mutluluğu, heyecanı ve geleceğe yönelik umutları bu merasimlerde somutlaşır. Aynı zamanda, düğün törenleri insanlara aidiyet duygusu, sevgi ve güven verir. Birçok insan için düğün, hayatlarında bir kez yaşanacak özel bir anıdır, bu yüzden bu törenin anlamı büyüktür. Bu merasim, sadece bir kutlama değil, aynı zamanda bir kültürel mirasın yaşatılması, toplumsal bağların güçlendirilmesi ve bireysel mutluluğun simgelendiği önemli bir olgudur. Her halk, kendi geleneklerine uygun olarak bu töreni gerçekleştirir, ancak tüm düğünler ortak olan “yeni bir hayatın ve birlikteliğin başlangıcı” teması üzerinde birleşir.

Düğün merasimleri, Türk kültüründe ve diğer birçok kültürde önemli bir toplumsal olgudur. Evlilik, bireylerin hayatındaki dönüm noktalarından biri olmasının yanı sıra toplumsal bağların güçlendirilmesi ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından da özel bir anlam taşır. Bu ritüeller, toplumun değerlerini, inançlarını ve geleneklerini görünür kılan zengin birer kültürel metin niteliğindedir. Özellikle düğün törenlerinde icra edilen oyunlar, gösteriler ve diğer etkinlikler, yalnızca eğlence amacı taşımamakta, aynı zamanda kültürel bir ifade biçimi olarak işlev görmektedir.

Bu çalışma, Azerbaycan ve Anadolu’da düğün merasimlerinde icra edilen oyun ve gösterilere odaklanmakta; oyun ve gösterilerin sosyo-kültürel işlevlerini, toplumsal yapı içerisindeki yerini ve bu ritüeller aracılığıyla aktarılan mesajları ele almaktadır. Özellikle Azerbaycan,

Trakya ve Anadolu folklorunun seçilmesinin nedeni, bu bölgelerin tarihsel ve kültürel olarak birbirine yakın olmakla birlikte kendine özgü farklılıklar barındırmasıdır. Bu bağlamda çalışmada, düğün merasimlerindeki oyun ve gösteriler üzerinden farklılık ve benzerlikler karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır.

Ayrıca Azerbaycan, Trakya ve Anadolu düğünlerindeki merasimler genel hatlarıyla incelenmiş, bu merasimlerde sıklıkla rastlanan oyun, gösteri ve kültürel uygulamalar gruplandırılmıştır. Çalışmanın kapsamı dâhilinde, düğün merasimlerinin oyun ve gösteri boyutlarına dair ayrıntılı incelemeleri sunulmuştur.

Düğün töreni, çeşitli âdet ve geleneklerle ilişkili olan “kız beğenme” ile başlamaktadır. Hem Azerbaycan’da hem de Trakya ve Anadolu’da halk âdetlerine göre oğlan tarafı, evlenme çağına gelen oğulları için akrabalarından, komşulardan, yakınlardan, kısacası çevreden bilgi toplayarak kız arar. Eğer oğlanın beğendiği ve istediği biri varsa, düşünülüp araştırılıp uygun görülmesinden sonra kız evine gizlice bir elçi gönderilip “evet” cevabı alınır ve “kız istemeye” (dünürçülüğe) gidilir. Her iki tarafın rızasına bağlı olarak “belge” veya “nişan” yapılır. Kız nişanlı kaldığı süre boyunca oğlan tarafı her bayram çeşitli hediyelerle onu görmeye gider. Düğün töreni ise her iki tarafın rızası ile belirlenen günde başlar. Düğünden önce düğün hazırlıkları yapılır, kına gecesi düzenlenir, düğünden sonra ise “duvak açma” merasimiyle düğün eğlenceleri sona erer. Her biri ayrı birer tören olarak gerçekleştirilen bu düğün âdetlerinin kendine özgü özellikleri ve her merasimde icra edilen çeşitli oyun ve gösteriler vardır. Çalışmada bu oyun ve gösteriler ele alınmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan, Trakya ve Anadolu bölgelerindeki düğün merasimlerinde icra edilen oyun ve gösterilerin sosyo-kültürel işlevlerini, toplumsal yapıdaki yerini ve bu ritüeller aracılığıyla aktarılan anlamları incelemektir. Çalışma, düğün merasimlerinde gerçekleştirilen oyun ve gösterilerin hem bu bölgelerdeki ortak noktalarını hem de bölgesel farklılıklarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, bu oyunların ve gösterilerin tarihsel kökenlerine inerek eski Türk inanç sistemi, dinî inançlar, halk inanışları ve kültürel geleneklerin izlerini sürmek amaçlanmaktadır. Çalışma, düğün gelenekleriyle bağlantılı oyunların adları ve içeriklerinin, geçmişten günümüze taşınan kültürel mirasla nasıl bir bağ kurduğunu açıklamayı da hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Azerbaycan, Trakya ve Anadolu bölgelerindeki düğün merasimlerinde oynanan oyunlar ve gerçekleştirilen gösteriler incelenmiştir. Veriler, ilgili bölgelerin folklorik yapısını ele alan yazılı kaynakların analiz edilmesi ve düğün gelenekleriyle ilgili saha çalışmalarında elde edilen yazılı metinlerin incelenmesi yoluyla toplanmıştır.

Araştırma sürecinde, düğün ritüellerine dair etnografik, tarihsel ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu doğrultuda, yazılı kaynaklardan elde edilen veriler; düğün merasimlerinde icra edilen oyunların ve gösterilerin adları, içerikleri ve sosyo-kültürel bağlamları dikkate

alınarak analiz edilmiştir. Bölgesel farklılıkları ve benzerlikleri anlamak için Azerbaycan, Trakya ve Anadolu’da uygulanan düğün ritüelleri karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır.

3. Bulgular

3. 1. Kız İstemede Oynanan Oyunlar

Kız istemede en önemli aşamalardan biri “elçilik”tir. Elçilik, kızın görülüp istenmesidir. Ailelerin istişarelerinden sonra kendilerine uygun gördükleri bir ailenin kapısına elçiliğe gidilir. Azerbaycan, Trakya ve Anadolu’da genellikle elçiliğe iki kez gidilir. Azerbaycan’ın neredeyse tüm bölgelerinde ilk elçilikte, oğlanın yakın akrabalarından bir kadın kız evine giderek onların görüşünü öğrenir. Anadolu’da ise ilk elçiliğe “kız görme” denir ve oğlanın annesi, halası veya teyzesinin yanı sıra komşu kadınlar da gider. Her iki bölgede de kız evinin görüşü olumluysa, ikinci elçiliğe başta ağsakal (aile büyüğü; yaşlı erkek) olmak üzere erkeklerle birlikte gidilir. Anadolu’da ve Trakya’da, özellikle Tekirdağ’da “söz kesimi” olarak bilinen ikinci elçilikte, eğer kızın ailesinden onay alınırsa, gelin adayından alınan bir mendil veya yazma (başörtüsü) oğlana götürülür. Bu geleneğin ardından “Sedenka” adı verilen oyun oynanır. Sedenka, Balkan göçmenleri tarafından Tekirdağ’a getirilmiştir. “Sedenka”, Slav kökenli bir kelime olup, “sedeti (otur-)” fiil kökünden türetilmiştir ve oturmak, toplanmak anlamında kullanılır (Artun, 1993, s. 34-51). Köy kadınlarına özgü eğlencelerden biri olan sedenka üç şekilde yapılır; Birincisi, komşuların yemek pişirip toplanarak sohbet ettikleri, darbuka (davul) ve def çalarak türkü söyledikleri gecedir. Özellikle bu gecede buğday ve mısır yenir. İkincisi söz kesiminde yapılır. Üçüncüsü ise harman zamanı, özellikle ayçiçeği ve mısır dövülüp temizlenirken yapılan sedenkadır (Artun, 1978, s. 226; Artun, 1983, s. 41).

3.2. Nişan Merasimindeki Oyun ve Gösteriler

Nişan, evlilik sürecindeki önemli âdetlerinden biridir. Hem Azerbaycan’da hem de Trakya ve Anadolu’da nişana oğlanın yakın akrabaları, dost ve tanıdıkları gider. Yemek yenildikten sonra oğlanla kızın parmaklarına yüzükler takılır ve taraflar nişanlanırlar. Azerbaycan’da, özellikle Loru-Pembek’te nişan törenine eskiden âşıklar, sonraları ise hanendeler getirilirdi (İsmayılov ve Elekberli, 2011, s. 95). Günümüzde, Azerbaycan’da özellikle şehirlerdeki nişan törenlerinin restoranlarda yapılması uygulaması yaygınlaştığı için bu tören de düğün töreni gibi çalgıcı, hanende ve şarkıcılarla birlikte oynayıp eğlenerek yapılmaktadır. Trakya’da - özellikle Tekirdağ’da- ise nişan töreninde genellikle kadınlar, kızın akrabaları, genç kızlar ve bekâr erkeklerin katılımıyla darbuka (davul) çalınarak türküler söylenir, maniler okunur ve deyişirler (Artun, 1983, s. 10). Hatta Anadolu ve Trakya’da nişan töreninde kadınlar kendi aralarında çeşitli oyunlar oynar ve gösteriler yaparlar. Özellikle Tekirdağ yöresinde oynanan oyun ve gösterilere “Ahret Ana”, “Oyna Patiş”, “Osman’ın Naciye’si”, “Ahmet’im”, “Topuz”, “Yüzük Saklamaca” ve “Ana Beni Eversene” (Artun, 1983, s. 23-39) gibi örnekler verilebilir.

“Ahret Ana”da genç kızlar kıyafet değiştirir ve gelin kızı, kakçı (kurutulmuş meyve satan kişi), şarapçı (şarap satan kişi) ve hoca rolleri ile Ahret ana rolündeki yaşlı kadından isterler. Genel olarak Anadolu’da “Ahret Ana, Ahret Bacısı, gelinin ahreti, ahret budağı” gibi kelimelerde geçen “ahret” sözcüğü, “ahiret” kelimesinin halk ağzındaki bir şeklidir. Ahiret, “ölümden sonra gidilecek olan baki âlem” anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Anadolu köylerinde kızların kendilerine ahretlik, ahret anası, ahret bacısı seçmeleri geleneksel âdetlerden biridir. Azerbaycan’da siğye bacı olmak da ahiretliliktir. Bu geleneğin temeli dinî inançlara dayanır. Bu dünyada bacı veya anne kadar çok sevilen birini ahiret bacısı veya ahiret anası seçmek, ahirette o insanlarla birlikte olma temennisiyle seçen kişinin onların manevi bacasılığını veya analığını kabul etmesidir. Bu dinî inancın izi de tam olarak “Ahret Ana” gösterisinde kendini göstermektedir.

Nişandaki bir başka gösteri “Oyna Patış” adlı gösteridir. Gösteri, Patış ve Osman adlı bir çift tarafından sergilenir. Gösterinin adı, bütün gün çeşitli bahanelerle ev işi yapmadan oturan, eşini farklı bahanelerle bir şeyler almaya göndererek eğlenen Patış karakterine, kızları tarafından söylenen “Oyna Patış Oyna” şarkısından gelmektedir. Bu gösteri, iş yapmayan fakat tüm gün şarkı söyleyip oynayan tembel kadın karakteri üzerinden nişana gelen kadınları eğlendirmeyi, güldürmeyi ve güzel vakit geçirmelerini sağlamayı hedefleyen komik bir oyundur.

“Osman’ın Naciye’si” adlı gösteri ise kadınlar arasında oynanan, kızların kıyafet değiştirerek Hasan ve Osman rollerine büründüğü bir gösteridir. Gösteride akıllı fikri Naciye’de olan, onun derdinden deliye dönen ayakkabıcı Osman’ın başına Hasan tarafından oyunlar açılarak onu komik bir duruma düşürmesi anlatılmaktadır. Anadolu ve Trakya’da nişanda gösterilen ve “ana beni evlendirsene” anlamına gelen “Ana Beni Eversene” gösterisinde ise bir kadın evlenmek isteyen saf ve salak bir erkek kılığına girerek annesinden onu evlendirmesini ister. Her defasında annesinin ona aldığı gelinin yüzünü açıp korkarak annesinin yanına kaçması ve bunun karşılığında dayak yemesi ve bu hareketlerin komik bir şekilde sergilenmesi gösteriye eğlence katar. Gösterinin ortasında ayı kılığına giren bir kişinin ortaya çıkıp oynaması ve beğendiği bir kızı kaçırmaması, kaçırılan kızın da korkarak bağırması gösteriyi daha eğlenceli ve heyecanlı hâle getirir.

Anadolu ve Trakya’da, özellikle Tekirdağ’da nişan törenlerinde sergilenen bir diğer gösteri ise “Ahmet’im” adlı gösteridir. Gösteri, iki genç kız tarafından erkek kılığına girilerek sergilenir. Gösteri, Ahmet ile babası arasında soru-cevap şeklinde geçer. Gösteride babası, Ahmet’e birçok şeyin adını sayarak almak istediğini belirtirken Ahmet her defasında hiçbir şey istemediğini söyler. Bu soru-cevap, babasının “Sana bir kız alalım mı?” sorusu ve Ahmet’in “İsterim baba, isterim.” demesiyle sona erer. Bu gösterinin benzeri, Üzeyir Hacıbeyli’nin *O Olmasın Bu Olsun* adlı eserindeki Sultan bey ile kızı Gülnaz Hanım’ın düetiyle oldukça benzerlik gösterir. Fark ise babanın kızına “Kızım sana başörtüsü, çorap vs. alayım mı?” sorusuna Gülnaz Hanım’ın “Al baba, kurban olayım.” cevabını vermesi, ancak “Kızım seni evlendireyim mi?” sorusuna ise “Yok baba, kurban olayım.” şeklinde karşılık vermesidir. Görünüşe göre eserde yer alan bu düet, zamanında Azerbaycan düğün ve eğlencelerinde tıpkı Trakya ve Anadolu’daki gibi gösteri olarak sergilenmiş ve zamanla unutulmuştur.

Anadolu’da ve Trakya’da nişan törenlerinde sergilenen gösterilerin yanı sıra oynanan oyunlar da vardır. Bu oyunlardan biri “Topuz” oyunudur. Bu oyunda, kadınlardan biri bir torbaya eski eşyalar toplayıp ağzını bağlar ve törende bulunanlara tek tek yaklaşıp “Ağabeyimin düğününe geldin mi?” diye sorar. “Geldim.” veya “Gelmedim.” diyenlere çok komik cevaplar vererek karşısındaki kişiyi borçlu duruma düşürüp elindeki torbayla dilediği kadar vurur ve oyun sona erer. Bu oyun da, birçok oyun ve gösteri gibi törende yer alanların eğlenmesi amacıyla yapılır. Çünkü oyunun sözleri ve hareketlerine baktığımızda eğlence amaçlı olduğu anlaşılır. Düğün törenlerinde oynandığı için oyunun özünü, oyunda sorulan “düğüne gelip gelmeme” ve “düğünde pişirilenler” konuları oluşturur. Oyunun adının “başı yuvarlak sopa, değnek” anlamındaki “topuz” kelimesinden alınması ise oyunun icracısının elindeki eski eşyalarla dolu torbanın topuza benzemesi ve topuz gibi törendeki katılımcılara vurmasından kaynaklanmaktadır.

Anadolu’da ve Trakya’da nişan törenlerinde oynanan oyunlardan bir diğeri ise “Yüzük Saklamaca”, yani “Yüzük Gizleme” oyunudur. Türkiye’nin Trakya bölgesinde, özellikle Tekirdağ’da oynanan bu oyunun benzeri, Azerbaycan’ın Şeki-Zagatala bölgesinde düğünlerde oynanan “Yüzük-Yüzük” oyunudur. Her iki bölgede de oyunun adının, nişan ve düğün törenlerinin süsü olan takı eşyası yüzükten alınması ve oynanan oyunda yüzüğün saklanması, törende verilen hediyein özüne uygundur.

3.3. Düğün Hazırlıkları Sırasında Oynanan Oyunlar

Düğün olacak evlerde, düğüne az bir süre kala temizlikler yapılır, evler toparlanır, camlar silinir, avlu temizlenir. Ardından elbiselerin dikimi, düğün ekmeği pişirilmesi gibi hazırlıklar devam ederken, aynı zamanda eğlenceler, kutlamalar düzenlenir, oyunlar oynanır. Bu oyunlara “Kızbaşı” ve “Oğlanbaşı” (Memmedova, 2014, s. 145) oyunlarını örnek olarak verebiliriz. Nahçıvan’da, kız düğününe 1-2 gün, Loru-Pembek’te ise 5-10 gün kala köyün kızları “Kızbaşı”na, oğlanları ise “Oğlanbaşı”na çağrılır. Hem oğlanın, hem de kızın arkadaşları ve akrabaları onların etrafında toplanarak kızbaşı ve oğlanbaşı adı verilen kutlamalara başlarlar. Bu oyunlar, kına gecesine hatta düğün gününe kadar devam ettiğinden, bu tür oyunların benzerinin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da oğlanlar için “Kısır Gecesi”, “Oğlan Kına Gecesi”; kızlar için ise “Kızlar Gecesi” adıyla yapıldığını söyleyebiliriz. Hatta Karaim Türklerinin düğünlerinde, oğlanlar ve kızlar tarafından “Bekârlığa Veda Gecesi”, “Oğlan Gecesi”, “Kızlar Gecesi” olarak yapılan kutlamalar da tıpkı Azerbaycan’daki gibi gece yarısına kadar devam eder. Düğüne birkaç gün kala oynanan bu oyunların adlarından da anlaşıldığı üzere, düğünü olacak kız veya oğlan için bekârlığa veda edilerek, kızlar kızın-gelinin etrafında, oğlanlar da oğlanın-beyin etrafında toplanarak oyunlar, eğlenceler yaparlar. Her bir kutlama ayrı ayrı yapıldığı için bunlar “Kızbaşı”, “Kız Gecesi”, “Oğlanbaşı”, “Oğlan Gecesi” vb. şekilde adlandırılmıştır.

3.4. Kına Gecesi Oyun ve Gösterileri

Azerbaycan, Trakya ve Anadolu’da yapılan kına gecesi ve o gece yapılan oyunlar, eğlenceler ve gösteriler birbirine çok benzerdir. Bu bölgelerde kına gecesi, genellikle düğün günü veya düğünden bir gün önce, kız evinde yapılır. Tekirdağ’da kına gecesi düğünün ilk günü, yani

cuma günü, Doğu Anadolu'nun Ovabağ ve Hal köylerinde cuma günü akşamı, Kırmanca konuşulan Ömerhanlı köyünde ise cumayı cumartesiye bağlayan gece yapılır (Artun, 1978, s. 219-220; Kalafat, 1998, s. 126). Azerbaycan'ın birçok bölgesinde olduğu gibi Nahçıvan bölgesinde de düğün genellikle hafta sonu, cumartesi ve pazar yapılır. Bu yüzden kına gecesi de cumartesi yapılır.

Bu tören, akşam vakti, özellikle de köy yerlerinde gece yapıldığı için “Kına Gecesi” olarak adlandırılmıştır. Hem Azerbaycan'da hem de Anadolu bölgesinde kına gecesinden önce hazırlıklar yapılır ve oğlan tarafından kadınlar toplanarak akşam ya da gece vakti kız evine kına yakmaya giderler. Kız ve oğlan evinden en yakın akrabalar ve komşular o gece bir araya gelir, çeşitli eğlenceler yaparlar. Hakuşkalar ve maniler söylerler. Azerbaycan'da, özellikle Nahçıvan bölgesinde kına gecesine çok önem verilir ve bu geceye özgü bazı eğlencelere erkeklerin de katıldığı bilinir. Nahçıvan'da yapılan kına gecesi diğer bölgelerden bazı özellikleri nedeniyle ayrılır. Özellikle Nahçıvan'ın köylerinde kına yakılacağı gün gecenin bir yarısı, hatta bazen sabaha yakın, erkek evi müzik eşliğinde, yüksek sesle hakuşkalar söyleyerek kız evine gider ve orada eğlenceye devam edilir. Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde ve köylerinde kına gecesi genellikle evde yapılırken Bakü'de son zamanlarda kına gecesinin restoranlarda yapılması moda olmuştur. Anadolu'da ise kına gecesi mevsim yaz ise dışarıdaki bahçede, kış ise evde yapılmaktadır. O gece gelin süslenir ve evin ortasına oturtulur. Kızlar ve kadınlar Nahçıvan'da hakuşkalar, Şerur'da havışda ve gülümeyler, Anadolu'da ise mani ve türküler söyler. Gelinin el ve ayaklarına kına yakılır, aynı zamanda törende bulunan herkes kına sürebilir. Özellikle Nahçıvan bölgesinde kına gecesinde sabaha kadar uyumadan, gülerek ve eğlenerek düğüne hazırlık yapılır. Bir taraftan düğünde pişirilecek pilavın pirinci ayıklanır ve dolmalar sarılır, diğer taraftan da fıkralar anlatılır. Kızlar birbirlerinin saçlarını örerler. Bu sırada yorgunluğa dayanamayıp uyuyanların kıyafetleri, yorgan ve döşeklere dikilir, yüzleri boyanır ve komik hâle getirirler. Sabah uyandıklarında oldukları yerden kalkmak için çaba gösteren kadınlar, herkesin gülüp eğlenmesine neden olurlar.

Kına gecesinde icra edilen en eğlenceli oyunlardan biri, değişme şeklinde olan “Hakuşka”dır. Özellikle Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesine özgü olan “Hakuşka”, Erivan Çukuru'nda “Hahışta”, Anadolu'da ise “Mani Atışması” olarak bilinir. Ayrıca Nahçıvan'ın Şerur ilçesinde Havış köyü bulunur ve burada da bu oyuna “Havışda” denir. Nahçıvan ve Ordubad'da pencereye “Hakuşka” denir. Elçin Aslanov'un *El-oba Oyunu Halk Temaşası* adlı kitabında hakuşka kelimesinin birkaç farklı şekline rastlanır; haquşqa, haquşka, hağışda, haxışta, yarıxışta, halxışta, hølquşta, harkuşta (Aslanov, 1984, s. 228-229). Ayrıca hakuşka kelimesinin farklı söyleniş şekillerine Anadolu'da da rastlanır. Anadolu'nun Kars bölgesinde, Artvin'den Siirt'e doğru “Akışta” ya da “Hakışta” kelimesi bozulmuş şekilde kullanılır ve Siirt'te “Karakuştani”, Bitlis'te ise “Halkuşta” olarak söylenir. Halay şeklinde ileri geri giderek ayakları oynatıp el çırparak özellikle soğukta, kışın ısınmak için oynanan hem “Karakuştani” ya da “Karakıştan”, hem de “Akışta” oyunlarının adının “kara kıştan” (karakıştan) türediği ihtimali vardır. Oyunda ellerin birbirine vurulması, yani alkışlama formu da “karakuş” denilen kuzuğun kanat çırpmasına benzer. Asım Efendi'nin sözlüğünde “Alkışta” ya da “Arkışta” kelimesinin kökeninin “Arguştağ”dan geldiği ve “Arguştaki”nin küçük kızlar tarafından

oynanan bir oyun olduğu belirtilir. Doğu Anadolu bölgesinde, özellikle Bitlis'te halay şeklinde “Halkışta” ya da “Harkuşta” oyunu oynanır. Erkekler tarafından savaş sahnelerindeki gibi sert darbelerle oynanan oyunun adı olan “Harkuşta”nın ise “vurmak” anlamına geldiği bilinir (Memmedova, 2014, s. 143). Hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da farklı varyasyonları ve çeşitli şekillerde söylenişleri olan hakuşka oyununun yalnızca deyişme şeklinde değil, aynı zamanda halay şeklinde de oynandığını ve oyunda el çırpılarak alkış yapıldığını göz önünde bulundurursak “Hakuşka” kelimesinin halk ağzında “ha alkışla, ha alğışta, ha alxışta, haxışta” kelimelerinin bozulmuş şekli olduğunu söyleyebiliriz.

Kına gecesi oyunlarından biri de “kılık değiştirme” temalı gösterilerdir. Bu gösterilerin Azerbaycan, Trakya ve Anadolu versiyonları birbirine çok benzer. Bu gösteriler, kına gecesini daha eğlenceli hâle getirmek için kadınların bir veya birkaçının kılık değiştirerek gösteriler yapması ve komik bir şekilde oynamasıyla gerçekleşir. Kılık değiştirme gösterilerinde genellikle kadınlar, erkek kılığına girerek mizahi şekilde oyunlar oynar ve izleyicileri güldürürler. Nahçıvan'ın Şahbuz, Şerur, Ordubad bölgelerine özgü olan bu oyunun benzeri Trakya ve Anadolu'da da oynanır. Tekirdağ bölgesinde, kına yakılmadan önce genç kızlar, kadınlar ve yaşlılar, çeşitli erkek kılıklarına girerek komik oyunlar oynar ve gösteriler yaparlar. Anadolu'da genellikle kına gecesi kılık değiştirerek sergilenen gösterilerden biri “İlk Kocam” (Artun, 1983, s. 35-36) gösterisidir. Bu gösteri, iki kadının karı-koca kılığında rol yapmasıyla sergilenir.

Kılık değiştirme gösterilerinde, kızların ve kadınların erkek kılığına girmelerinin yanı sıra, bazı genç kızlar da “nine” kılığına girerler. Nine kılığına girenler, ninelere özgü uzun, pileli, geniş etekler giyer, başlarına bağladıkları başörtüleriyle sadece gözleri görünür şekilde yüzlerini örterek nineleri taklit eder ve özellikle komik bir şekilde oynarlar. Bu şekilde yapılan oyunlar, etraftakilerin çok güldüğü ve eğlendiği sahnelere yol açar. Kılık değiştirme gösterilerinin bir başka versiyonu ise “yaşlı kadının kılık değiştirmesi”dir. Nahçıvan bölgesinde, kına gecesinin daha komik ve eğlenceli olması için yaşlı kadınlardan biri, genç bir kadın kılığına girerek “Gelin” (Memmedova, 2014, s. 144) gösterisi yapar. Trakya bölgesinde, özellikle Tekirdağ'da ise yaşlı kadın, yaşlı erkek kılığına girerek “Leblebici” (Memmedova, 2017, s. 156-157) gösterisi sergiler.

Türk kültüründe önemli bir yeri olan kına, Arapça “hınna” kelimesinden gelmekte olup, kına bitkisinin yapraklarından elde edilen; saç, el, ayak ve sakalı turuncu renge boyamak için kullanılan bir tozdur. Kına yakma geleneği, Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde yaygın olduğu kadar Karaim, Türkmen, Bulgar, Gagauz, Karay ve Kırmancılarda da vardır. Karay Türklerinde bugün de gelinin ayaklarının altında bir koç kurban edilir. Kuzey Irak, Türkmen ve Kırmancılarda kınayı, şanslı bol biri yakar; Karay Türklerinde ise damat evinde bekârlığa veda gecesi yapılır ve gece yarısına kadar süren bu toplantı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da “Kısır Gecesi”, “Oğlan Kına Gecesi” olarak bilinir (Kalafat, 1998, s. 125-126). Anadolu'da olduğu kadar kına yakma geleneğine Azerbaycan'da, özellikle Nahçıvan bölgesinde de çok önem verilmiştir ve verilmeye devam edilmektedir. Düğünlerden başka, yas evinin kadınlarının saçlarına da yakın akrabaları tarafından kına yakılması, nevrüz-bahar bayramında süslenmek için kına yakılması yaşatılan geleneklerdendir. Bu geleneğin Hazreti Fatma'dan,

yani Peygamber Efendimizin kızımdan kaldığı söylenir. Bu yüzden özellikle köylerde gelinler, kızlar ve kadınlar kınayı vazgeçilmez bir süs unsuru olarak kullanmışlardır. Elbette eskiden ne saç boyası ne de oje gibi tırnak boyaları vardı. Bu nedenle kadınlar saçları, ayakları, elleri ve el tırnaklarını tamamen doğal olan kına ile süslemişlerdir. Hatta saç kınası hazırlanırken, kınanın iyi boyaması için içine olgunlaşmamış cevizin ezilmiş yeşil kabuğu, bir diş şeker ve biraz da petrol eklenirdi. Saçlara parlaklık vermesi için birkaç damla limon suyu da eklenirdi. Aynı zamanda kınanın şifa kaynağı olduğuna da inanılır. Öyle ki, romatizma hastalığında, ayak ağrılarında, ayak kokusuna karşı da kına yakıldığı bilinmektedir. Hatta kına gecesiyle ilgili farklı inanışlar da vardır. Örneğin, Erzurum’da kına gecesinde ve düğünde ayna kullanılırsa bolluk olacağına inanılır ve kınayı gelinin avucuna kaynanası sürerse gelinin şanslı olacağına inanılır. Elazığ’ın bazı bölgelerinde kına gecesinde gelinin kâkülleri kesildiğinde başına para serpilir. Kına ve saçlara serpilene paraların gelini koruyacağına dikkat çeken Kalafat (1998, s.125-126), “kına” ile muhafaza anlamına gelen “kın” kelimesi arasında bir bağlantı kurarak kına suyunun “kılıf suyu” yani “koruyucu su” anlamında olabileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda kına, Türk inanç sisteminde ve Türk kültüründe adanmışlığın simgesidir. Bu nedenle kurban edilecek hayvana, evlenecek olan gençlere, sünnet olan erkek çocuklarına, Anadolu ve Nahçıvan’da askere gideceklerin avuçlarına kına yakılır. Anneler, oğullarını “Kınalı Kuzum!” diyerek askere yollar. Gelin kınasının, kızın en mutlu gününde, hayallerinin gerçekleştiği düğün gününde yakılmasının sebebinin süslenmek ve güzel görünmek olduğu açıktır. Askere giden gençlerin ellerine kına yakılmasının sebebi de, sevgilisine kavuşacağı düğün gecesinde damadın eline kına yakıldığı gibi, askere giden gencin de şehit olma ve “Sevgili”ye (Allah’a) kavuşma ihtimali olduğundandır; anneler oğullarını “Kınasız düğün olmaz.” misali gibi kınasız askere göndermezler. Nahçıvan bölgesinde benzer bir başka gelenek ise yaşlı kadınların beyazlamış saçlarına kına yakmasıdır. Hem “Hazreti Fatma’nın süsü” olduğu için hem de “Her an ölüm gelebilir.” düşüncesiyle kınalarını sürekli, yani vakti geçirmeden saçlarına sürerler. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, kınaya geleneklere bağlı sembolik anlamın yanı sıra bir de tasavvufi anlam verilebilir. Çünkü Anadolu ve Nahçıvan’da askerlere kına yakılmasıyla Azerbaycan’ın birçok bölgesinde ölümünü düşünen yaşlı kadınların beyazlamış saçlarına kına yakılmasının tasavvufi yönü vardır. Bu inanç, Allah’ın huzuruna kınalı gitme inancıdır.

3.5. Düğün Günü Oynanan Oyunlar

Düğün günü oynanan oyunlara “Asma-Kesme”, “Bostan-Bostan”, “Yüzük-Yüzük”, “Damadı Oynatma”, “Damat Övgüsü”, “Şahgetirme”, “Damadın Kaçırılması”, “Ön Kesme” ve “Cıdır Yarışları” adı verilen at yarışlarını örnek olarak göstermek mümkündür.

Azerbaycan’ın Nahçıvan bölgesinde, özellikle Elinceçay kıyısındaki köylerde düğünün son günü damat sağdııcı ve solducu ile birlikte taht kurarak kendine vezir, vekil ve cellatlar seçer ve “Asma-Kesme” (Ceferli ve Babayev, 2010, s. 95) oyununu düzenler. “Damadın Beylik Gecesi” olarak da bilinen bu oyunda düğünde kimin bir isteği, şikâyeti ya da talebi varsa, damada bildirir. Damat, istediğini cezalandırıp para cezası verme yetkisine sahip olduğundan, oyun da tüm bunlara uygun olarak “Asma-Kesme” şeklinde adlandırılmıştır.

Düğün törenlerinde oynanan eğlenceli oyunlardan biri de “Bostan-Bostan” (Ceferli ve Babayev, 2012, 75) oyunudur. Bağda bostan ekimi ve bakımı ile ilgili hareketlerin canlandırıldığı ve adının da sahnede gösterilen bu işleme uygun olarak “Bostan-Bostan” olduğu bu oyun, özellikle Şahbuz’da Biçenek düğünlerinde oynanır. Düğün eğlencelerinden bir diğeri ise Trakya ve Anadolu’da nişan törenlerinde oynanan “Yüzük Saklamaca” oyununun benzeri olan Azerbaycan’ın Şeki bölgesinde oynanan “Yüzük-Yüzük” oyunudur. Yüzüğün fincanın altında saklanıp bulunmasının istendiği bu eğlenceli oyunun adı, nişan ve düğün törenlerinin süsü olan, iki genci sembolik olarak birbirine bağlayan ve oyunda da kullanılan ziynet eşyası yüzükten alınmıştır.

Azerbaycan ve Anadolu’da düğünlerin süsü olan “Şah Getirme” bir oyun ve eğlence olarak gerçekleştirilir. Şah meşaleler, çalgıcılar eşliğinde, eğlenceli bir şekilde taşınır; önünü keserek güreşme, şahın dalındaki elmayı nişan alıp vurma, şahı taşıyanların gülmemesi gibi kurallar ve âdetler bu etkinliği bir oyun olarak adlandırmak için yeterlidir. Azerbaycan’da damat ve gelin için şah hazırlanmasına Trakya’nın Tekirdağ yöresinde ve Anadolu’nun Kars, Iğdır, Ağrı bölgelerinde de rastlanır. Oyun, Tekirdağ’da “Şimşir” ve “Ahiret Dalı”; Kars, Iğdır ve Ağrı’da ise -Azerbaycan’daki gibi- “Şah” veya “Kız Şahı” olarak bilinir (Artun, 1978, s. 222; Kalafat, 1998, s. 129). Anadolu’da da Azerbaycan’daki gibi şah, gelinin sağdıcı yani yakın dostu tarafından hazırlanır. Azerbaycan’ın Loru-Pembek bölgesinde ve Gürcistan’daki Azerbaycanlıların yaşadığı bölgelerde, ayrıca Doğu Anadolu’nun Kars, Iğdır, Ağrı illerinde 5-7 veya 9 dallı bir ağaç parçası şekerleme ve meyvelerle süslenir. Trakya bölgesindeki Tekirdağ ilinde ise iğneden ipliğe (iğne, iplik, meyve, oyuncak, tarak vb.) her şey çam ağacının dallarına bağlanarak “Şimşir”, yani “Şah” hazırlanır.

Damat ve gelin için hazırlanan dala “Şah”, “Şimşir” veya “Ahiret Dalı” denmesinin sebebini anlamak için bu kelimelerin her birinin anlamını açıklamak gereklidir. Anadolu Türkçesinde “Şah” olarak bilinen “Şax”, Farsça kökenli bir kelime olup dal, budak anlamına gelir. Ayrıca Anadolu’da ceylanın dallı budaklı boynuzlarına da “şah” denir (Ayverdi, 2006a). “Şimşir” ise Farsça “şimşad” kelimesinden gelir. “Şimşirgillerden olan, yavaş büyüyen, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, her mevsimde yeşil veya koyuya çalan sarı renkte olan, sert, tarak ve kaşık gibi eşyaların yapımında kullanılan, lifleri sert olduğu için üzerine desen oyulan orta boy bir ağaçtır” (Ayverdi, 2006b). “Ahiret Dalı” ise Azerbaycan Türkçesinde “Ahiret budağı (Ahiret dalı)” anlamına gelir. Büyük ihtimalle bu ağaca veya dala “Ahiret dalı” denmesinin sebebi Anadolu’da sağdıcı olarak bilinen, gelinin ahiret bacası tarafından hazırlanmasıdır.

Anadolu ve Azerbaycan’daki düğünlerde şahın hazırlanması, tüm masrafları üstlenen damadın veya gelinin sağdıcı tarafından gerçekleştirilir. Şahın dallarındaki şekerlemeler kına gecesinde kızlara, gelinlere ve çocuklara dağıtılır. Şah hazırlanmasında bazı inançlar da etkilidir. Evlenecek çiftlerin birbirine şefkatli ve tatlı olmaları için dallara şekerleme, iyi evlatlara sahip olmaları ve bereket bulmaları için elma, bolluk getirmesi için nar ve sır saklamaları için yumurta bağlanır (Kalafat, 1998, s. 129).

Düğün töreninin en ilginç anlarından biri, “Damadı Oynatma ve Damat Övgüsü” ile damat şahı geldikten sonra oynanan “Damadın Kaçırılması” oyunlarıdır (Ceferli ve Babayev, 2010, s. 93-94; İsmayılov ve Elekberli, 2004, s. 103-104). Oyunların adlarından da anlaşılacağı gibi

birinde damat oynatılarak ona övgüler dizilir, diğerinde ise damadı koruyan sağdııcı ve solducu meşgul edilerek damat kaçırlır. Düğün esnasında oynatılan bir diğer oyun ise “Kazı-Kazı” veya “Çöpüddü Yallısı”dır (Ceferli ve Babayev, 2010, s. 94-95; Ceferli ve Babayev, 2012, s. 74). Nahçıvan bölgesine ait bir başka oyun ise daha önce “Göçeri Yallısı” olarak bilinen “Bey Yallısı (Damat Yallısı)”dır (Ceferli ve Babayev, 2010, s. 95). Bu yallıya “Damat Yallısı” denmesinin sebebi, oyun sona erene kadar damadın da oynamasıdır.

Düğünün son günü hem Azerbaycan’da hem de Trakya ve Anadolu’da oynanan eğlenceli oyunlara “Yol Kesme” ve “Cıdır Yarışları” örnek gösterilebilir (Artun, 1983, s. 19-20; İsmayılov ve Elekberli, 2011, s. 89). Düğün günü gelin baba evinden çıkarılırken gençler ve çocuklar el ele tutuşup gelinin önünü keserek bahşiş isterler, ayrıca yetişkin erkekler gelinin önünü kesip “cengi” havasında güreşip çeşitli oyunlar sergiler. Atlı ciritçiler de yarışmalar düzenler ve gelini, götüröenlerin elinden almaya çalışırlar.

3.6. Düğünden Sonra Oynanan Oyunlar

Düğünden sonra oynanan oyunlardan biri olarak “Duvakkapma” ya da “Duvakaçma”yı (Deveci, 2023, s. 85; Memmedova, 2014, s. 151-152) gösterebiliriz. Düğünün ertesi günü damadın ailesi ve akrabaları gelinin başında toplanarak oyun şeklinde icra edilen duvakkapma merasimini gerçekleştirirler. Düğünde gelinin duvağı yüzüne örtülür ve bu sırada ona övgüler dizilip “Hoş geldin!” denir. Duvakkapma töreni Nahçıvan’ın tüm ilçe ve köylerinde yapılır. Törenin nakarat kısmı aynı olsa da, geleneksel sözlerde çok çeşitli varyantlar görülmektedir. Törenin en belirgin özelliklerinden biri, gelinin başına örtülen kırmızı duvağın nasihat içerikli şiirler okunarak kaldırılmasıdır. Duvağın gelinin başından kapılıp kaçırılmasıyla ortaya çıkan “Duvakkapma” töreni, Ordubad şehrinde “Düğün Beçe”, Anadolu’da ise “Duvak, “Duvakaçma” veya “Gelin Paçası” olarak da bilinir. Anadolu’da düğünün ertesi günü kelle paça çorbası ikram edildiği için bu tören “Gelin Paçası” adını almıştır. Anadolu’da da Azerbaycan’ın her bölgesinde olduğu gibi bu tören sadece kadınlar arasında yapılır. Trakya ve Anadolu’da duvakkapma töreninde çeşitli oyunlar oynanır, mani ve türküler söylenir. Hep birlikte eğlenirler. Hatta Türkiye’nin Trakya bölgesinde, özellikle Tekirdağ yöresinde, gelinin çıktığı evin erkeklerinin eşleri, törende diğer kadınlardan farklı olarak dallı (süslü) kıyafetler giyer.

Azerbaycan’ın köylerinde genellikle kırmızı elbise giymiş gelinin başına da kırmızı bir örtü örtülür. Tören ise özel hazırlık yapan bir kadın tarafından yönetilir. Gelinin yüzüne örtülen duvağı, Nahçıvan’ın bazı bölgelerinde oklava ile bazı bölgelerinde ise dut ağacından yapılmış bir çubukla bir erkek çocuğu kaldırır ve meyve veren bir ağacın üzerine atar. Bu esnada tören geleneksel sözlerle devam eder. Törende gelinle birlikte kaynanaya da şiirlerle övgüler dizilir. Her övgüden sonra alkış tutulur, hatta kaynana ile koro hâlinde şarkılar söylenir. Ayrıca törenin ortalarında gelinin başına pirinç dökülüp ilahiler söylendiği de bilinir.

3.7. Düğün Âdetleriyle İlgili Çocuk Oyunları

Düğün gelenekleriyle ilgili çocuk oyunlarına Azerbaycan’da “Kara Kazan” (Abbaslı vd., s. 405-406; Gafarlı, 2013, s. 453-454), Trakya ve Anadolu’da ise “Alaydan Bulaydan”, “İnci Boncuk”, “Avul” ve “Diyojen” (Artun, 1983, s. 185-200) oyunları örnek gösterilebilir. Bu

oyunlar düğünle bağlantılı geleneklerin izlerini taşır. Oyunda çocuklar, büyüklerin düğün âdetlerini anladıkları kadar uygulamaya çalışırlar.

Örneğin, “Kara Kazan” oyununda çocuklar iki gruba ayrılır. Her grup bir lider seçtikten sonra çocuklar karşılıklı dizilir ve sözlü atışırlar. Bu esnada çocuklar düğün âdetlerini anladıkları şekliyle uygular. Örneğin gelini süslerler, saçını örerler, ellerine ayna ve lamba alarak şarkılar söyleyip eğlenerek yüzü örtülü bir şekilde gelini karşı gruba doğru götürürler. Ardından oyun yeniden tekrarlanır.

“Alaydan Bulaydan”, “Diyojen” ve “İnci Boncuk” oyunlarında ise “kız isteme” geleneği görülmektedir. Genellikle 4-5 kişilik iki grup şeklinde oynanan “Alaydan Bulaydan” ve “Diyojen” oyununda, gruplar karşı karşıya durup kol kola girerek şarkılar söyleyip karşılıklı atışırlar. “Alaydan Bulaydan” oyununun atışmalarında kız alıp verme, kıza talip olan taraftan altın ve ip isteme, “Diyojen” oyununun sözlerinde ise kız isteme ve kız kaçırma gibi gelenekler yansıtılır. En az 6-7 çocuk tarafından oynanan “İnci Boncuk” oyununda ise kız istemeye gelen çocuğa damat olacak oğlanın işi gücü ve mesleği sorulur. Bu nedenle oyuna Anadolu’nun bazı bölgelerinde “Meslek Oyunu” da denir. Bir diğer oyun olan “Avul Oyunu”nda ise düğün günü gelini avluya çıkarırken davulların çalınması geleneğini hatırlatan “Gelin avluya, vurun davula!” sözleri oyunun icrasında önemli bir rol oynar.

Türk kültüründe evlenme, evlilik önemli geleneklerden biri olduğundan, bu geleneğin yerine getirilmesi “düğün” adı verilen özel bir tören ve şenlikle kutlanır. Azerbaycan dili sözlüğünde “Evlenme töreni ve bu törenle ilgili olarak düzenlenen eğlence, kutlama toplantısı.” şeklinde verilen “toy” sözcüğü, Anadolu Türklerinde “düğün” olarak bilinir. Düğün kelimesi de eski Türk dilinde “tügün < tüg-mek “bağlamak” > düğün”den türemiş olup evlilik dolayısıyla yapılan eğlencedir. Tören şeklinde yapılan bu tür eğlencelere ve onlara özgü geleneklere önem verildiğinden, insanlar onları unutulmaz kılacak oyunlarla da süslemişlerdir. Bu oyunlardan kına gecesi töreninde oynanan “Mani Söyleme” ve “Hakuşka”, aşık toplantılarındaki “Aşık Atışması” geleneğini hatırlatırken pek çok versiyonu bulunan ve hem kına gecelerinde hem de nişan törenlerinde oynanan “Kılık Değiştirme” oyun ve temsilleri masallarda ve destanlarda yer alan kılık değiştirme temasını çağırıştırır. Bildiğimiz gibi folklorda kılık değiştirme, “kendini gizleyip bambaşka bir kişi gibi görünmek, başka bir ad altında tanınmak”tır (Kazımoğlu, 2011, s. 5). Bu tür kılık değiştirme temasının yer aldığı anlatılara “Okkay ile Ahmet”, “Şahzade ile Kurbağa”, “Yılan ve Kız” masalları ve “Köroğlu” destanı örnek verilebilir. Bahsedilen masallarda kurbağanın giydiği kılıkla güzel bir kıza, yılanın ise yakışıklı bir delikanlıya dönüşmesi ya da “Okkay” masalının başkahramanı Ahmet’in öğrendiği büyüyle hocası ve düşmanı Okkay’ı yenmek için sık sık kılık değiştirmesi bu durumu örneklendirir. “Köroğlu” destanında da Köroğlu’nun tanınmamak için sık sık kılık değiştirdiğini görürüz. Köroğlu; Tokat, Erzurum, Bağdat ve Kars seferlerinde âşık kılığında ortaya çıkarken İstanbul seferinde çavuş, Nahçıvan ve Teke-Türkmen seferlerinde çoban kılığında, “Dürat’ın Kaybolması” kolunda ilikçi, “Köroğlu ve Bolu Bey” kolunda bekçi, Paris nüshasındaki Kars seferinde ise falcı kılığında karşımıza çıkar (Kazımoğlu, 2011, s. 13-14). Kendini saklayarak başka bir kılığa girmenin arkaik kökeni araştırıldığında, bunun Türk inançlarından gelen bir insanın ölümden sonra başka bir kılıkla yeniden dirileceği, özellikle

genç ve güzel olacağı, aynı zamanda kötü ve uğursuz güçleri yanıltıp onlardan korunacağı inançlarına dayandığı görülür. Kılık değiştirme oyununun Nahçıvan versiyonundaki “yaşlı kadının genç gelin kılığına girmesi”nde bu inancın izleri ve daima genç olma isteği açıkça görülür. Oyunun Anadolu versiyonunda yaşlı kadının üzerindeki yırtık, kötü kıyafetlerle yaşlı bir adam kılığına girmesi ise insanların eski, yırtık, kötü kıyafetler giyerek kılık değiştirmesiyle kötü ruhlardan korunacağı inancının izlerini taşır. Bu oyundaki kılık değiştirme inancının aynısı, Nahçıvan’ın Nehrem köyünde gelin getirilirken damat evinin dış kapısının yerinin değiştirilmesi ve avlu duvarının bir tarafından kapı açılarak gelinin eve getirilmesi âdetinde de görülür. Kapının yerinin değiştirilmesi, kötü ruhları kovmak ve yanıltmak, nazardan korunmak inancından gelir.

Sonuç ve Öneriler

Düğün törenini oluşturan her bir gelenek kendi içerisinde bir tören şeklinde gerçekleştirildiğinden düğün töreninde icra edilen oyun ve gösteriler de bu törenlere göre gruplandırılarak Azerbaycan, Trakya ve Anadolu örnekleri belirlenmiştir.

Araştırmalar sonucunda, bu oyun ve gösterilerden kız isteme töreninde Trakya’da -özellikle Tekirdağ yöresinde- sadece “Sedenka” oyununun oynandığı, Azerbaycan’da ise herhangi bir oyunun oynanmadığı anlaşılmıştır. Aynı şekilde nişan töreninde Azerbaycan’da icra edilen oyun ve gösterilere bir örnek verilemediği hâlde Türkiye’nin Anadolu ve Trakya bölgelerinde “Ahret Ana”, “Oyna Patiş”, “Osman’ın Naciye’si”, “Ahmet’im”, “Topuz”, “Yüzük Saklamaca”, “Ana Beni Eversene” gibi oyun ve gösterilerin bulunduğu görülmüştür.

Düğün hazırlıkları sırasında oynanan oyunlara Azerbaycan’da “Oğlanbaşı” ve “Kızbaşı”, Anadolu’da “Oğlan Gecesi” ve “Kız Gecesi” oyunlarını; kına gecesi oyun ve gösterilerine Azerbaycan’da “Hakuşka” ve Anadolu’da “Mani Atışması” oyunlarını; hem Azerbaycan hem de Trakya ve Anadolu’da “Kılık Değiştirme” gösterilerini örnek göstermek mümkündür. Düğün günü oynanan oyunlara Azerbaycan’da “Asma-Kesme”, “Bostan-Bostan”, “Yüzük-Yüzük”, “Gelin Oynatma”, “Damat Övme” ve “Damadın Kaçırılması”; hem Azerbaycan hem de Trakya ve Anadolu’da “Şah Getirme”, “Yol Kesme” ve “Cıdır Yarışları”; düğünden sonra oynanan oyunlara ise Azerbaycan, Trakya ve Anadolu’da “Duvakkapma” oyunları örnek gösterilebilir. Son olarak düğün gelenekleriyle ilgili çocuk oyunlarına Azerbaycan’da “Kara Kazan”, Trakya ve Anadolu’da ise “Alaydan Bulaydan”, “İnci Boncuk”, “Avul” ve “Diyojen” gibi oyunlar örnek verilebilir.

Azerbaycan, Trakya ve Anadolu’da düğün töreninde oynanan oyunlar ve yapılan gösteriler, farklı zamanlarda ve düğünü oluşturan çeşitli âdetlerin icra edildiği farklı törenlerde gerçekleştirilir. Düğüne hazırlıktan başlayarak düğün meclisi ve düğünden sonraki aşamalarda düzenlenen törenlerde, kız isteme, nişan, düğün hazırlıkları, kına gecesi, düğün günü, düğün sonrası ve duvak kapmada oynanan oyunlar ile düğün gelenekleriyle ilgili çocuk oyunlarının hem isimlerinde hem de içeriklerinde halkın çeşitli gelenek ve göreneklerinin, düğün âdetlerinin, Türk inanç sisteminin, dinî inançların ve halk inanışlarının izleri de yer alır. Örneğin, “Hakuşka” oyunu söyleyiş biçimine göre âşık geleneğinin, oynama şekline göre ise halk halayı ve yallıların (yöresel dansların) izlerini taşır. Nişanda ve kına gecesinde oynanan çeşitli “kılık değiştirme” gösterilerinde kılık değiştirerek nazardan ve kötü ruhlardan korunma

gibi halk inanışlarının, yaşlı kadının genç kadın kılığına girmesinde ise ölümden sonra genç olma inancının izleri kendini gösterir. “Ahret Ana” gösterisinde ise ahiret inancına rastlanmaktadır.

Din, kültür, gelenek ve göreneklerle bağlantılı inançlar içeren, masal ve destan motifleriyle süslenmiş bu oyunlarda eğlence ve güzel vakit geçirme ön planda olsa da insanlar ifade edemedikleri duygularını, düşüncelerini ve hayal güçlerini de oyun, gösteri, mani, hakuşka, türkü ve şarkılar aracılığıyla bir şekilde aktarıp dile getirmektedir.

Araştırma bulgularından hareketle geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- Düğün törenlerinde oynanan oyun ve gösterilerin gelecek nesillere aktarılması için kapsamlı bir arşiv oluşturulmalı, özellikle gençlerin bu kültürel değerlerle tanışmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır.
- Düğün ritüelleri ve bu ritüellere eşlik eden oyunlar, dijital platformlarda belgeseller, kısa filmler veya sosyal medya içerikleri aracılığıyla tanıtılmalıdır.
- Folklorik unsurlar, edebiyat ve tarih derslerinde eğitim materyali olarak kullanılmalıdır. Ayrıca, üniversitelerde düğün gelenekleri ve ritüellerine dair lisansüstü çalışmalar teşvik edilmelidir.
- Oyun ve ritüeller daha kapsamlı biçimde ele alınmalı ve bu uygulamaların günümüzdeki yansımaları detaylandırılmalıdır. Bu tür çalışmalar, Türk kültürünün manevi boyutunu daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abbaslı, İ., Eliyev, O. ve Abdullayeva, M. (2005). *Azerbaycan folkloru antologiyası (Şeki, Gebele, Oğuz, Gah, Zagatala, Balaken folkloru)*. Seda Neşriyatı.
- Artun, E. (1978). *Tekirdağ folklor araştırmaları*. Tem Ofset.
- Artun, E. (1983). *Tekirdağ folklorundan örnekler*. Taner Matbaası
- Artun, E. (1993). Tekirdağ âdetlerinden boncuk gecesi ve sedenka. *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı*, 29(1-2), 34-51.
- Aslanov, E. (1984). *El-oba oyunu xalq tamaşası*. İşıq.
- Ayverdi, İ. (2006a). *Misalli büyük Türkçe sözlük (I. Cilt)*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, İ. (2006b). *Misalli büyük Türkçe sözlük (III. Cilt)*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Ceferli, M. ve Babayev, R. (2010). *Azerbaycan folkloru antologiyası - Naxçıvan folkloru (I. Cilt)*. Ecemi.
- Ceferli, M. ve Babayev, R. (2012). *Azerbaycan folkloru antologiyası - Naxçıvan folkloru (III. Cilt)*. Ecemi.
- Deveci, R. (2023). Amasya yöresi düğünlerde icra edilen dansların ritüel işlevi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31), 72-101.
- Gafarlı, R. (2013). *Uşag folklorunun janr sistemi ve poetikası*. Elm ve Tehsil.

- İsmayilov, H. ve Elekberli, E. (2004). *Azerbaycan folkloru antologiyası - İrevan Çukuru folkloru (10. Kitap)*. Seda Neşriyatı.
- İsmayilov, H. ve Elekberli, E. (2011). *Azerbaycan folkloru antologiyası - Loru-Pembek folkloru*. Folklor İnstitutu.
- Kalafat, Y. (1998). *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak eski Türk dini izleri-dini folklorik tabakalaşma*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kazımoğlu, M. (2011). *Folklorda obrazın ikileşmesi*. Elm Neşriyatı.
- Memmedova, M. (2014). *Azerbaycan ve Anadolu folklorunda oyun ve temaşalar*. Elm ve Tehsil.
- Memmedova, M. (2017). Azerbaycan ve Anadolu kına gecesi. *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 10(19), 149-159.

Elektronik Kaynaklar:

<http://www.kulturturizm.gov.tr/TR,78846/akista.html>

<http://www.folklor.gen.tr/tags/hakista>

<http://www.bitlis.gov.tr>

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %100

Çıkar Çatışması Beyanı:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek veya Teşekkür Beyanı:

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı:

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Extended Abstract

Wedding ceremonies, as one of the oldest and most universal rituals in human history, represent a significant phenomenon that blends individual happiness with social belonging. In Turkish culture and in Azerbaijan, weddings symbolize not only the union of two individuals through marriage but also the integration of two families and, in some cases, entire communities. This article examines the sociocultural functions, rituals, and historical-cultural meanings of wedding ceremonies in Turkish and Azerbaijani cultures from a comparative perspective.

Weddings are viewed as pivotal milestones in the lives of individuals preparing to marry, while also serving as events that reinforce social solidarity and a sense of belonging. In Turkish and Azerbaijani cultures, weddings function as platforms where social hierarchies, traditions, and values are displayed. Particularly in smaller communities, such as villages and towns, weddings stand out as rituals that both highlight individual statuses and bring the community together.

The henna night, a tradition unique to Turkish culture, offers a space where individual joy intersects with societal values. Organized by the bride's family, this night intertwines themes of sorrow and happiness. Similarly, in Azerbaijan, Hakuşka and other folk dances represent a process where cultural

heritage from the past blends with modern rituals. These ceremonies reflect not only the emotions and thoughts of individuals but also those of the community to which they belong.

In Turkish and Azerbaijani cultures, wedding preparations are a highly detailed process, typically comprising several stages: the proposal, engagement, wedding preparations, henna night, wedding day, and post-wedding rituals. Each of these stages is enriched with events that not only reinforce social solidarity and family relationships but also create an enjoyable and emotional atmosphere.

The “kız isteme” (bride proposal) marks the first stage of the wedding process in both Turkish and Azerbaijani cultures. This ritual stands out in both traditions as a display of respect and adherence to traditional values. However, the games and ceremonies performed during the ritual may vary. For instance, in Turkish culture, the tradition of adding salt to coffee is commonly practiced, while in Azerbaijan, this process involves the custom of serving two-colored sweet tea.

Engagement ceremonies hold a more prominent place in Turkish culture, whereas in Azerbaijan, this stage is typically considered part of the wedding preparations. The games played in various regions of Turkey, such as “Ahret Ana” and “Yuzuk Saklamaca” add an entertaining dimension to the engagement process, while engagement rituals in Azerbaijan are more focused on gifts and traditional foods.

Wedding days are moments of peak social solidarity in both Turkish and Azerbaijani cultures. In both cultures, the bride procession remains a deep-rooted tradition. In Turkish weddings, dances such as “Zeybek” and “Halay” are prominent, while in Azerbaijan, games like “Bostan-Bostan” and “Asma-Kesme” draw attention.

During the bride-fetching ritual, Turkish culture includes traditions such as “kapı kesme” (door blocking) or “gelin duvagi” (bride’s veil), while in Azerbaijan, this process is primarily enriched by the dances of the bride and groom. “Şah getirme” and “Yol kesme” are common elements in both Anatolian and Azerbaijani weddings. These traditions carry symbolic meanings rooted in ancient Turkish belief systems; for instance, blocking the path is interpreted as a protective ritual to prevent evil spirits from obstructing the bride’s way.

The henna night holds a deeper emotional significance in Turkish culture. This ritual, symbolizing the bride’s departure from her father’s house, also creates an environment where feelings of togetherness and solidarity are strengthened. In Azerbaijan, the “Hakuşka” dance adds a unique meaning to the henna night, serving as both a folk dance and a traditional form of vocal expression.

Another example of female-specific rituals is the “mani atishmasi” (rhyme contest), which is an indispensable part of henna nights in Anatolia. In this ritual, women express their emotions through improvised rhymes, while also conveying their best wishes for the bride’s new life. Similarly, in Azerbaijan, women perform a similar function through “hakushka”, dances, and songs, conveying their emotions and good wishes in these expressive forms.

Children's games played during the wedding ceremony serve a crucial role in transmitting social values and enjoyment to future generations. In Thracian and Anatolian culture, games like “Alaydan Bulaydan” and “İnci Boncuk” and in Azerbaijan, games such as “Kara Kazan” reflect the wedding ceremony and similarly contribute to children’s learning of cultural heritage while having fun.

While weddings differ across cultures with unique rituals, they unite around a universal theme: the beginning of a new life and the celebration of union. Anatolian and Azerbaijani weddings are examples that successfully balance deep-rooted traditions with modernization. In Anatolian weddings,

games and folk songs take a more prominent role, while Azerbaijani weddings stand out with dances and theatrical performances.

In conclusion, wedding ceremonies are unique events where individual happiness and social values come together. The wedding rituals in Turkish and Azerbaijani cultures are meaningful processes that not only bring two individuals together but also unite communities, fostering solidarity and preserving cultural heritage. These rituals, as bridges enriching both individual and collective memory, create strong connections between the past and the future. In this context, weddings continue to be one of the most deeply rooted and universal rituals in human history.

In the present article, the games played and the performances shown during wedding ceremonies are not only limited to those performed in Azerbaijan, Thrace and Anatolia, but also the similarities and differences of the same games and performances specific to both regions are highlighted. Additionally, this article provides the meanings of the names of the games and performances in both regions, explaining the connection between these names and the activities. It is also demonstrated that traces of ancient Turkish belief systems, religious and folk beliefs, and popular traditions can be found both in the names of the games and performances, as well as in their content and meanings.

BULGARİSTAN'DA DÜNDEN BUGÜNE TÜRK TİYATROSU

Araştırma Makalesi

Embiye ALTAÇ*

Geliş Tarihi: 01.10.2024 | Kabul Tarihi: 21.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

Özet: Bulgaristan'da yaşayan Türklerin millî varlığını ve kültürünü yaşatıp korumaları, sonraki nesillere aktarabilmeleri için ana dillerine, edebiyatlarına ve sanatlarına sahip çıkmaları gerekmektedir. Dil, edebiyat ve sanatın kesiştiği bir sanat dalı olan tiyatronun sosyokültürel bir etkinlik olarak sunulması bu amaç için bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Türk tiyatrosunun Bulgaristan'daki tarihsel gelişimine odaklanan bu çalışmada, Bulgaristan'da Türk tiyatrosu ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bulgaristan'daki siyasi gelişmelerden etkilenen dil, eğitim, edebiyat ve sosyokültürel faaliyetlerin ortak noktası olan tiyatro da aynı şekilde Bulgaristan Devleti'nin Türklere karşı uyguladığı politikalarından etkilenmiştir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân etmesinin ardından Türkler varlıklarını sürdürebilmek ve millî ruhu canlı tutmak için kurdukları derneklerle ve amatör gruplarla tiyatro faaliyetlerini yürütmüş, edebî eser olarak piyesler yazmışlardır. 1950'li yıllarda Bulgaristan'ın çok ulusluluk ve kültürlülük politikası kapsamında Türkler arasında tiyatro çalışmaları artarak Şumnu, Razgrad ve Kırcaali'de Türk tiyatroları açılmıştır. Bu tiyatroların gelişmesi için Azerbaycan'dan uzmanlar destek vermişlerdir. Buna rağmen, Bulgaristan'ın tek uluslu politikaya geçmesi sebebiyle 1960'lardan sonra Türklerin eğitim, dil, edebiyat ve sosyokültürel çalışmaları sekteye uğramıştır. 1989'da demokrasi dönemine geçen Bulgaristan'da Türkler tekrar bu alanlardaki çalışmalar için çaba göstermiştir. Çalışmanın problemini oluşturan Bulgaristan'da Türk tiyatrosu ile ilgili yayınların az olması durumu, bu alanda daha fazla çalışmanın yapılması gerekliliğini göstermektedir. Söz konusu bu gereklilik doğrultusunda çalışmada, Bulgaristan Türklerinin arasında tiyatronun varlığı ve Türk tiyatrosunun gelişimi ile ilgili yapılmış olan çalışmaların doküman analizi yapılarak bir araya getirilmiştir. Alan yazında Bulgaristan'daki Türklerin eğitimi, siyasi ilişkileri ve edebiyatı çalışılmış olmasına rağmen özellikle eğitim ve edebiyatla ilişkili olan tiyatroya dair araştırmanın az olması düşündürücüdür. Bulgaristan'daki Türk tiyatrosu faaliyetlerinin ve bu alandaki akademik çalışmaların az olmasına rağmen Bulgaristan'daki Türkçe derslerinde ders dışı etkinlik olarak tiyatroyu kullanan öğretmenlerin olması, sayıları az olsa da olumlu bir gelişmedir. Bu çalışma ile Bulgaristan'da güncelliğini yitirmiş olan Türk tiyatrosu faaliyetleriyle ilgilenenleri desteklemek, bu konuda araştırma yapacak akademisyenlere yardımcı olmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, millî kültür, millî varlık, tiyatro tarihi, Türk tiyatrosu.

TURKISH THEATER IN BULGARIA FROM PAST TO PRESENT

Research Article

Received: 01.10.2024 | Accepted: 21.12.2024 | Published: 23.12.2024

Abstract: The preservation and perpetuation of the national identity and culture of Turks living in Bulgaria, as well as their transmission to future generations, require protecting their native language, literature, and art. Theater, an art form where language, literature, and art intersect, serves as a source of motivation when presented as a sociocultural activity for this purpose. This study that focuses on the historical development of the Turkish theatre in Bulgaria gives an outline of the Turkish theatre in Bulgaria. Theater, which shares common ground with language, education, literature, and sociocultural activities, has also been influenced by the policies implemented by the Bulgarian state toward Turks, particularly as political developments in Bulgaria evolved. After Bulgaria declared its independence, Turks sought to sustain their presence and keep the national spirit alive through associations and amateur groups, engaging in theatrical activities and writing plays as literary works. Turkish theatres in Shumen, Razgrad and Kardzhali were founded within the framework of the politics of multi-nationalism and multi-culturalism in Bulgaria during the 1950s. Experts from Azerbaijan contributed to

* Öğr. Gör.; Kapadokya Üniversitesi; embiye.altac@kapadokya.edu.tr 0000-0002-8468-4336

the development of these theatres. However, with the adoption of the nationalist politics, the endeavour of the Turks in the fields of education, language, literature and other socio-cultural activities were disrupted during the 1960s. However, following the entrance into democratic period in 1989, the Turks revived their activities in these fields. The lack of sufficient studies, which is the problem of this study, on the Turkish theatre in Bulgaria signifies the necessity for further research in this fields. In this study addressing this requirement, the studies on the existence of theatre among the Turks in Bulgaria and the development of the Turkish theatre are gathered through a document analysis. Though there are numerous studies about the education, political relations and literature of the Turks in Bulgaria, the lack of sufficient studies on theatre, intimately related to education and literature, needs to be marked. Though the Turkish theatrical activities in Bulgaria and academic research in this field are inadequate, the use of theatre as extracurricular activity in Turkish courses by the teachers-albeit scarcely- has been a positive development. This study aims to support those interested in Turkish theatre activities that have lost their relevance in Bulgaria and to assist academics who will conduct research on this subject.

Keywords: National culture, national existence, theatre history, Turkish theatre, Turks in Bulgaria.

Giriş

Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlığını ilân ettikten sonra Türkiye'ye göç etmek zorunda kalanlar olsa da bazı Türkler azınlık olarak yaşamlarını hâlâ orada sürdürmektedir. Bulgaristan Devleti'nin Türklere karşı siyasi tutumu dönem dönem değişiklik göstermiştir. Bu tutum Türklerin ekonomi, eğitim, dil, din, siyaset, kültür ve edebiyat konusunda dalgalanmalar yaşamalarına neden olmuştur. Bulgaristan'ın Türk azınlığa uyguladığı siyasi politikalar ilk olarak onların sosyokültürel ve eğitim hayatını etkilemiştir. Bu etkinin genel olarak olumsuz olması nedeniyle Türkler, Bulgaristan'da millî varlığını ve kültürünü yaşatabilmek ve gelecek nesillere aktarabilmek amacıyla ana dillerine sahip çıkmaya, edebiyat ve sanatla dili korumaya gayret göstermişlerdir. Çünkü millî varlığı ve kültürü korumanın yolu ana dile ve dilin kullanıldığı kültür-sanat faaliyetlerine önem vermekten geçmektedir. Buna rağmen Bulgaristan'ın Türklere karşı uyguladığı politikaların çoğunlukla olumsuz olmasından dolayı Türklerin bu alanlardaki faaliyetleri sekteye uğramış, bir sahne sanatı olan tiyatronun ülkede icra edilmesinde de sıkıntılar yaşanmıştır.

Türk kültürünün yaşatılması ve sürdürülmesi bağlamında edebiyat, kültür ve sanat faaliyetlerinin belirli bir kısmına; müzik, folklor, dergi, gazete gibi faaliyetlere ise sıklıkla rastlanırken sinema ve tiyatro gibi alanlara pek rastlanmamaktadır. Komünist rejim döneminde kapatılan tiyatroların tekrar hayata geçmesi hususunda, hem toplumsal hem finansal problemlerin var olduğu söylenebilir (Alptekin vd., 2020).

1989 yılında demokrasi sistemine geçen Bulgaristan, Türklerin ana dillerine ve kültürlerine sahip çıkma çabalarına kayıtsız kalmamıştır. Fakat eğitim ve kültür adına atılan adımların yetersiz olduğu birçok kaynakta belirtilmektedir (Bk. Bekir, 2016; Nurlu & Çelik, 2015; Süleymanoğlu Yenisoğlu, 2017). Eğitim ve kültürün önemli bir parçası olan tiyatro faaliyetlerinin de Bulgaristan'da Türkçe eğitiminin durumu ile hemen hemen benzerlik gösterdiği, bu iki konuda da benzer dönemlerde olumlu ve olumsuz gelişmeler olduğu görülmektedir. Bulgaristan'da Türklerin sosyokültürel açıdan kendilerini geliştirebildikleri dönemler, Bulgaristan'ın Türkçe eğitim ve öğretime destek sağladığı dönemlere rastlamaktadır.

Eigenbauer'in (2009, s. 63) tiyatro tanımına göre yaratıcı, bilişsel, duygusal, sosyal ve estetik imkânlar sanat formundadır ve eğitim amaçları için kullanılır. Tiyatronun eğitici özelliğinin yanı sıra kültürün gelecek nesillere aktarımında önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. "Tiyatro sadece teknikten oluşmaz, herhangi bir oyun kendi kültürüne özgü temaları, fikirleri, duyguları ve deyimleri içerir" (Uçar Özbirinci, 2010, s. 1). Tiyatro ve kültürel aktarım birbiriyle iç içedir. Bunun sebebi tiyatronun insan hayatını işlemesi, insan hayatını oluşturan davranış ve düşüncelerin de kültürü oluşturmalarıdır. Yavuz ve Açık'a (2020, s. 53) göre Balkanlardaki Türk gençlerinin ana dillerini, millî kimliklerini ve kültürlerini koruyabilmeleri, bunların bilincinde olmaları için yapılacaklar arasında tiyatro turneleri gibi sosyokültürel etkinlikler yer almaktadır. Fakat Bulgaristan'da Türk tiyatrolarının 2010'da Bulgar tiyatroları ile birleştirilmesinden sonra Türkler arasında tiyatro faaliyetlerinde gerilemeler olmuştur. Bulgaristan'ın 2007'de Avrupa Birliği üyesi olmasına rağmen çoğulcu dil politikalarına önem vermediği, bunun sonucu olarak da eğitimde ve sosyokültürel alanlarda Türklerin gösterdiği çabalara destek olmadığı bilinmektedir.

Avrupa'da çoğulculuğa önem veren "Dil Zengini Avrupa Projesi", Bulgaristan'ın da aralarında olduğu ortağı ülkelerdeki dil politikalarını ve dil zenginliğini araştırmaktadır. Bulgaristan, proje kapsamında yer alan ve azınlık dillerini koruma altına alarak çok dillilik politikasıyla uyumlu olan Avrupa Sözleşmesi'ni onaylamamıştır. Avrupa Komisyonu'nun desteklediği projenin ve sözleşmenin amacı ise kültürler arası bir anlayışla dil politikalarını teşvik etmektir. Bu amaçla şehirlerdeki dil politikaları, stratejiler ve kamu hizmetlerinde kullanılan diller araştırılmıştır. Ayrıca eğitim, sağlık, toplum, hukuk, ulaşım, göç, turizm ve tiyatro programlarına yönelik yazılı ve sözlü iletişimde hangi dillerin geçerli olduğu da proje kapsamında açıklanmıştır. Proje bulguları, Bulgaristan'da Türk tiyatroları için uzman ihtiyacı olduğunu ortaya koymuştur (Extra ve Yağmur, 2013). Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan'ın Avrupa Komisyonu aracılığıyla yapılan sözleşmelerin ve önerdiği dil politikalarının farkında olarak hareket etmesi ve çok kültürlü bir ülke olduğunu Türklere ekonomi, eğitim, dil, din, siyaset, kültür ve edebiyat alanlarında somut destekler sağlayarak kanıtlaması gerekmektedir. Bulgaristan'ın sağlayacağı destek sayesinde Bulgaristan Türklerinin millî varlığını ve kültürünü koruma motivasyonu yükselecektir. Bu motivasyonun gelişmesi de Türklerin sosyokültürel faaliyetlerini özgürce yapabilmesine bağlıdır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana Bulgaristan'daki Türk azınlık kimi zaman kendi çabalarıyla kimi zaman devlet politikasının olumlu yönde değişmesiyle sosyokültürel ve eğitici bir sanat dalı olan tiyatro faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Buna rağmen bu faaliyetlere olan ilgi ve destek yetersiz kalmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Alan yazınında Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerini ekonomik, eğitimsel, dini, siyasi, sosyokültürel ve edebî açılardan ele alan çalışmalar olmasına rağmen tiyatro ile ilgili yayınların az olması önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu alandaki faaliyetlerin yetersiz kalması konuyla ilgili yayınların varlığını da etkilemiştir.

Bulgaristan'da gerçekleştirilen tiyatro faaliyetlerinin akademik açıdan değerlendirildiği çalışmaların sayısı yetersiz olmakla birlikte mevcut çalışmalar son yıllara rastlamaktadır. Bu

faaliyetlerin varlığı daha önce sadece edebî kitaplarda bulunmaktaydı. Tiyatro faaliyetlerinin kısıtlı bir zamanda ve halkın kendi çabalarıyla gerçekleştirilmesi gerektiği için Bulgaristan Türkleri arasında yaygın olan diğer sanat dallarına kıyasla çok gelişmediğini ve canlılığını yitirdiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, sanatın eğitsel ve kültürel bir dalı olan tiyatronun Bulgaristan’daki varlığı ve gelişimiyle ilgili akademik ve akademi dışı çalışmaları bir araya getirmek, Bulgaristan Türklerinin tiyatro faaliyetlerine ışık tutmaktır. Ayrıca bu vesileyle güncelliğini yitirmiş olan tiyatro faaliyetleri konusunda ilgiyi canlı tutmak ve alanda çalışma yapacak olan akademisyenlere yardımcı olabilmek hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin sosyokültürel ve eğitici bir sanat dalı olan tiyatro konusundaki çalışmalarını, faaliyetlerini ve bu alanda önemli yeri olan isimleri inceleyen çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bulgaristan’da tiyatro, Bulgaristan’da Türk tiyatrosunun tarihî seyri ve Türk tiyatrosuna katkı sağlayan isimlerle ilgili alan yazın taraması yapılarak bu çalışmalara ışık tutulmaya çalışılmış, ardından bu çalışmaların Türk millî varlığının ve kültürünün canlı tutularak gelecek nesillere aktarılmasındaki rolü tartışılarak günümüzde yetersiz kalan tiyatro çalışmalarının artırılması için önerilerde bulunulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Bulgaristan’da Tiyatro

Bulgaristan 20. yüzyılın başlarında bağımsızlığını kazanmadan önce Bulgarlar Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim tebaası olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Bulgaristan tiyatrosuna Dobri Voynikov’un (1833-1878) çok önemli katkıları olmuştur. Öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrencileriyle hazırlayıp sahnelediği tiyatro gösterileri ilgi çekmiştir. Farklı şehirlerde yaşayan Voynikov, Bulgaristan’ın önemli oyun yazarları arasındadır. Tarımcı (2016), eğitime ve kültürel gelişime önem veren Voynikov’un tutkuyla bağlı olduğu tiyatronun Bulgaristan’da yer edinmesini sağladığını ve Bulgaristan’da tiyatronun kurucusu kabul edildiğini belirtmiştir.

Osmanlı Devleti’ne bağlı bir prenslik hâline gelen Bulgaristan’da sosyal ve kültürel açıdan gelişmek adına tiyatro faaliyetlerine önem verilmiştir. Bulgar Prensiği yeni kurulduğunda 1877-1886 yılları arasında ayakta kalan ve sağlam olan Türk okullarının bir kısmını resmî daire, kışla, postane, karakol, tiyatro vs. kurmak amacıyla Türk azınlığın elinden almıştır (Memişoğlu, 2002, s. 75). 19. yüzyılın sonlarına doğru Bulgaristan’da tiyatro faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu yıllarda Bulgarların kültürlerini yansıtmak amacıyla sahne sanatlarına yöneldiği bilinmektedir.

Bulgarların milliyetçilik akımından etkilenip ayaklanması sonucunda 1908 yılında Bulgaristan Devleti kurulmuştur. Bulgaristan’da tiyatro faaliyetleri özellikle Bulgaristan bağımsızlığını kazanınca artmıştır. Bulgaristan Devleti’nin kurulmasının ardından ülkede Batılılaşma başlamıştır. Daskalov (1998’den akt. Tunalı, 2020, s. 372) “Bulgar ‘yüksek kültürünü’ geliştirme amacıyla bilim akademisi, üniversiteler, tiyatrolar, operalar, müzeler ve

kütüphaneler”in kurulduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik akımının ardından aydınlanma yaşayan Bulgarlar millî kültürlerini geliştirmek amacıyla tiyatroya önem vermişlerdir.

3.2. Bulgaristan’da Türk Tiyatrosu

Bulgarlar kendi millî varlığını ve kültürünü yükseltmeye çalışırken Bulgaristan bağımsızlığını ilân edince ülkede azınlık konumuna düşen Türkler de aynı şekilde millî varlığını ve kültürünü sürdürmek ve geliştirmek için girişimlerde bulunmuştur. Buradaki Türk tiyatrosunun temeli, Bulgarların Osmanlı Devleti’nin tebaası olduğu dönemlerde Türk okullarında hazırlanan müsamerelerle atılmıştır. Şimşir’in (1986) yorumuna göre ise Bulgaristan’da Türk tiyatrolarının kaynağını türküler ve halk dansları gibi Türk folkloru oluşturmaktadır. Türk folklorunu ve kültürünü ayakta tutarak millî ruhu canlandırmak amacıyla kurulan Türk Öğretmenler Birliği de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde tiyatro ve benzeri faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Bulgaristan Türklerinin kendi çabalarıyla gerçekleştirdikleri tiyatro çalışmaları Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemleriyle birlikte sekteye uğramıştır. Buna rağmen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan’ın ülkedeki Türklere karşı politik tutumu Rusya’nın önderliğinde değişmiştir. Özellikle Bulgaristan Türklerinin eğitimi ile başlayan değişim diğer alanları da etkilemiştir.

Türk azınlık okullarındaki eğitimin içeriği Bulgar Meclisi’nin eğitimle ilgili Eylül 1948’de kabul ettiği yeni bir yasa ile belirlenmiştir. Yasada Türk azınlık okullarının amaçları, ülkede meydana gelen toplumsal değişikliklerle uyum sağlamaları olarak dile getirilmiştir. Türk okullarının da başlıca amacı, öğrencilere Marksist-Leninist ruhu aşlamak olmuştur (Memişoğlu, 2002, s. 235).

Bu amaç doğrultusunda 1950-1960 yılları arasında Bulgaristan Hükûmeti, Bulgaristan Türklerinin eğitimi ve sosyokültürel gelişimi için olumlu bir politika sergilemiştir. Bekir (2015, s. 62) de 1950’lerde Bulgaristan’ın çok kültürlü ve çok dilli bir politika izlediğini belirterek bu görüşü desteklemiştir. Bulgaristan, Türklerin iyi bir eğitim almasını ve Bulgaristan’a sosyokültürel açıdan katkı sağlamasını istediği için sosyal ve kültürel alanlarda Türklerin yaptığı çalışmalara destek olmuştur. Bu kapsamda “Şumnu, Razgrad ve Kırcaali’de açılan üç Türk tiyatrosu” (Süleymanoğlu Yeniso, 1996, s. 27) Türklerin sosyokültürel açıdan gelişmesini sağlarken okullarda oynanan piyesler de Türk çocuklarının eğitime ve dil gelişimine katkıda bulunmuştur.

Bulgaristan’ın Türk azınlığa eğitim ve sosyokültürel açıdan imkân sağladığı 1950’lerde Azerbaycan’dan Türkologlar ve sanatçılar gelmiş, bu alanlara ilgisi olan Türk gençleri de Azerbaycan’da eğitim almaya gönderilmişlerdir. Sovyet Azerbaycan Müzikli Tiyatrosundan deneyimli Azeri sanatçılar, açılmış olan Türk tiyatrolarının gelişmesi için yardımcı olmuşlardır. Süleyman Aleskerov gibi uzmanların Bulgaristan’da Türk tiyatrolarının gelişmesinde etkisi büyük olmuştur (Süleymanoğlu Yeniso, 1996). Aleskerov’un en çok ses getiren ve ilk defa iki dilde (Türkçe ve Bulgarca) oynanan çalışması *Yıldız*, Şumnu Senfoni Orkestrası eşliğinde farklı şehirlerde hatta yurt dışında oynanmıştır (Buttanrı, 2010, s. 147; Sukrieva & Kırçalı, 2018, s. 4). Bu yıllarda tiyatro konusunda yaşanan altın çağ

Bulgaristan'ın çok uluslu politikasından vazgeçmesiyle sona ermiştir. Özellikle 1958-1959 eğitim-öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesinin ardından Bulgaristan'daki Türklerin sosyokültürel faaliyetleri de kısıtlanmıştır. 1960'larda Türklerin kendi çabalarıyla devam eden tiyatro faaliyetleri Jivkov rejiminin darbesiyle 1970-1989 yılları arasında durmuştur. Türk tiyatroları Bulgar tiyatroları ile birleştirilerek kapatılmıştır. 1989 yılından sonra ise Bulgaristan'daki demokrasi döneminin etkisiyle tiyatro faaliyetleri tekrar canlandırılmaya çalışılsa da 1950'lerdeki hareketlilik gözlemlenmemiştir. 2003 yılında Kırcaali'de tekrar açılan Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu 2010 yılında Bulgar tiyatrosu ile birleştirilerek kapatılmıştır.

Bulgaristan'daki tiyatro faaliyetlerine Türkiye'den de destek sağlanmıştır. Örneğin, Ahmet Vefik Paşa'nın kurduğu Bursa tiyatrosunun başındaki Fasulyacıyan'ın, Vefik Paşa'nın Bursa Valiliğinden uzaklaştırılmasının ardından tiyatrodan ayrılıp Bulgaristan'a giderek oyunlar oynadığı bilinmektedir (Buttanrı, 2010, s. 144). Bu noktada Bulgaristan'daki Türk azınlığın sosyokültürel etkinliklerine ana vatandan da katkı sağlandığı söylenebilir. Bu görüşü destekleyen Buttanrı (2010, s. 152), 2008'de Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu'nda tiyatro yönetmeni Selim Gürata'nın *Hürrem Sultan* piyesini sahneye koyduğunu belirtmiştir. Türkiye'den Bulgaristan'a giden tiyatro sanatçıları da oradaki tiyatrolarda sahne alarak Bulgaristan'daki Türk tiyatrosuna katkı sağlamışlardır. Türkiye'deki akademisyenlerin katkısına örnek olarak da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde öğretim üyesi olan Hüseyin Mevsim'in ilk kez Türk yazarların oyunlarını *Sivremenni turski piesi* (Çağdaş Türk Tiyatro Oyunları) başlığıyla 2007'de çevirerek kitaplaştırması verilebilir.

3.2.1. 1950 Öncesi Bulgaristan'da Türk Tiyatrosu

1878'de imzalanan Berlin Antlaşması sonrasında Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Türklere ait kültür ve sanat kuruluşları adli olarak denetlenmediği ve finansal destek sağlanmadığı için, bu kuruluşların yerine "Hayır Cemiyeti" adı verilen kıraathaneler açılmıştır. Bu durum, tiyatro çalışmalarının gelişmesini, bu çalışmaların halkla daha kolay buluşmasını sağlamıştır (Hafız, 2006, s. 331-332). O dönemde kıraathaneler sadece çay, kahve içilen mekânlar değil, insanların bilgi edindiği kütüphane görevi gören yerlerdir. Ayrıca yardıma muhtaç insanlar için yardım toplanan kıraathaneler, sosyal hizmet merkezi işlevi görmüştür. Kıraathaneler okuma salonu işlevinin yanında "birek fikir ve kültür kulübü" (Keskiöğlü, 1985, s. 130) olarak kullanılmıştır. Bu kurumlar Bulgaristan'daki Türklerin sosyokültürel gelişimini ve bu kurumlarda sahnelenen oyunlar aracılığıyla tiyatro bilincini geliştirmiştir. Kıraathanelerin Türk tiyatrosuna sağladığı katkıların ardından Türk okullarında, tiyatro, eğitici bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren "Türk Öğretmenler Birliği" çatısı altında Türk çocuklarına eğitim veren öğretmenler, öğrencilerinin sosyal anlamda da gelişimini desteklemişlerdir. Keskiöğlü (1985, s. 109) konuyla ilgili, "Millî oyunlar sergilenir, temsiller verilirdi. Öğretmenler bu konuda çalışır, eser hazırlardı. Abdullah Fehmi ve Mehmet Masum temsiller yazmıştı, Türkiye'den getirilenler de vardı. Halk yavrularının bu temsillerini sevinçle seyrederdi" diyerek o dönemin tiyatro çalışmalarına ışık tutmuştur. Türk dilini ve

kültürünü yaşatmak amacıyla kurulan “Türk Öğretmenler Birliği”, dilin yok olmaması ve yaşatılması amacıyla yaptığı çalışmalar kapsamında eğitici bir rolü de olan tiyatro sanatını Türk çocuklarının hayatına sokmuştur. Keskiöğlu (1985, s. 135-136) da tiyatro gruplarının ihtiyacını karşılamak için piyeslerin yazıldığını belirterek Basri Hasan Bozacı’nın *Türk Gönü, Bilinmeyen Büyüklük*; Mehmet Atalay’ın *Ayşe Kadın*; Mehmet Behçet Perim’in *Vatan Yolunda* piyeslerini örnek olarak sıralamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu şekilde kendine yön bulmaya çalışan Türk tiyatrosu Türkler arasındaki millî bilincin canlı tutulmasında etkili olmuştur. Bulgaristan’a gelen Jön Türkler de öğretmenlik yaptıkları okullarda kültürel gelişmelere destek olmuşlardır. Süleymanoğlu Yenisoy (2007, s. 12), Jön Türklerden Dr. Neşet’in Bulgaristan Türklerinde millî kültür bilincini uyandırmak amacıyla Namık Kemal’in *Vatan Yahut Silistre* piyesini sahneye koyduğunu, ayrıca Kurtuluş Savaşı yıllarındaki kahramanlıkların da sahnelendiğini belirtmiştir. Savaş yıllarında tiyatro faaliyetlerinin azalmasına rağmen bu tarz sanatsal etkinliklerle tiyatro sanatının unutulmaması sağlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı’nın yürütüldüğü 1920’lerde Pravadi, İslimye, Eski Zagra, Aydos, Vidin ve Şumnu’da kurulan tiyatro, müzik ve sanat gruplarının düzenlediği müsamerelere Türk halkı ilgi duymuştur. Buttanrı’nın (2010, s. 145) verdiği bilgiye göre Aydos Tiyatro Grubu repertuarına şarkıları ve Ragıp Felaketof’un *Bedbaht İşçi, Yalancı Hacı Bektaş* gibi sosyal piyeslerini alarak Burgas ve o bölgedeki Türk köylerinde sahneye çıkmıştır. Fakat 1930’lu yılların ortalarından itibaren tiyatro, dans ve müzik grupları dağıtılmış ve faaliyetleri yasaklanmıştır. Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel çalışmalarının kısıtlandığı, Türkçe öğretimine ket vurulduğu bu dönemin ardından Türk azınlıklar ana vatana gitmek istemiştir. Bulgaristan ve Türkiye uzun süren görüşmelerin ardından nihayet göç anlaşması yapmaya karar vermiştir.

3.2.2. 1950-1970 Yılları Arası Bulgaristan’da Türk Tiyatrosu

1950’de iki devlet arasında yapılan göç anlaşmasına ilişkin olarak Türk-Bulgar sınırı açılmış ve 1953’e kadar göçler devam etmiştir. Vatan Cephesi Hükûmeti Moskova’nın talebiyle göçleri engellemek için Türklere karşı siyasetini tamamen değiştirmiştir. Hafız (2006, s. 16) bu dönemde Türk azınlığın yoğun olduğu bölgelerde Türk liseleri; pedagoji okulları; Sofya Üniversitesinde Türk gençleri için Matematik-Fizik, Tarih, Türk Dili Fakülteleri; Şumnu, Razgrad ve Kırcaali’de ise Türk tiyatroları açıldığını dile getirmiştir. Bu üç profesyonel Türk tiyatrosunun dışında amatör Türk tiyatro toplulukları da sahne sanatına önem vererek tiyatronun gelişmesine destek olmuşlardır. Şimşir (1986, s. 306), “Heveskâr” olarak adlandırılan bu amatör grupların Bulgaristan’da Türk tiyatrosu için önemli bir yeri olduğunu ve sahne sanatıyla ilgilenenler için bu alanda yazılmış *Türkçe Gençlere Sahne Materyalleri, Gençlere Şarkılar Demeti, Türk Halk Oyunları, Türk Dansları* vb. çeşitli kitapların Türkçe olarak basıldığını belirtmiştir. Amatör tiyatro gruplarının kurulan üç Türk tiyatrosundan özellikle Şumnu Devlet Türk Estrat Tiyatrosu’na destek olduğu bilinmektedir. Sukrieva ve Kırçalı (2018, s. 3), Şumnu Devlet Türk Estrat Tiyatrosu’nun açılış tarihinin 13 Şubat 1952 olduğunu belirterek tiyatronun ilk piyesinin *Devrilen Meşe* olduğunu, heveskârlardan oluşan tiyatronun amacının bölgedeki yerleşim yerlerini dolaşarak eğitim vermek ve Türk kültürünü yaymak olduğunu söylemişlerdir. Bulgaristan’da Türk tiyatrosunun resmî olarak temellerinin

atıldığı ve yükselişe geçtiği bu dönemde “Amatör ve profesyonel Türk tiyatroları artmış ve Türk kültürü devlet desteğiyle canlanma yoluna gitmiştir” (Eminov, 2000, s. 140). Bulgaristan'ın sağladığı bu desteklerin karşılığını, elde ettiği başarılarla alan Türk tiyatroları, 1956 yılında Sofya'da Birinci Cumhuriyet Gösterisi'nde temsiller sahnelemiş ve büyük beğeni toplamıştır. Sukrieva ve Kırçalı (2018, s. 5), Şumnu Devlet Türk Estrat Tiyatrosu'nun bu gösteride birincilik ödülünü aldığını ve 1960'ta Bulgaristan Türklerinin halk oyunlarını tanıtan bir programla Viyana Televizyonu'na konuk olduğunu dile getirmiştir. Tiyatroya artan ilginin ardından tiyatro ile ilgilenenlerin bu alanda eğitim alma ihtiyacı doğmuştur ve tiyatro okulu açma çalışmaları başlamıştır.

1957-1958 eğitim-öğretim yılında tiyatrolara eleman hazırlamak amacıyla “Kr. Sarafov” adında Sofya Yüksek Tiyatro Okulu yanında iki yıllık bir kol açılmıştır (Hafız, 2006; Memişoğlu, 2002; Süleymanoğlu Yeniso, 2011). Bu vesileyle tiyatro sanatına gönül verenlere Türk tiyatrosuna katkı sağlama şansı doğmuştur. Böylece Türk tiyatrolarının profesyonel ve amatör çalışmaları, Bulgaristan Türk kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak “Politbüro 21 Haziran 1958 tarihinde Türk ve Bulgar okullarını birleştirme kararı almıştır. Bu dönemde Türklerin yayımladıkları gazete sayısı azalırken, zaman içerisinde yayımlar tamamen Bulgarca diline dönmüş, Devlet Tiyatrolarının sahneledikleri Türk piyeslerine son verilmiştir” (Özgen, 2020, s. 548). Süleymanoğlu Yeniso (2011) da, 1959-1960 eğitim-öğretim yılında yeni açılmış olan Sofya Yüksek Tiyatro Sanatı Enstitüsünde Türklere ait iki yıllık sınıfların kapatıldığını belirtmiştir. Buna rağmen tiyatroya önem ve destek veren Bulgaristan Türkleri 1960'larda tiyatro faaliyetlerine devam etmiştir.

1960'larda yazar İslam Beytullah Erdi, Razgrad'da öğretmenlik yaptığı okullarda korolar yönetip amatör tiyatro grubu kurarak Türkçe ve Bulgarca piyesler sahnelemiş ve kimilerinde de rol almıştır (Gürel, 2018). Yazar, Türk edebiyatında verdiği eserler yanında öğrencilerini sanata bu şekilde teşvik etmiş ve Bulgaristan'daki tiyatro etkinliklerine katkı sağlamıştır. 1960'larda Bulgaristan Türkleri Azerbaycanlı oyun yazarlarının eserlerine daha çok yer vermiştir. Buna örnek olarak Rahimli (2021, s. 601), o dönemde Kırcalı tiyatrosunun yönetmeni Durhan Hatipoğlu'nun *Arşın Mal Alan* oyununu Türkçeye uyarladığından bahsetmiştir. Bulgaristan'daki üç Türk tiyatrosu 1960'larda da faaliyetlerini devam ettirmiş, tiyatroya gönül verenler ülkede tiyatronun güncelliğini yitirmemesi için elinden geleni yapmıştır.

1964 yılında Bulgaristan Türk tiyatroları, İkinci Cumhuriyet Gösterisi'nde tekrar bir araya gelmiştir. 1965 yılında ise Vasil Drumev Dram Tiyatrosu bünyesinde bulunan Türk Ahalisine Mahsus Estrat Terkibi (eski adıyla Şumnu Devlet Türk Estrat Tiyatrosu) Üsküp, Priştine, Prizren, Tetova gibi büyük şehirlerde temsiller sahnelemiş ve 10 Temmuz 1966 tarihinde aynı salonda üç Türk tiyatrosunun üçüncü ara gösterisi yapılmıştır (Sukrieva & Kırçalı, 2018, s. 5-6).

Türk millî varlığını ve kültürünü yaşatmak için Türk tiyatroları kendi çabalarıyla gerçekleştirdikleri tiyatro faaliyetlerini ancak bir yere kadar sürdürebilmişlerdir. Bulgar tiyatrosunun da temeli atılan Şumnu'da bulunan ve Türk tiyatrosuna önemli katkılar sağlayan Şumnu Türk Tiyatrosu 1966'da kapatılmıştır (Hafız, 2006, s. 18). Şumnu'daki Türk

tiyatrosunun kapatılmasının ardından Jivkov rejiminin de etkisiyle Türk eğitimine vurulan darbenin bir yansıması olarak yavaş yavaş Türklerin gerçekleştirdiği sosyokültürel faaliyetlerde de azalma olmuştur. “1970 yılı başlarından itibaren kademe kademe Türk okuma evleri; profesyonel ve amatör Türk tiyatroları; koro, dans ve müzik toplulukları kapatılmış ve faaliyetlerine son verilmiştir” (Memişoğlu, 2002, s. 262). Tek uluslu siyaseti benimseyen Todor Jivkov, Bulgaristan’daki azınlıkların millî varlığını yaşatma mücadelelerine şiddetle karşı çıkmış ve Türklerin bu amaçla yürüttüğü tüm faaliyetleri yasaklamıştır. 1984’ten başlayarak yürüttüğü “soya dönüş” adı altında Türklere karşı uyguladığı asimilasyon politikaları 1989’da son bulmuştur.

3.2.3. 1989 Sonrası Bulgaristan’da Türk Tiyatrosu

1989’da komünist rejimin sona ermesinin ardından Bulgaristan’da demokratikleşme dönemi başlamış ve Bulgaristan Türkleri için olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sanatsal ve sosyokültürel faaliyetlerin artırılması da bunlardan biridir. Bu kapsamda 2003’te Kırcaali’de Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu ve Razgrad’da Nazım Hikmet Devlet Müzik ve Drama Tiyatrosu Bakanlar Kurulu kararıyla açılmıştır. Ancak 2010’da bu iki Türk tiyatrosu reform adı altında kapatılmıştır (Buttanrı, 2010; Süleymanoğlu Yenisoy, 2017). Demokrasi döneminde atılan olumlu bir adım olarak görünen Türk tiyatrolarının tekrar açılması, Bulgaristan Türklerinin millî varlığını ve kültürünü geliştirmeleri, kendilerinden sonraki nesillere taşımaları için önemli bir gelişme olmasına rağmen Türk tiyatrolarının tekrar kapatılması, Türk azınlığı arasında üzüntü yaratmıştır. Bulgaristan Kültür Bakanlığı’nın açıklamasına göre ise Türk tiyatroları kapatılmamış, sadece bu tiyatroların geliştirilmesi ve desteklenmesi için Bulgar tiyatroları ile birleştirilmiştir.

Bakanlığın 124 sayılı ve 06.06.2003 tarihli kararnamesiyle Kırcaali’deki “Kadriye Latifova Devlet Dram ve Müzik Tiyatrosu”, “Dimitır Dimov – Devlet Dram ve Kukla Tiyatrosu” bünyesine; Razgrad’daki “Nazım Hikmet Devlet Dram ve Müzik Tiyatrosu” ise “Anton Straşimirov Devlet Dram Tiyatrosu bünyesine katılmıştır (Köseömer, 2010). Bunun anlamı 1970’lerde olduğu gibi aslında Türk tiyatrolarının bir bakıma asimilasyona uğramasıdır. Bu adı güncellenmiş iki sahne, Bulgaristan Türklerinin tiyatro faaliyetlerini yürüttüğü yerdir (Özlem, 2019, s. 295). Bulgaristan Türkleri adına Türk tiyatrosu bulunmasa da Türkler arasında tiyatro faaliyetleri bu şekilde devam etmektedir. Örneğin, Kırcaali Haber’e (2010) göre Ankara Devlet Tiyatrosu yapımı, annesi Bulgaristan göçmeni olan Sevim Burak’ın yazdığı ve İskender Altın’ın yönettiği, *İşte Baş, İşte Gövde, İşte Kanatlar* adlı oyun, 4 Kasım 2010’da “Birinci Uluslararası Sonbahar Tiyatro Buluşması Festivali” kapsamında, Pazarcık Konstantin Veliçkov Drama Tiyatrosu’nda Ankaralı tiyatro sanatçıları Elvin Beşikçioğlu ve Funda Gökçü tarafından oynanmıştır. Bulgaristan’daki sosyokültürel etkinlikler orada yaşayan Türklerin millî varlığını sürdürebilmesi ve kültürlerini kendilerinden sonraki nesillere aktarabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle tiyatro sanatının birleştirici gücünden ve kültürü temsil etme özelliğinden yararlanılarak nadir de olsa Türk tiyatrosunun bu yollarla Türk azınlığa güç verdiği düşünülmektedir. Ayrıca “2022’de Kırcaali’de Kadriye Latifova Sahnesi’nde temsil edilen *Akide Şekeri* oyunu ile Bulgaristan’da Türk tiyatrosunun 70. yılı

kutlanmış ve Türk tiyatrolarının önemi, bu konuda yapılan çalışmaların artırılması gerektiği” (Anadolu Ajansı, 2022) vurgulanmıştır. Bulgaristan’da Türk tiyatrosunun hak ettiği değeri görmesi ve böyle etkinliklerin artırılması gerekmektedir.

Yürütülen bu tiyatro faaliyetlerinden başka okullarda Türkçe öğreten öğretmenlerin inisiyatif olarak tiyatroyu öğretici bir araç olarak kullanmaları sevindiricidir. Daha önce bahsedildiği gibi eğitici bir sanat dalı olan tiyatro, sık olmamakla birlikte Bulgaristan’daki okullarda Türkçe derslerinde sınıf dışı etkinlik olarak kullanılmaktadır. Çelik (2016, s. 74) Bulgaristan’da Türkçe öğretmenleriyle yaptığı görüşmelerin sonucunda, okullarda tiyatronun çok az öğretmen tarafından ders dışı etkinlik olarak kullanıldığı verisini elde etmiştir. Öğretmenlerde tiyatro bilincinin var olması ve Türkçe öğrenen öğrencilerine bu bilinci aktarmaları Türk millî varlığı, kültürü ve ana dili bilinci için değerlidir.

3.3. Bulgaristan’da Türk Tiyatrosuna Katkı Sağlayan İsimler

3.3.1. Yusuf Kerim (1922 Varna-2007 Sofya)

Okuduğu Nüvvab okulunda lehçe taklitçiliği ile tiyatral yetenekleri keşfedilen Kerim, 1940-1941 eğitim-öğretim yılında okulunun yanı başında kurulan üç katlı büyük öğrenci yurdunun alt salonunda arkadaşlarıyla beraber şarkılar, ilahiler okuyup diyalog türünden oyunlar oynamış ve bu amatörce oyunların metinlerini üst sınıftan arkadaşı Hasan Bilent’le beraber hazırlayıp çoğunlukla ikisi sahnelemiştir. Kendisi “İbiş” ve Hasan Bilent de “Usta”yı canlandırarak ortaoyunlardan kalma geleneği sürdürmüşlerdir. Kerim, 1944-1945 eğitim-öğretim yılında öğretmenliğe başlamış, 1953’te *Işık* gazetesinde üslup redaktörü olarak çalışmıştır. 1959’da Sofya’da işten çıkarılınca Şumnu Türk Tiyatrosunda dramaturg olarak işe başlamıştır. Yusuf Kerim, Süleyman Aleskerov’un gönderdiği musikili komedi piyesleri arasında yer alan *Yıldız* ile Şumnu Türk Tiyatrosuna ün kazandırmıştır. 1990’dan sonra *Ümit* dergisini çıkarmıştır (Hafız, 2006). Bulgaristan’da Türk tiyatrosuna emek veren tiyatro sevdalısı Yusuf Kerim’in sağladığı katkı sayesinde Türk azınlık, okullardan sahnelere tiyatronun ışığını görme imkânı bulmuştur.

İlk piyesi olan “Yeni Bir Evliya”, dram türündeki “Manga Başı” ve “Sevgi”, Bulgarca-Türkçe çeviri olan “Mesnet Düşkünleri”, halk masalından uyarladığı “Merak”, komedi türündeki “Takı” ve “Sevda” Kerim’in başlıca eserleri olarak dikkat çekmektedir.

3.3.2. Hafize Beysim Gün (1945 Varna - ...)

Sanatçı tiyatro hayatına 1966 yılında Anton Staraşimirov, Razgrad Türk Devlet Tiyatrosu’na girerek başlamıştır. 12 yıl bu tiyatroya hizmet verdikten sonra Rumeli halk türküleri üzerine araştırma ve derlemeler yaparak Sofya Radyosu’nda türküler söylemiştir. Razgrad’da 70 kişilik “Halk Türküleri Korosu”nu kurarak yönetmiştir. Varna Filarmoni Orkestrası’na, sınavı birincilikle kazanan tek Türk olarak giren Gün, 1977’te Türkiye’ye göç ederek Bursa’ya yerleşmiştir. Devlet Tiyatroları sınavını kazanarak 33 yıl boyunca Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu Sahnesi’nde çalışan Beysim Gün, emekli olunca da sahne almaya devam etmiştir. Sanatçıya 4 Mart 2023 tarihinde düzenlenen *10. Bursa Uluslararası Balkan Ülkeleri Tiyatro Festivali* kapsamında “Tiyatro Emek Ödülü” verilmiştir (Arasan, 2020; Cesur, 2023). Önce Bulgaristan daha sonra Türkiye’de tiyatroya emek veren Beysim Gün’ün türküler, şiirler ve

tiyatro oyunları ile Türk kültürüne sağladığı destek unutulmazdır. Sanatçı aynı zamanda birçok televizyon dizisi ve sinema filminde (Hacivat ve Karagöz Neden Öldürüldü?) yer almıştır. Sanatçı hâlâ Bursa’da ikamet etmektedir.

Anı türündeki “Bellekteki Zaman”, şiirlerinden oluşan “Dokunuşlar”, “İki İnsan Boyu Güneş”, Yarı Uyanık Sokaklar”, “Birikim” ve “Penceremde Çerçevesiz Gökyüzü” ile özlü sözlerin ye aldığı “Sözcüklerin Dansı” başlıca eserleridir.

3.3.3. İsmail Bekir (Ağlagül)

Hem rejisör, hem tiyatro eleştirmeni, hem de oyun yazarı olan Bekir Ağlagül, 1964’te Kırcaali Türk Tiyatrosu’nda yönetmen ve müdür olarak çalışmıştır. İsmail Bekir, Türk dili üzerinde çok titizlikle durmuştur (Şimşir, 1986, s. 301). Yazar göç sonrası Ankara Devlet Tiyatrosu rejisörlerinden olmuştur. Sanatçı yalnızca Türk tiyatrosuna değil, Türk diline de tiyatro oyunlarının diline yaptığı eleştirilerle katkı sağlamıştır.

Bulgaristan’daki ilk Türkçe radyo oyunu “Yitirilen Özlenense” ve Bulgarca-Türkçe çeviri “Sokrates’in Son Gecesi” Bekir’in eserlerindendir.

3.3.4. Durhan Hasan (Hatipoğlu)

Durhan Hasan (Hatipoğlu), dramaturg olarak Kırcaali tiyatrosunda çalışmış olup 1989’daki “Büyük Göç”te ana vatanına dönmüştür. Türkiye’de Trabzon Tiyatrosu’nda da çalışmıştır. Hatipoğlu dramaturg olarak çalıştığı yıllarda tiyatro uyarlamaları yapmıştır (Bizim Gazete, 2018). “Yalancının Mumu” ve “Kanlı Hora” eserleri ona aittir.

3.3.5. Arzu Tahir Arıbal (Arzu Tahirova)

Kırcaali Türk Devlet Tiyatrosu’nun açtığı sınavı kazanarak orada çalışmaya başlayan Arzu Tahir Arıbal, 1991 yılında *Güven* adlı kendi gazetesini yayımlamaya başlamıştır (İsen ve Durmuş, 2023, s. 312). Edebî kişiliğinin yanında tiyatroya verdiği destekler de değerlidir.

3.3.6. Sabiha Mestan

Kırcaali Kadriye Latifova Müzik ve Dram Tiyatrosu’nun yöneticiliğini yapan Türk besteci Mestan, Türk dili ve folklorüne desteği ile tanınmıştır. Sanatçı, yakalandığı amansız hastalık sonucunda 2023 yılında vefat etmiştir (Dükkancı, 2023). Sanatçı ile ilgili akademik kaynaklara ulaşamamıştır.

Bu değerli sanatçılar dışında “1950’li yıllarda Hasan Karahüseyinof, Selim Bilalof, Sabri Tatof, Ömer Osmanof, İshak Raşidof gibi yazarlar özgün oyunlar yazmışlardır. Hasan Karahüseyinof’un *Ardanın Ufak Tefek Taşları* adlı oyunu ödül de almıştır” (Buttanrı, 2010, s. 149). Bulgaristan’da Türk tiyatrosunun varlığı zaman zaman zorlu dönemlerden geçse de her iki ülkenin sağladığı destekler sayesinde Bulgaristan Türk tiyatrosu uzun yıllar varlığını sürdürmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Bulgaristan’daki Türklerin millî varlığının ve kültürünün temsili olan dil, eğitim, edebiyat ve kültür Bulgaristan’ın Türk azınlığa karşı uyguladığı politikalardan ilk etkilenen alanlar

olmuştur. Dil, eğitim, edebiyat ve kültürün kesişim noktası olan tiyatro da bu politikalardan aynı şekilde etkilenmiştir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığının ardından Türkler arasında daha çok okullarda ve amatör gruplar arasında sürdürülen tiyatro faaliyetleri, 1950'lerde Bulgaristan'ın siyasi politikalarını değıştirmesinin ardından Jivkov rejimine kadar aydınlanma dönemine girmiştir. Bu noktada Türklerin eğitimsel ve sosyokültürel açıdan kendini geliştirmesi için Bulgaristan Hükûmeti'nin sağladığı desteğin yanı sıra Azerbaycan aydınlarının desteğı de yadsınamaz. O yıllarda ve sonrasında Bulgaristan Türklerinin yazdığı ve sahnelediğı oyunlar Türk edebiyatı için çok önemlidir. 1950'lerden 1970'lere kadar devam eden Türk tiyatrosu çalışmaları 1960'larda düşüşe geçmiştir ve zamanla Türk tiyatroları Bulgar tiyatrolarıyla birleştirilerek kapatılmıştır. 1984-1989 yılları arası Bulgaristan Türklerine uygulanan kültürel asimilasyondan dolayı bu dönemde Türklerin millî varlığını ve kültürünü yansıtabilecekleri hiçbir etkinliğe izin verilmemiştir. Bulgaristan'ın 1989'da demokrasi dönemine girmesiyle birlikte Türk azınlık tekrar millî varlığını ve kültürünü yaşatma çabalarına girişmiştir. Bu amaçla yeniden kurulan Türk tiyatroları çok geçmeden tekrar Bulgar tiyatroları ile birleştirilmiştir. Bulgaristan Türklerinin kültürlerini yansıtabilecekleri tiyatro sanatının Bulgaristan'da varlığını sürdürebilmesi açısından yapılan çalışmalar yetersizdir. Örneğın, Şumnu Devlet Türk Estrat Tiyatrosu ile ilgili Sukrieva ve Kırçalı'nın ayrıntılı çalışması bulunmasına rağmen Kırcaali ve Razgrad'daki Türk tiyatroları ile ilgili akademik çalışmalara rastlanmamıştır. Aynı şekilde doğrudan Bulgaristan'daki Türk tiyatroları veya tiyatro çalışmaları ile ilgili kaynaklara ulaşmak oldukça zordur. Var olan çalışmaların çoğı Türkçe eğitimi, siyaset bilimi ve edebiyat alanı ile ilgilidir. Bu yüzden bu alanda daha fazla araştırma ve çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkçe öğretmenlerinin derslerini desteklemek amacıyla tiyatroyu kullanmaları yine de olumlu bir adımdır. Tiyatronun eğitici bir yönü olduğu için Bulgaristan'daki Türk öğrencilerin Türkçe öğrenme motivasyonu tiyatro aracılığıyla bu şekilde artırılabilir. Bulgaristan'da tiyatro faaliyetlerine bu yüzden de önem verilmelidir. Türklerin millî varlığını ve kültürünü yaşatmaları, gelecek nesillere aktarmaları ana dillerini ve kültürlerini korumaları sayesinde mümkün olacaktır. Bunun yolu da ikisini de uygulayabilecekleri tiyatro sanatını kullanmalarından geçmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, H., Lika, I., Dağdelen, M. D. ve Erdoğan, V. (2020). *Bulgaristan Türklerinin kültürel, ekonomik ve siyasi sorunları, talepleri, çözüm önerileri*. SETA.
- Anadolu Ajansı (2022). Bulgaristan'da Türk tiyatrosunun 70. kuruluş yılı "Akide Şekeri" oyunuyla kutlandı. Web: <https://kircaalihaber.com/kircaali/bulgaristanda-turk-tiyatrosunun-70-kurulus-yili-akide-sekeri-oyunuyla-kutlandi> adresinden 10 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Arasan, İ. (2020). Hafize Gün 75 yaşında. *Nöbettepe*, 2(9), 44-47.
- Bekir, H. (2015). Bulgaristan'da dil planlaması çerçevesinde anadil olarak Türkçeye yönelik dil politikaları. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 59-68.

- Bizim Gazete (2018). Kırcaali Eski Türk Tiyatrosu Müdürü Durhan Hasan Hatipoğlu hayata veda etti. Web: <https://bizimgazete.bg> adresinden 12 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Buttanrı, M. (2010). Bulgaristan Türkleri arasında tiyatro faaliyetleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(6), 136-162.
- Cesur, K. (2023). Hafize Beysim Gün'e "Tiyatro Emek Ödülü" verildi. *Nöbettepe*, 5(19), 10-11.
- Çelik, M. E. (2016). Bulgaristan'daki Türkçe öğretmenlerinin Türkçenin eğitimi-öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 69-81.
- Daskalov, R. (1998). *Mejdu iztika i zapada: Bilgarski kulturni dilemi (Doğu ile batı arasında: Bulgar kültür ikilimleri)*. LİK.
- Dükkancı, S. (2023). Kırcaali'den bir Sabiha Mestan geçti. Web: <https://bnr.bg/tr/post/101906246> adresinden 18 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Eminov, A. (2000). Turks and Tatars in Bulgaria and the Balkans. *Nationalities Papers*, 28(1), 129-164.
- Eigenbauer, K. (2009). Dramapedagoji ve sahneleme yorumlaması. *Bilim ve Okulda Almanca Eğitimi Dergisi*, 33(1), 62-75.
- Extra, G. ve Yağmur, K. (2013). *Dil zengini Avrupa- Avrupa'da çok dilli politika ve uygulama eğilimleri*. Cambridge University Press.
- Gürel, Z. (2018). Türk dünyası edebiyatında Bulgaristan Türk edebiyatının Türkiye'deki temsilcisi İslam Beytullah Erdi (Bulgaristan 1940-Türkiye 2014) hayatı, sanatı, eserleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (46), 123-155.
- Hafız, N. (2006). *Yusuf Kerim hayatı ve eserleri*. Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- İsen, M. & Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk edebiyatı tarihi*. Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi Yayınları.
- Keskioğlu, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler: tarih ve kültür*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kırcaali Haber (2010). Ankara Devlet Tiyatrosu Pazarcık'ta temsil verdi. Web: <https://kircaalihaber.com/kircaali/ankara-devlet-tiyatrosu-pazarcikta-temsil-verdi> adresinden 24 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Köseömer, İ. (2010). Kırcaali ve Razgrad'taki Türk tiyatroları tarihe karışıyor. Web: <https://kircaalihaber.com/kircaali/kircaali-ve-razgradtaki-turk-tiyatrolari-tarihe-karisiyor> adresinden 21 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Memişoğlu, H. (2002). *Geçmişten günümüze Bulgaristan'da Türk eğitim tarihi*. Kültür Bakanlığı.

- Müzekki, A. (2010). Rodop Türk folklorunun dünü ve bugünü. Web: <https://kircaalihaber.com/yorum/rodop-turk-folklorunun-dunu-ve-bugunu> adresinden 27 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Nurlu, M. & Çelik, M. E. (2015). Bulgaristan'da demokrasi döneminde Türkçe öğretimi meselesi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 4(69), 4431-4438.
- Özgen, N. (2020). Hukuk bağlamında Bulgaristan'da azınlıkların hak ve özgürlükleri. *Turkish Studies*, 15(1), 535-563.
- Özlem, K. (2019). *Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Türk azınlık*. DORA.
- Rahimli, T. T. (2021). Bulgaristan'da Türk dili ve edebiyatının tanıtılması, araştırılması ve geliştirilmesinde Azerbaycan aydınlarının rolü. A. Akgün, A. İğci ve E. Karakuş (Ed.), *I. Uluslararası Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı araştırmaları sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 597-603). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Sukrieva, M. & Kırcalı, B. (2018). Açılışından kapanışına kadar Bulgaristan Türklerinin önemli kültür müesseselerinden Şumnu Devlet Estrat Tiyatrosu. Türk S. Nurdan ve M. Özler (Ed.), *XVIII. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler (XII. cilt) Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi Kitabı* içinde (ss. 321-348). Türk Tarih Kurumu.
- Süleymanoğlu Yenisoy, H. (1996). Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasında hizmetleri geçen Azerbaycan aydınları. *Bilig*, (3), 13-20.
- Süleymanoğlu Yenisoy, H. (2007). *Bulgaristan Türklerinin Türkçe eğitim davası (1877-2007)*. BGF Yayını.
- Süleymanoğlu Yenisoy, H. (2011). *İkinci Dünya Savaşından bu yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe eğitimi*. Trakya-Balkan Türkleri Kültür Derneği.
- Süleymanoğlu Yenisoy, H. (2017). Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel sorunlarında yeni gelişmeler (1990-2010). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 33-49.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Bilgi Yayınevi.
- Tarımcı, M. (2016). *Dobri Voynikov ve "Yanlış algılanan uygarlık" adlı komedyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Tunalı, G. (2020). Bulgar milliyetçiliği ve Türk azınlık kimliği: Tarihsel bir çözümleme, 1762-1989. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 361-391.
- Uçar Özbirinci, P. (2010). *Kültürlerarası tiyatro üzerine söyleşiler*. TOBAV Yayınları.
- Yavuz, R. İ. & Açıık, F. (2020). Balkan Türklerinin Türkçeye dair farkındalıkları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (48), 39-54.

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %100

Çıkar Çatışması Beyanı:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek veya Teşekkür Beyanı:

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı:

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Extended Abstract

When Bulgaria declared its independence from the Ottoman Empire in 1908, the Turks living in the country were reduced to minority status. This period of independence brought significant challenges for the Turks in social, economic, and cultural domains. The political policies implemented by the Bulgarian state had a pronounced impact, particularly on the Turkish language, culture, and education. These policies not only provided opportunities for the revitalization of Turkish cultural life, but also they imposed severe restrictions and pressures. In such a context, theater emerged as a vital tool in the efforts of the Turkish community to preserve their language, cultural values, and identity. Beyond being merely an art form, theater functioned as a means of expression that kept national identity alive, brought the community together, and ensured cultural transmission.

The primary aim of this study is to examine the historical development of Turkish theater in Bulgaria and to analyze in detail the role of theatrical activities in preserving Turkish culture and identity. The article highlights the strong connection between theater, education, and language, demonstrating how the Turkish community in Bulgaria has maintained its sociocultural presence through theater. However, the study also draws attention to the insufficiency of academic research on the theatrical activities of the Bulgarian Turks, emphasizing the need to address this gap in the literature.

The foundations of Turkish theater in Bulgaria trace back to the Ottoman period, originating from school performances and folkloric activities. Organizations such as the Turkish Teachers' Union utilized theater as a tool to support education and social life, during which various plays were performed for both students and the general public. The staging of works like Namık Kemal's *Vatan Yahut Silistre* strengthened the sense of national consciousness and solidarity within the Turkish community. In the early 20th century, coffeehouses (*kıraathane*) emerged as significant venues where the Turks in Bulgaria encountered theater. These establishments not only served as places for reading and acquiring knowledge but also transformed into cultural centers where theatrical activities took place.

By the 1950s, Bulgaria adopted a multi-ethnic and multicultural policy, leading to a period of cultural enlightenment for the Turkish community. During this time, professional Turkish theaters were established in regions such as Shumen, Razgrad, and Kardzhali, achieving significant development with the contributions of experts from Azerbaijan. The plays staged in these theaters served as both educational and cultural tools, making substantial contributions to the preservation of the Turkish language and culture. Amateur theater groups

and plays performed in schools helped theater reach wider audiences, particularly fostering language development and cultural awareness among the youth. However, from the 1960s onwards, Bulgaria's shift towards a mono-ethnic policy marked the end of the golden age of Turkish theater.

During this period, Turkish theaters were merged with Bulgarian theaters, and the staging of Turkish-language plays was prohibited. From the 1970s onwards, the Todor Zhivkov regime implemented intense assimilation policies targeting Turkish cultural life, significantly disrupting the sociocultural activities of the Turkish community. Theater groups were disbanded, schools providing theater education were closed, and artistic activities for Turks were entirely restricted. Particularly, the “Revival Process” (*soya dönüş*) carried out between 1984 and 1989 stands as one of the most severe blows to Turkish cultural identity in history.

With the end of the communist regime in 1989, Bulgaria entered a period of democracy, opening a new chapter for the Turkish community. During this period, institutions such as the Kardzhali Kadriye Latifova State Music and Drama Theater were reactivated, and efforts to revive Turkish theater began once again. However, these developments proved to be short-lived. In 2010, Turkish theaters were merged with Bulgarian theaters, significantly restricting their activities. Although the Bulgarian Ministry of Culture described this merging as a “reform,” it effectively dealt a blow to the independence of Turkish theater. Despite these challenges, Bulgarian Turks continue to sustain theater activities through various cultural events and extracurricular initiatives, striving to keep their cultural and artistic traditions alive.

Many artists and writers have made significant contributions to the development of Turkish theater in Bulgaria. Yusuf Kerim worked as a dramaturge in Bulgarian Turkish theaters, staging numerous important works. Hafize Beysim Gün, with her artistic career extending from Bulgaria to Turkey, represented Turkish culture and made notable contributions to theater, music, and poetry. İsmail Bekir Ağlagül contributed to Turkish theater both as a director and a critic, emphasizing the preservation of the Turkish language. Figures such as Durhan Hasan and Arzu Tahir Arıbal played leading roles in staging significant works, particularly in the Kardzhali theater, further enriching the Turkish theatrical tradition in Bulgaria.

These artists laid the foundations of Turkish theater in Bulgaria and ensured the survival of Turkish culture in this field. Despite the decline in theatrical activities after 1989, their legacy continues to serve as a source of inspiration for future generations.

Turkish theater in Bulgaria has been not only an art form but also a critical tool for preserving Turkish identity and cultural heritage. As a platform where language, culture, and literature converge, theater has played a significant role in sustaining the national consciousness of Bulgarian Turks. However, theatrical activities have been periodically disrupted and deprived of support due to political pressures and assimilation policies.

Although the democratization process after 1989 led to a revival of theater, the lack of sufficient support has made the sustainability of these activities challenging. Today, the use of

theater by Turkish language teachers in Bulgaria as an extracurricular activity highlights its educational role and represents a positive step forward. However, these efforts require greater support to ensure their continued impact and development.

In conclusion, the revitalization and support of Turkish theater in Bulgaria are of great significance for the transmission of Turkish culture and language to future generations. It is essential to increase academic research in this field, strengthen cultural collaborations between Turkey and Bulgaria, and encourage the cultural activities of Bulgarian Turks. Through these efforts, Turkish theater can regain its rightful place in Bulgaria and play a vital role in preserving and promoting Turkish cultural heritage.

KIRGIZ HALK KÜLTÜRÜNDE KUTSAL BİR İÇECEK OLARAK KIMIZ

Araştırma Makalesi

İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU*

Geliş Tarihi: 02.10.2024 | Kabul Tarihi: 21.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

Özet: Toplamların tükettikleri yiyecek ve içecekler; yaşadıkları coğrafya, geleneksel yaşam biçimleri ve kültürel ritüellerle şekillenir. Bu öğeler, aynı zamanda dinî inanışlar tarafından da etkilenir ve bu inanışlar, yiyecek ve içeceklerin kültürel bir kimlik kazanmasında önemli bir etken olur. Türk boylarının zengin söz varlığında sıkça yer bulan ve Türklere özgü millî ve tarihî bir içecek olarak kabul edilen kımız, eski Türk inanışları, göçebe yaşam tarzı ve hayvancılığın etkisiyle sosyal ve toplumsal yaşamda özel bir konuma sahip olmuştur. Şamanist inanışlarda, tanrılara kansız kurban olarak sunulan yiyecek ve içecekler, kutsal bir anlam taşır ve “saçı” olarak adlandırılır. Bu anlayış, Türk kültüründe yiyecek ve içeceklere ritüelistik ve kutsal bir boyut kazandırmıştır. Fermente bir süt ürünü olan kımız, sadece besleyici bir içecek değil, aynı zamanda dinî ve sosyal ritüellerin ayrılmaz bir parçası olarak ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada, kımızın Kırgız halk kültüründeki yerini çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alıyoruz. Kımız, Kırgız sofralarının vazgeçilmezi, ritüellerde kutsal bir içecek, halk inanışları ve uygulamalarında kültürel bir öğe, Kırgız Türkçesinde derin bir söz varlığı, halk hekimliğinde tedavi edici bir yöntem ve Türk mitolojisi ile epik algısında anlam yüklü bir sembol olarak incelenmiştir. Çalışma, özellikle Kırgız halkı arasında gözlemlenen ritüeller ve günlük pratikler aracılığıyla, kımızın toplumsal ve kültürel değerlerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Kımızın, tarihsel süreç içindeki evrimi ve bu evrimin Kırgız toplumundaki yansımaları üzerine de özel bir vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beslenme kültürü, halk kültürü, Kımız, Kırgız Türkleri, Kutsallık.

KOUMISS AS A SACRED DRINK IN KYRGYZ FOLK CULTURE

Research Article

Received: 02.10.2024 | Accepted: 21.12.2024 | Published: 23.12.2024

Abstract: The foods and beverages consumed by societies are shaped by their geography, traditional lifestyles, and cultural rituals. These elements are also influenced by religious beliefs, which play a significant role in conferring a cultural identity on these items. Frequently found in the rich lexicon of Turkic tribes and recognized as a national and historical beverage of the Turks, Kumiss occupies a special place in social and communal life due to the influence of ancient Turkic beliefs, a nomadic lifestyle, and livestock farming. In Shamanistic traditions, offerings of food and beverages as bloodless sacrifices to deities carry sacred significance and are referred to as "saçı." This perspective gives these items a ritualistic and sacred dimension within Turkic culture. Kumiss, a fermented dairy product, not only serves as a nutritious drink but also emerges as an integral part of religious and social rituals. This study examines the role of kumiss in Kyrgyz folk culture from a multidimensional perspective. Kumiss is evaluated as an indispensable element of Kyrgyz dining, a sacred beverage in rituals, a significant cultural symbol in folk beliefs and practices, a rich lexical component of Kyrgyz Turkic, a therapeutic tool in folk medicine, and a meaningful figure in Turkic mythology and epic narratives. This study extensively presents the social and cultural values of kumiss, particularly through the rituals and daily practices observed among the Kyrgyz people. Special emphasis is also placed on the historical evolution of kumis and its reflections in Kyrgyz society.

Keywords: Nutrition culture, Folk culture, Koumiss, Kyrgyz Turks, sacredness.

* Doç. Dr.; Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı; ilknuriscanoglu@gazi.edu.tr 0000-0002-2849-4992

Giriş

Beslenme, insan yaşamının devamı için temel gereksinimlerden biridir ve yaşanan coğrafyanın beslenme üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Coğrafyaya göre sofralardaki yiyecek ve içeceklerin çeşitliliği ve hayvansal ya da bitkisel kaynaklı oluşları farklılık göstermektedir. Ayrıca toplumların hayatlarında besinlerin toplanması ve saklanması, sıcak veya soğuk havada muhafaza şekli, sofradaki sunumu, misafire ikramı, gündelik ya da özel günlerdeki durumu gibi özellikleri ile besinlerin kültürel bir olgu haline geldiği gözlenmektedir. Besinlerin tüketilmesi ya da tüketilmemesi konusunda, dolayısıyla yemek kültüründe dinin etkisi bulunmaktadır. Eliade'ye (2016, s. 63) göre beslenmek sadece fizyolojik bir eylem değildir, aynı zamanda dinsel bir eylemdir. Yine aynı şekilde ilkel toplumlarda bile bazı hayvanların ya da bitkilerin yenilmemesi, buna karşılık bazılarının ise yenilebilir olması besinler üzerinde dinî inanışın etkisini göstermektedir (Irmak, 2024, s. 487). Ayrıca Antik Yunan (Uncu, 2011, s. 75) ve Mezopotamya gibi farklı kültürlerde de dinin etkisiyle çeşitli yiyecek ve içeceklerin törensel mahiyette kullanıldığı ve tanrılara sunulduğu bilinmektedir (Uncu, 2011, s. 24). Türk kültüründe de yiyecek ve içecekler çeşitli ritüellerde yer almıştır. Özellikle Şamanizm, Gök Tanrı, Atalar Kültü ve Doğa Kültü gibi inanışlar, Türklerin yiyecek ve içecek kültürlerinde etkili olmuş (Güngör ve Küçük, 1997, s. 3305); çeşitli yiyecek ve içecekler çeşitli ritüellerde, farklı anlamlar ile yerini almıştır. Türk kültüründeki “iye” inanışı neticesinde de insanlar iyelere kurbanlar sunmak istemiş, adaklar adanmış, saçılar saçmış ve ziyafetler vermişlerdir (Usta ve Yaman, 2018, s. 1023-1024). En basit hâli ile bazı yiyecek ve içeceklerin etrafa saçılması şeklinde tanımlanabilecek “saçı”, Şamanizm’de dinî ritüellerin önemli bir parçasıdır (Kabak, 2012, s. 2). Türk toplumlarında gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında bu törenler sırasında insanların tanrılara yiyecekler sundukları görülür (Usta ve Yaman, 2018, s. 1023). Farklı ritüellerde, farklı görevler ve anlamlar taşıyan yiyecek ve içecekler arasında bir içecek olarak “kıımız” dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Kırgız halk kültüründe Eski Türk inanışlarının etkisiyle olduğu düşünülen ve kıımız etrafında oluşmuş çeşitli inanışlar ve uygulamalar üzerinde durulmuş ve Kırgız Türkçesinde kıımız ile ilgili gelişmiş söz varlığından örnekler verilmiştir. Bir sağaltma yöntemi olarak halk hekimliğinde kıımızın kullanım amaçlarına değinilerek Türk mitolojisi ve epik algısında çeşitli eserlerde yer alan kıımız örneklerine ve Kırgız halk kültüründen hareketle Türk kültüründeki kıımızın görünümüne değinilmiştir. Alan yazını taranarak bulguların çözümlenmesi, betimlenmesi ve yorumlanması aracılığıyla kıımızın, Kırgız halk kültüründeki görünümü açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Kırgız halk kültüründe kutsal bir içecek olarak kabul edilen “kıımız”ın toplumsal, kültürel, tarihsel ve sağlıkla ilgili yönlerini kapsamlı bir şekilde incelemektir. Araştırma, kıımızın Kırgız Türkleri arasında nasıl bir anlam taşıdığını, tarihsel süreç içinde nasıl evrildiğini ve bu evrimin kültürel pratiklere nasıl yansıdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca kıımızın mitolojik ve ritüelistik kullanımları, sosyal ritüellerdeki fonksiyonları ve halk hekimliğindeki yerini detaylı bir şekilde ele alarak, bu geleneksel içeceğin çok boyutlu değerini analiz etmek ve anlamak amaçlanmaktadır. Çalışma,

kımızın Kırgız halk kültüründeki yerini ve önemini belirleyerek bu bilgileri kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde, kımızın kültürel bir simge olarak korunması ve tanıtılması için bilimsel bir temel oluşturulması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, Kırgız halk kültüründeki kımızın tarihsel, kültürel ve mitolojik önemini derinlemesine incelemek amacıyla betimsel bir araştırma yöntemi kullanmaktadır. Araştırma, geniş kapsamlı bir literatür taraması yaparak, tarihsel belgeler ve mevcut bilimsel kaynakları analiz ederek kımızın çeşitli yönlerini aydınlatmıştır. İlgili literatür, kımızın kültürel ve ritüelistik fonksiyonlarının, sosyal yaşamdaki yerinin ve sağlıkla ilişkili kullanımlarının detaylı bir şekilde incelenmesini sağlamıştır.

Araştırmada, kımızın Kırgız Türkleri arasındaki algılanış biçimlerini, kullanım alanlarını ve toplumdaki etkilerini belirlemek için nitel veri toplama tekniklerine de başvurulmuştur. Gözlemler ve tarihî metin analizleri, kımızın toplumsal ve kültürel değerlerini ortaya koymakta kullanılan başlıca yöntemlerdir. Bu yaklaşım, kımızın Kırgız halk kültüründeki derin anlam ve işlevlerinin kapsamlı bir biçimde ele alınmasını ve yorumlanmasını mümkün kılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Kımızın Kökeni ve Tarihçesi

Kımız; eski bir millî içecek olarak bilinmektedir ve kısrak sütünden elde edilen fermente bir süt ürünüdür (Karaçıl ve Tek, 2013, s. 169). Kımızla ilgili Türk kültüründe en erken dönemdeki bilgilere *Kutadgu Bilig* ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten ulaşılır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te deri içerisinde kısrak sütü bekletilerek mayalanır şeklinde tanımlanan kımız ifadesi divanda bir de *kımız almıla* “ekşi elma” şeklinde geçmektedir (Erdal, 2009, s. 293-297). Bu durum divan içerisinde kımızın ekşi anlamında da kullanıldığını göstermektedir. Ancak Anetshofer (2023, s. 35) kımız sözcüğünün geçtiği ilk yazılı kaynak olarak Fars tarihçi Gardîzî'nin *Zayn al-ahbâr* (1050 civarında) adlı eserinden bahseder ve bu eserden yaklaşık 20 yıl sonra Yusuf Has Hacib'in eseri *Kutadgu Bilig* ve Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde “kımız” sözcüğünün yer aldığını ifade eder. Yapılan çeşitli çalışmalar neticesinde kımızın sadece Altay halklarında değil, farklı kültürlerde de olduğu görülmektedir. Kımız ile ilgili ilk yazılı kaynaklar İran, Eski Yunan ve Eski Çin'de görülür (Anetshofer, 2023, s. 38). Erdal (2009, s. 293-297) “What did the Old Turks call fermented mares' milk?” isimli çalışmasında kımızın farklı kültürlerdeki tarihinden bahseder. Bu çalışmaya göre Yunan tarihçi Herodot, İskitler döneminde İskitlerin bu fermente süt ürünü ile eğlendiklerini belirtir. 13. yüzyılda Moğolistan'a yaptığı seyahatleri ile tanınan William Rubrock da Moğollarla ilgili olarak Moğolların sütü yayık yaparak suyunu ve özünü birbirinden ayırdıklarını, yayık sonucunda ortaya çıkan tortuların da çok beyaz renkte olduğunu söyler. Yine aynı çalışma, yakın zamanda 2009 yılında Exeter Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından yapılan bir kazıda, MÖ 3700'lü yıllarda Kuzey Kazakistan'da atları evcilleştirmeleri ile tanınan Botai kültürüne ait çömlek parçalarında kımız kalıntlarına

rastlanıldığına yer verir ve Botai halkından bugün yazılı belge kalmadığını ve yaşadıkları bölgenin de Hint-İran kavimlerinin yaşadıkları bölge olduğunu belirtir. Tüm bu bilgiler ışığında kımızın insanlık tarihinde ayrı bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Türk dünyasında da Altay, Başkurt, Kazak, Kırgız gibi Türk boylarında eskiden beri varlığı bilinen (Sagınbayeva, 2017, s. 198), tarihî bir geçmişe sahip bir içecek olarak kımız; Türk tarihinde çeşitli anlamlar taşır. Kımızın tarih içerisinde özellikle Oğuzlarda ve Moğollarda bazı gelenek ve ritüeller içerisinde yer aldığı görülmektedir (Anetshofer, 2023, s. 43). Örneğin, eski dönemlerde Türklerde, “saçı” geleneğinde kımızın kansız kurban olarak sunulduğu (Koç ve Dönmez, 2020, s. 3305) ve Türk dünyasında Kazak ve Kırgız Türkleri’nde “Kımız Bayramı” diye bir bayramın kutlandığı bilinmektedir (Üstün, 2009, s. 247-248).

3.2. Türk Mitik ve Epik Algısında Kımız

Türk mitolojisinde sütle ilgili çeşitli anlatılar ve sütün bu anlatılarda çeşitli anlamlara sahip olduğu görülür. Bir süt ürünü olduğu düşünüldüğünde kımızın bünyesinde sahip olduğu anlamların derinliğini Türk mitolojisinde bulmak mümkün görünmektedir. Altay destanlarından “Er Samır” destanında Er Samır, abisi Katan Mergen’i bulmak için yer altına indiğinde, onun kendisini kötülüklerden korumak için etrafa süt saçtığını görür:

Yedi Kara kütüğün,
Kötülüğü tuttuğunda,
Büyük fırtına koparıp,
Erlik Biy’in yerine,
O bırakmıyormuş.
Yedi kütüğe vardığında,
Er Samır gördü ki
Katan Mergen kütüklere,
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp dua etmiş.
Yedi kütük yol verip,
Onu bırakmış (Dilek, 2002, s. 96).

Altay Türkçesinde cennet anlamına gelen “ak” sözcüğünden hareketle cennette “Süt Ak Göl vardır.” ve Altay anlatılarına göre tüm insanların hayatı ve ruhları bu göle bağlıdır. Bir çocuk doğacağı zaman Tanrı Ülgen oğluna söyler ve o da “Yayuçı” yani yaratıcılardan birine söyler. Yaratıcı da Süt Ak Göl’den ruh alır ve doğan çocuğa verir (Ögel, 2010, s. 571). Altaylıların cenneti olarak görülen Süt Ak Göl, süt gibi ak göldür ve Altay Türklerine göre de dünyaya yeni gelen bütün çocukların ruhları bu gölden gelir (Ögel, 2010, s. 595). Ak sütün çocuğa ruh verdiği inancı Altay anlatılarında görülmektedir.

Türk mitolojisinde sütün derin anlamlara sahip olması, Türk dünyası destanlarında, süt ürünü olan kımız ile ilgili derin ve anlamlı yansımaların ortaya çıkmasını sağlar. Bir süt ürünü olarak kımız ile Oğuz Kağan Destanı (Ögel, 2010, s. 118), Kırgız destanlarından Manas, Coodarbeşim, Er Eşim, Mendirman destanları ve Kazak destanlarından Kambar Batır Destanında karşılaşılmaktadır (Lehçediz, 2024). Bu destanlarda kımız; bir içecek, eğlence unsuru, düğün sofralarının bir parçası, eski Türk inanışlarının neticesinde saç uygulamasında saçılan içecek, şifa verici bir sağaltma unsuru gibi özellikleri ile bulunmaktadır. Örneğin, Er Töştük destanında kımızın, eğlence unsuru ve hastalık giderici özelliği ile yer aldığı görülür:

Opsoloñ atañ oorudu baldar! *Cesur baban hastalandı, çocuklar!*
Oylosom kuday toorudu, baldar’ *Düşünsem şeytana uymuşum çocuklar!*
Kımız degen aş içtim, baldar. **Kımız** denen aş içtim çocuklar (Yeşildal, 2015, s. 611).

Aykırık Salsın cutunup, *Eğlensin bağırıp,*
Kımızın içsin kuturup, **Kımızını** içsin kudurup,
Kıykırık salsın cutunup. *Eğlensin haykırıp* (Yeşildal, 2015, s. 926).

Kırgız kültüründe önemli bir yeri olan Manas destanında da kımız, cenazeyi defnetme âdetinde geçmekte ve bir âdet olarak kımız ile cenazenin yıkandığından bahsedilmektedir (Akmataliyev vd., 2003, s. 332). Kımız ile cenaze yıkama âdetinin geçtiği Köketay Han’ın Aşı’nda Köketay Han çok hastadır ve etrafında bulunanları toplayarak vasiyetini bildirir. Vasiyetinde etrafındakilerden kendisini kımızla yıkamaları isteğinde bulunur. Köketay Han “Beni kımızla yıkayın, etimi kemiğimden ayırıp zırhımı giydirin. Birlik ve beraberlik içinde yaşayın, Bokmurun’u dışlamayın, Endican’daki Manas’ı da yerime getirin.” diye vasiyet ederek vefat eder (Kaya, 2015, s. 22). Kımız ile cenazenin defnedilmeden önce yıkanması, Türk kültürü açısından dikkate değer bir uygulamadır ve halk arasında var olan kımızın temizleyici özelliği ile ilişkilendirilebilir.

3.3. Kırgız Halk Kültüründe ve Kırgız Türkçesinin Söz Varlığında Kımız

Kırgız halk kültüründe doğum, evlilik gibi önemli günlerde bir kutlama içeceği olarak Kırgız sofralarının önemli bir parçası olan kımız etrafında gelişmiş pek çok inanış ve uygulama bulunmaktadır. Kırgız halkı için kımız kutsaldır. Kırgız halk kültüründe kımıza verilen bu kutsallığın izlerini eski Türk inanışlarında bulmak mümkündür. Eski Türkler, kımızı bir Tanrı içeceği olarak görmüşlerdir (Karaçıl ve Tek, 2013, s. 169). Kırgız halk kültüründe de bu inanışın bir devamı olarak kımızın tek bir damlası bile çok kıymetli görülmüş, sosyal ve toplumsal hayatta kımızla ilgili bazı davranışlar ve uygulamalar da halk kültürü içerisinde yerini almıştır. Kırgız halkı, kımızın bir damlasını bile yere düşürmeye çekinmektedir. Örneğin, ikram edilen kımızın tamamını içmemek ya da içip bitirilen kımızın kalan damlalarını bile etrafa saçmak çok ayıp ve günah olarak görülmektedir (Moldokulova, 2016, s. 90). Kırgız halk kültüründe kımızı bu kadar değerli kılan unsurlar arasında Eski Türk inanışlarının yanı sıra hayvancılık ve göçebe yaşamın doğal bir sonucu olarak hayvanın insan yaşamındaki önemi de görülebilir. Aslında Kırgız halk kültüründe sadece kımıza değil, süttten

yapılmış yiyecek ve içeceklerle de iyi muamalede bulunulur. Kırgız halkı, süt ürünlerinin hepsine “ak” der. Ak sözcüğü, Kırgız Türkçesinde renk anlamının dışında süt ürünleri anlamına da sahiptir (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, 2024). Ak olarak nitelendirilen ayran, süt ya da kımız aniden yere döküldüğünde yere dökülen ak, yani süt ürününden üç kere alıp döken kişinin kıyafetinin yakasına “Ak calgasın!” (Ak korusun!) diyerek sürülür. Yine aynı şekilde kişinin kıyafetine ak döküldüğünde de iyiye işaret olarak düşünülür ve yine yere süt ürünü döküldüğünde söylendiği gibi “Ak calgasın!” denilir (Moldokulova, 2016, s. 102). Süt ürünlerinin kutsallığının göstergesi olarak Kırgız halk kültüründe yer alan kımızın bir iyi niyet sembolü olduğu inanişini, göçebe yaşama dayalı bir uygulamada da görmek mümkündür. Halk arasındaki inanişâ göre bozüyün (geleneksel Kırgız çadırı) içerisine yanlışlıkla giren yılanı dışarı çıkarmak için yılanın üzerine süt ve kımız gibi içecekler serpilir. Ak çaçuu (Ak serpmeye) denilen bu uygulamanın temelinde yılanın karşı sütün ve kımızın rengi gibi, ak niyet yani iyi niyet beslendiği ve yılanın da kendilerine zarar vermeden dışarı çıkmasını istedikleri inanişi yer almaktadır (Orozobaev, 2012, s. 7). Kımızı kutsal gören Kırgız halk kültüründe bu kutsallığın neticesinde, kımız ikramı sırasında da birtakım törenler beraberinde gelmiştir. Bu törenlerde kımız ikram eden ev sahiplerine toplumun ileri gelenlerince ve kımız içenler tarafından dualar edildiği, iyi dileklerde bulunulduğu görülür. Halk arasında kısrağı olan kişinin, kımızını gelen misafirden esirgememesi gerekmektedir. Kımız yapılan eve gelindiğinde kımız kalmadıysa ve eve gelen kişiye, ev sahibi kımızı bu sebeple ikram edemediyse, ev sahibi misafirine karşı kendini borçlu hisseder, kımızın konulduğu tulumun dibinde kalan kımız kalıntılarını misafirlerine sunar (Moldokulova, 2016, s. 90). Yine kımız ikramı ile ilgili sosyal ve toplumsal hayatta yer edinmiş bir uygulamaya göre de kımız mayalanan eve sabah olunca köydeki kadın, erkek, çoluk-çocuk gelir. Ev sahibi gelen misafirlere bir kere değil, gelen misafirler doyuncaya kadar kımız ikram eder. Gelenler için kımız az olur ve gelen kımıza doymazsa bu durum, halk arasında çok ayıp olarak karşılanır. Kımıza doyanlar da ev sahibine dualar ederler. Bu dualar içerisinde kımız çeşitlerinden tunguç kımız içildiğinde edilen dualarda evin sahibine bolluk, bereket, uzun ömür, sağlık ve halk arasında itibar dilenmektedir:

Colborstay sürdüü bol,
Acıdaarday zaarduu bol,
Karışkırday kaarduu bol.
Buudayday butakta,
Talday şakta.
Karaganday zuulda,
Arçaday kögör.
Ataıdın ıyıkтуusu bol,
Eneıdın süyүктүüsü bol.
Kalkına kadırı artkan,

*Kaplan gibi heybetli ol,
Ejderha gibi öfkeli ol,
Kurt gibi hiddetli ol.
Buğday gibi dalda,
Dal gibi filizlen.
Altın başak gibi hızla olgunlaş,
Ardıç gibi göğör.
Babanın kıymetlisi ol.
Annenin sevdiği ol.
Halkında kıymeti artan,*

Martabası biyik kişi bol.

Mertebesı yüce insan ol.

Oomiyn (Akmataliyev vd., 2003, s. 237).

Amin.

Halk arasında kımız ilk kez içildiğinde, kımızı içenler kımızın konulduğu tulumun yanına buğday saçarlar. Bunun da kımızın buğday gibi kızarmasını diledikleri için yapıldığına inanılır (Akmataliyev vd., 2003, s. 151). Yine halk arasında efsaneleşmiş bir inanışa göre de kımız konulan tulumun dört köşeli oluşunun sebebi dört peygamber ile ilgilidir. Halk arasındaki inanışa göre savaş yıllarındaki zorlu günlerde yayladan dört peygamber geldiğinde bir eşyaya süt koyulur ve süt sonrasında kımız olur. Bu eşyanın da kımız konulan “saba” isimli eşya olduğunun sonradan anlaşıldığı söylenir (Akmataliyev vd., 2003, s. 151). Böylece halk arasında eski Türk inanışlarından kalma kutsiyet yüklenen kımıza ve kımız konulan tulum olan sabaya, dinî bir kutsallık da verilmiş olur.

Ak batarlar “Hayır duaları” içerisinde hayvancılığın etkisiyle ortaya çıkmış Kırgız kültürüne özgü denilebilecek Celege Bata’da (Atların Bağlandığı Urgana Edilen Dua) yine kımızın yer aldığı görülür. Cele, “Atların sırayla bağlandığı iki ucu iki kazığa bağlı urgan” (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, 2024) Kırgız halk kültüründe kutsal görülür. Bu sebeple üzerine basılmaz. Özellikle Celege Bata’nın ev sahibine, kımız mayalandığında ve ilk kez kımız içildiğinde dua edildiği görülür (Akmataliyev vd., 2003, s. 226).

Sabaan tolsun kımızga,

Tulumun dolsun kımıza,

Çarañ tolsun uuzga,

Kabın dolsun ağız sütüne,

İrisiñ taşıp tursun

Nasibin taşsın dursun.

(Akmataliyev vd., 2003, s. 232).

Kulun, tay cörölgölüü bolsun,

Kulunun, tayın gelenekli olsun,

Kımızdı içkenge buyursun,

Kımızı içene nasip olsun,

Cele boon keñ bolsun,

Atını bağladığın urganın geniş olsun,

Könögün süt tolsun

Kâsen süt dolsun.

(Akmataliyev vd., 2003, s. 233).

Kırgız halkı için son derece önemli olan Manas Destanı etrafında kımız ile ilgili şekillenmiş bazı inanışlar da bulunmaktadır. Manas söylemeye başlayan Manasçıların, Manas söylemeye başlamadan önce bir rüya gördükleri ve Manasçıların da rüyalarında destan kahramanlarının birinin elinden kımız, su gibi içecekleri içmeleri neticesinde Manas söylemeye başladıklarına inanılmaktadır. Manasçı Çoyuke Ömür Uuulu’nu rüyasında bir aksakal, bir eve götürür ve ona kımız dolu derilerden kımız içirir. Kendisini kırk ev dolaştırır ve kırk evden kımız içirtir (Çeribaş, 2012, s. 81). Böylece kendisi, Manas söylemeye başlar. Halk arasında Manasçıların rüyaları sonrasında Manas söylemeye başlamaları ve bu rüyalarda Manas söylemelerinde kımız içmelerinin etkili olması, Kırgız halk kültüründe kımıza verilen kutsallıkla ilgilidir.

Dilin içinde olduğu kültürün etkisiyle söz varlığı kazandığını ve söz varlığının şekillendiğini; kültürün de dil ile etkileşim içerisinde olduğunu gösterir nitelikte Kırgız

Türkçesinde kımız ile ilgili zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Türk boyları içerisinde Kırgızlarda kımız, Özbeklerde kimiz, Altaylarda kımıs, Uygurlarda kemiz, Başkurtlarda kumuz, Çuvaşlarda kamas ve Hakaslarda hımıs (Saginbayeva, 2017, s. 199) şeklinde yer alan kımız; çeşitleri, kımız yapımı sırasında kullanılan eşyaların isimleri ve kımız ile ilgili atasözleri ile Kırgız Türkçesinde zengin bir söz varlığı oluşturmaktadır. Kırgız Türkçesinde kımızın türlerine göre zengin bir söz varlığı ile karşılaşılır. Kımızın yapılış şekli, mayalanma süresi, içeriği, halk uygulamalarındaki ve inanışlarındaki yerine bağlı olarak çeşitli isimlendirmelere sahip olduğu görülür. “Kızıl kımız, bal kımız, baytal beenin kımızı, töö kımız, uy kımız, toğdurma kımız, saamal kımız, tunma kımız, söök kımız, çaykagan kımız, ısıtıp içken kımız, kıtkıl kımız, açigan kımız, kuykum kımız, caş kımız, küzgü kımız, sarı kımız, ıştalğan kımız ve kımıran kımız” (Saginbayeva, 2017, s. 199-200) kımız türleri arasında yer almaktadır. Kımız türlerinin yanı sıra kımız yapımı sırasında kullanılan aletler de Kırgız Türkçesinde kımızla ilgili söz varlığı olarak dikkat çekmektedir. Kımız yapımında kullanılan “saba” (kımız koymak için büyükbaş hayvan derisinden yapılan tulum), “çanaç” (tulum, keçi derisi), “köökör” (içecek koymak için at veya deve derisinden yapılmış kap), “könök” (genellikle sulu şeyler taşımaya yarayan, kulplu kova, kâse), “Bişkek” (kımız karıştırmak için kullanılan değnek) (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, 2024), kımız yapımında kullanılan aletler arasındadır. Kırgız Türkçesinde kımızla ilgili atasözleri de oldukça fazladır: “Kımız kişinin kanı, et kişinin canı” (Kımız insanın kanı, et insanın canıdır.); “Kımızduu üy nazar, kızduu üy bazar” (Kımızlı ev nazar, kızlı ev Pazar.); “Kımızduu üydö-ayakçı, kızdı üydö-kıyakçı” (Kımızlı evde saki, kızlı evde müzisyen.); “Kımızdı içkenge, kızdı suraganga ber” (Kımızı içene kızı isteyen ver.) (Ibraimov, 2020) şeklindeki atasözleri Kırgız Türkçesinde yer almaktadır.

3.4. Halk Hekimliğinde Bir Sağaltma Yöntemi Olarak Kımız

Sütün mitolojik anlatılardaki kutsallığına benzer bir şekilde Türk kültüründe halk arasında da kutsal görüldüğü; doğum, evlilik gibi ritüellerdeki çeşitli uygulamalarda bu önemli günleri kutsamak amacıyla, çeşitli uygulamalarla süte yer verildiği gözlemlenmiştir. Sütün Türk kültüründe kazandığı kutsallık özelliğinin yanı sıra, bir diğer önemli özelliği ise şifa vericiliğidir. Süt ve süt ürünleri göçebe yaşamda en fazla kullanılan besinlerden biri olmakla beraber, süt ve süt ürünlerinin Türk kültüründe sağlık için de tüketildiği bilinmektedir. Örneğin, Turfan bölgesinde bulunan, Uygur döneminden kalma tıbbi bir metinde sütün; mide rahatsızlıklarına, solunum yolu rahatsızlıklarına, kuru öksürüğe iyi geldiği belirtilmiş ve Karahanlı dönemi eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de de sütle alakalı sağlıklı beslenme ve yeme-içme ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Acar, 2022, s. 23-27). Tarihte olduğu gibi bugün de Anadolu’da, hayvansal kaynaklı sütün şifa verici özelliği halk arasında devam ettirilmiştir. Anadolu’da sütün çeşitli halk hekimliği uygulamalarında kullanıldığı görülür. Sütün doğrudan ya da farklı ürünlerle karıştırılması şeklinde yapılan bu uygulamalarda sütün şifa verdiğine inanılır. Örneğin, Anadolu’da, sütün özellikle bazı otlarla karıştırılması ile karın ağrısı şikâyetlerine iyi geldiği bilinmektedir (Doğru, 2013, s. 124).

Türk kültüründe sütün şifa verici özelliği neticesinde, bir süt ürünü olan kımızın da Kırgız halk kültüründe şifa verici özelliğe sahip olduğu görülür. Örneğin, Kırgız halkı arasında,

hapşırıldığında kişiye uzun ömür dilenirken kımızın bu kalıp ifadede yer aldığı görülür. Hapşırıldıktan sonra söylenen iyi dilek içerisinde kımızın yer alması Kırgız halk kültüründe kımızın bir diğer fonksiyonu olan şifa verici ve hastalık iyileştirici özelliğinin bir yansımasıyla akla getirmektedir:

Ak çüç,	<i>Hayırlı hapşır,</i>
Ayran iç.	<i>Yoğurt ye.</i>
Kırğa çık,	<i>Vadiye çık,</i>
Kımız iç	<i>Kımız iç.</i>

(Akmataliyev vd., 2003, s. 306).

Şamanist dönemde Şaman'ın pişen süt ile ölüyü dirilttiğinden bahseden anlatılar bulunmaktadır (Güngör ve Küçük, 1997, s. 10). Ayrıca Kırgız halk hekimliği uygulamalarında bir süt ürünü olarak kımızın temizleyici özelliği ile de karşılaşılmaktadır. Örneğin, halk hekimliğinde kullanılan yılanı temizlemenin, yani insan vücudu için zararlı olabilecek maddelerinden yılanı ayırmanın yollarından biri de yılanı kımız içerisinde bekletmek olarak görülür. Buna göre yılan yakalandıktan sonra ölü ya da diri olarak kımız dolu bir bidonun içerisine atılır ve yılan bu şekilde on iki gün boyunca kımızın içerisinde bekletilir (Orozobaev, 2012, s. 10). Kırgız halk hekimliğinde uygulanan bu yöntem, kımızın temizleyici bir özelliği olduğuna inanıldığını göstermektedir. İnsana güç ve sağlık veren bir içeriğe sahip olduğuna inanılan kımız, özellikle geçmiş dönemlerde Türkleri yaşam şartlarının zorluklarına karşı korumuştur. Bu sebeple Kırgız halkı yılın belli dönemlerinde kımız içerek hastalıklardan korunmaya çalışır (Kiyat, 2023, s. 29). Bugün Kırgızistan'da kımız, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemlerden biri durumundadır ve kımızı merkeze alan bazı “kurort”lar bulunmaktadır. Almanca kökenli bir kelime olan kurort, tatil yerlerinde doğal şifalı kaynakların tedavi amaçlı kullanılması için kurulan merkezler olarak dikkat çekmektedir (Gündoğdu, 2024, s. 1159). Kımız da bu “kurort”larda kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir. Özellikle Suusamır Vadisi'ndeki “Baytur Kımız Tedavi Merkezi” dikkat çeken bir “kurort”tur. Burada mide, ülser, gastrit, huzursuz bağırsak sendromu, hipertansiyon, damar sertliği gibi hastalıkların tedavisinde kımız kullanılmaktadır (Gündoğdu, 2024, s. 1165).

Sonuç ve Öneriler

Millî ve tarihî bir içecek olarak tanımlanan; arkeolojik çalışmalar sonucunda MÖ 3700'lü yıllarda Botai kültüründe bile olduğu ortaya çıkan; Moğol, İran, Çin gibi çeşitli kültürlerde de görülen; Hakas, Başkurt, Kırgız, Kazak gibi pek çok Türk boyu tarafından bilinen; Türk boylarının söz varlığında yer alan; atlı göçebe yaşamın süt ürünlerinden olan kımız, Eski Türk inanışlarından Şamanizm ve iye inanışları neticesinde Türk kültüründe kutsallık kazanmış ve böylece Türk kültüründe yerini almış, önemli ve bünyesinde derin anlamlar barındıran bir içecek durumundadır. Şamanist dönemlerdeki süte verilen kutsiyet ile tanrılara sunulan ve saçıl geleneğinde kullanılan kımız; hem sofralarda hem atlı göçebe hayatta sağlığı korumada hem de çeşitli ritüellerde eski Türk inanışlarının etkisiyle bugünlere kadar varlığını sürdürmüştür. Eski Türk inanışlarının bir devamı neticesinde kımız, Kırgız halk kültüründe de kutsal görülmüş, bu kutsallık neticesinde kımızın yapılışından misafire ikramına bir törensel mahiyet geliştirilmiş, toplum hayatı içerisinde kımızla ilgili âdeta kurallar ortaya çıkmıştır. Kırgız halk kültüründe ritüelistik bir içecek olarak tanımlanabilecek kımız, Kırgız Türkçesinin

söz varlığına da etki etmiş ve kımızla ilgili atasözleri, kımız çeşitleri ve kımız yapımında kullanılan eşyaların isimleri ile Kırgız Türkçesinde yerini almıştır. İnsanlık tarihi kadar eski sayılabilecek bir tarihe sahip kımız içeceği, Kırgız halk kültürünün önemli bir unsuru olarak inanış ve uygulamalarla varlığını hâlâ devam ettirmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları, kımızın Kırgız halk kültüründe derin köklere sahip olduğunu ve geleneksel olarak sağlık uygulamalarında, ritüellerde ve sosyal etkileşimlerde önemli roller üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kımızın kültürel miras olarak korunması ve tanıtılması için şu hususlara dikkat edilmesi önerilmektedir:

- Kırgız halk kültürünün bir parçası olarak kımızın üretimi, kullanımı ve kültürel önemi hakkında bilgi veren eğitim programları düzenlenmeli, programlar okullarda ve topluluk merkezlerinde sunularak genç nesillere aktarılmalıdır.
- Kımız ile ilgili kültürel etkinlik ve festivaller ile yerel ve uluslararası ziyaretçilere bu özgün içeceği deneyimleme ve öğrenme fırsatı sunulmalıdır.
- Kımızın tarihçesi ve kültürel etkileri üzerine daha fazla araştırma yapılmalı; bu konuda akademik makaleler, kitaplar ve belgeseller hazırlanmalıdır.
- Halk kültürünü yansıtan ve Türk kültürüne etki eden diğer unsurlar da benzer şekilde ele alınmalı, yapılacak çalışmalarla alan yazını zenginleştirilmelidir.

Kaynakça

- Acar, H. V. (2022). Orta Asya Türk tıbbının Anadolu'ya bıraktığı miras. *Anadolu Tıbbi Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Akmataliyev, A., Kırbaşev, K., Ömür Bay Uulu, M. ve Şarşenaliyev, Ö. (2003). *Kaada-Salttar Ak Batalar, El Adabiyatı Seriyasının 29-Tomu*. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası.
- Anetshofer, H. (2023). The Turkic word qımız “fermented mare’s milk”: Early historical textual evidence and origin. *Zemin: Literature Language and Cultural Studies*, (6), 34-81.
- Çeribaş, M. (2012). *Kırgız Türklerinde manasçılık geleneği ve manasçılar*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Dilek, İ. (2002). *Altay destanları I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğru, M. (2013). *Türk halk anlatmalarında süt* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Eliade, M. (2016). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rifat, Çev). Kuram Yayınları.
- Erdal, M. (2009). What did the Old Turks call fermented mares’ milk? Z. Dingjing & A. Yakup (Eds.), In *Studies in Turkic Philology* (pp. 293-297). China Minzu University Press.
- Gündoğdu, İ. (2024). Kırgızistan’daki sanatoryum ve kurtortlarda sunulan hizmetler ve tedaviler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(3), 1158-1169.

- Güngör, H. ve Küçük, A. (1997). *Milli bütünlüğümüzün kaynakları Asya'dan Anadolu'ya taşınanlar*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ibraimov, M. (2020). *Kırgız atasözleri ve deyişler*. Web: <https://new.bizdin.kg/media/books/makaldar.pdf> adresinden 24 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Irmak, Y. (2024). Türk kültüründe tören yemekleri ve işlevsel bir yaklaşım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(46), 486-515.
- Kabak, T. (2012). Şamanizmden Aleviliğe dini ritüellerde rakı ile kımızın işlev ve önemi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(16), 1-11.
- Karaçıl, M. Ş. ve Tek, N. A. (2013). Dünyada üretilen fermente ürünler: Tarihsel süreç ve sağlıkla ilişkileri. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 163-174.
- Kaya, D. (2015). *Kırgız destanları*. Salkım Söğüt Yayınları.
- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi (2024). *Kırgızca-Türkçe sözlük*. Web: <http://sozduk.manas.edu.kg/index.php> adresinden 15 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Kiyat, A. (2023). Kırgız mutfak kültüründe kış hazırlığı: Gıdalar, kaplar ve muhafaza mekânları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 26-39.
- Koç, D. E. ve Dönmez, Ö. Ç. (2020). Türk mitolojisi ritüellerinde yer alan yiyecek ve içecekler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3303-3318.
- Lehçediz (2024). Tarih ve edebiyat metinleri bağlamli dizin ve işlevsel sözlüğü. Web: <https://lehcediz.com> adresinden 15 Ekim 2024'te alınmıştır.
- Moldokulova, D. (2016). *Kırgızdardın Salttık Cürüm-Turum Madaniyatı XIX. Kılımdın Ayagı-XX. Kılımdın Başı*. Kırgız Respublikasının Bilim Berüü Cana İlim Mnistiligi.
- Orozobaev, M. (2012). Kırgız halk inancı ve halk hekimliği uygulamalarında yılan. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(15), 1-17.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) (1. Cilt)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saginbayeva, B. (2017). Kırgız düynö taanımında “Kımız” kontsepti. *Nauka, Novie Tehnologiyi İnnovatsii Kırgızistana*, (2), 198-201.
- Uncu, E. (2011). *Eski Mezopotamya ve Yunan dünyasında din ve tanrılar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Usta, S. ve Yaman, M. (2018). Türk mitolojisinde ve inanışlarında yiyeceklerin yeri. *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 4(12), 1022-1028.
- Üstün, Ç. (2009). Eski bir Türk içeceği: Kımız (Koumiss). *TÜBAR*, (26), 247-255.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). *Er Töştük Destanı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Araştırmacıların Makaleye Katkı Oranı Beyanı:

1. yazar katkı oranı: %100

Çıkar Çatışması Beyanı:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek veya Teşekkür Beyanı:

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı:

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Extended Abstract

The variety of foods and drinks consumed in societies is related to geography and lifestyle. Food and drinks are both basic needs for the continuation of life and one of the cultural phenomena of societies. Religion has a great influence on foods and drinks that become a cultural phenomenon in societies. In addition, the way foods and drinks is stored, consumed, whether they are edible or not, ceremonial, daily situations and their presentation styles are also cultural phenomena related to food. It is possible to say that food and drinks have different functions and deep meanings under the influence of ancient Turkish beliefs. The deep meanings of food and drinks in Turkish culture have been formed around Shamanism, “Gök Tanrı”, Ancestor cult and Nature cult. In the Shamanist period, foods and drinks are offered to gods as bloodless sacrifices and used as “saçı”. The same understanding of foods and drinks are also carried out in Turkish culture. Koumiss, which is defined as a fermented dairy product and seen as a historical and national beverage in Turkish culture, is also mentioned in Divanü Ligati't Türk and Kutadgu Bilig, which are important works of Turkish culture. In addition, the word koumiss is also found in ancient Chinese, ancient Greek and Iranian written sources. Research has shown that koumiss has deep meanings in human history, especially in Turkish culture. Koumiss, which can be found even in pottery remains dating back to 3700 BC, is encountered in many Turkish tribes. Koumiss is a drink that takes place in the vocabulary, literature, mythology, beliefs, tables and important days of Turkish tribes. One of the Turkish society who attributes deep meanings to koumiss is the Kyrgyz Turks.

Kyrgyz culture gives importance to animal products due to the influence of both the animal husbandry-based lifestyle and the beliefs thought to have been inherited from ancient Turkish beliefs. Dairy products, especially those called “ak”, have been considered sacred among the people and many practices and beliefs related to dairy products have taken their place among the Kyrgyz. In Kyrgyz folk culture, the preparation of koumiss, serving koumiss to guests, the guest praying to the host and koumiss, the respect shown to a drop of koumiss, the belief that koumiss is protective against wild animals in nomadic life, the belief that koumiss is a source of healing as a method of treatment, and the sanctity of koumiss are all related to the Old Turkish Belief. In addition to the beliefs, practices, and ceremonies related to koumiss in Kyrgyz folk culture, the vocabulary related to koumiss in Kyrgyz Turkish is also quite remarkable. Proverbs and idioms, formulaic expressions in which koumiss is included; the way koumiss is made, its content, and the storage period, and the names it takes according to its place in beliefs, as well as the names of the items used in the production of koumiss, have

an important place in Kyrgyz Turkish. In addition, koumiss is also included in Turkish mythological narratives, epic texts, and many works considered important in various periods of Turkish literature as a part of the table, a sacred element that protects from dangers, and a means of entertainment.

It is also possible to see beliefs and practices related to koumiss in the Manas Epic, which has an important place among the Kyrgyz Turks and is an important part of the Kyrgyz national identity. While the practice of washing the dead person with koumiss in a death-related practice in the Manas Epic brings to mind the cleansing properties of koumiss, as in folk medicine practices, there is also a belief among the people that “Manasçı” chants Manas after drinking koumiss in their dreams. With this belief, koumiss is understood to have a divine sanctity exists among the people.

This study examines the appearance of koumiss in Kyrgyz folk culture. The types of koumiss, the names of the ingredients used in making koumiss, proverbs and idioms related to koumiss, the fact that koumiss is a vocabulary element, that it is used as a source of cleansing and healing in folk medicine practices, that it is an important part of important days and ceremonies, that not a single drop is dropped on the ground among the people, that it is protective in nomadic life, and that koumiss is a ritualistic and sacred drink in folk beliefs, and that it has been stated that milk has gained deep meanings in Turkish mythology and literature, and thus, the appearance of koumiss in Turkish culture has been tried to be explained based on Kyrgyz folk culture.

“BALKANLARDA TÜRK EDEBİYATI TARİHİ” KİTABI HAKKINDA

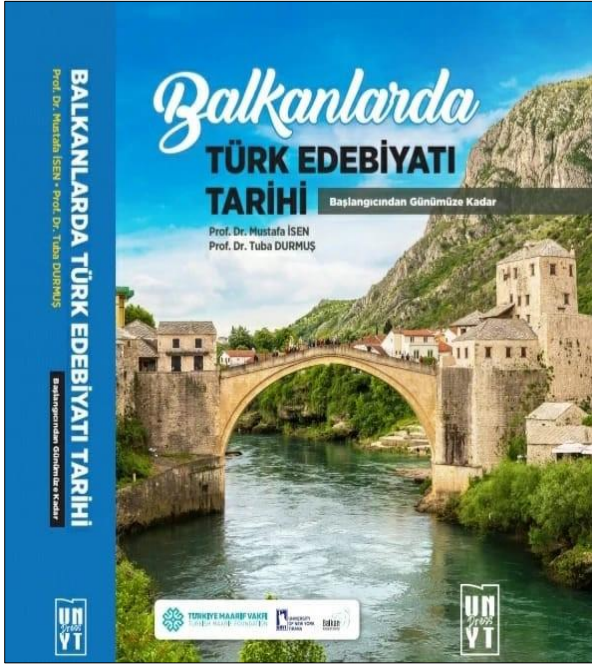
Kitap İncelemesi

Ömür GÖKAKIN*

Geliş Tarihi: 19.09.2024 | Kabul Tarihi: 21.12.2024 | Yayın Tarihi: 23.12.2024

İsen M. ve Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi*. Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi Yayınları.

ISBN: 978-9928-467-18-8

Osmanlı İmparatorluğu’nun yüzlerce yıl hüküm sürdüğü Balkan coğrafyasının şekillenmesinde Türk-İslam kültürünün etkisi büyüktür. Konumu itibarıyla sürekli savaşların yaşandığı Balkan coğrafyasının Osmanlı’nın 14. yüzyıldan itibaren başlayan ilgisiyle en barışçıl ve istikrarlı dönemini yaşaması, bu coğrafyanın edebî ve kültürel gelişimini hızlandırmıştır. Osmanlı hâkimiyetinden sonra ulus devlet temelli küçük devletlere ayrılan Balkanlarda sınırlar sürekli değişmiş, mezalimler yaşanmış ve son tahlilde coğrafya bugünkü hâlini almıştır.

Balkan coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti esnasında ciddi bir edebî üretim görülür. Hatta Türk edebiyatının şekillenmesinde bu

coğrafyada yetişen yazar ve şairlerin büyük etkisi vardır. Osmanlı sonrasında yaşanan istikrarsız süreçlerde bile Balkanlarda Türk edebiyatının süregelmesi, bu coğrafyadaki Türk kültürünün temellerinin sağlamlığını göstermektedir. Osmanlı’dan itibaren Balkanlardaki Türk edebiyatının serüvenine odaklanan derli toplu bir akademik çalışma eksikliği, Mustafa İSEN ve Tuba DURMUŞ’un birlikte hazırladıkları *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi - Başlangıçtan Günümüze Kadar* isimli kitapla giderilmeye çalışılmıştır. Bu eser, 15. yüzyıldan günümüze kadar Balkan coğrafyasındaki Türk edebiyatının izlerini, buradaki şehirlerin rehberliğinde ortaya koymaktadır. Tarihî bir perspektifle ve kronolojik olarak hazırlanan kitap, bütüncül bir yaklaşımla ansiklopedik bir kaynak hâline gelmiştir.

Çalışma “Osmanlılar döneminde Tuna’nın güneyinde kalan bölgeyi niteleyen Rumeli, Ege denizi adalarını” kapsayan bölgedeki Türk edebiyatına odaklanır (İsen ve Durmuş, 2023, s. 11). Balkanlarda 15. yüzyıldan günümüze değin eser vermiş 1894 şair ve yazarı ele alan eser, “Sunuş”, “Önsöz” ve kapsamlı bir “Giriş” bölümünden sonra Balkanlarda yer alan devletlerin

* Öğr.; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı; omurgokakin@gmail.com 0000-0001-7210-3453

alt başlıklar hâlinde sıralanmasını ihtiva eder. Bu hacimli eser, “Sonuç” ve “Kaynakça” bölümleriyle tamamlanır.

Çalışma, kitabın yayımlanmasını sağlayan Türkiye Maarif Vakfı’nın Başkanı Prof. Dr. Birol AKGÜN’ün “Sunuş” yazısıyla başlar. Burada Balkanlarla ilgili çalışmalar ve bu eser hakkında tanıtıcı bilgiler yer alır. Ardından Prof. Dr. Mustafa İSEN’in yazdığı “Ön Söz” bölümü gelir. Yazar burada Balkan coğrafyasının öneminden bahsederek kitabın genel bir tanıtımını yapar. Tanıtıcı mahiyetteki bu iki bölümden sonra kitabın en önemli bölümlerinden birisi olan “Giriş” bölümü başlar. Bu bölümde Türk edebiyatının Balkan coğrafyasındaki serencamı detaylıca anlatılır. “Osmanlı Sonrası Balkanlarda Türkçe” ve “Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı” alt başlıklarını kapsar. Bu bölümde sadece edebiyatın değil, aynı zamanda Türklerin de Balkanlarda var olmaya başladığı tarihten itibaren anlatılması kayda değerdir. Özellikle Osmanlı ile Balkan coğrafyasında fethin tamamlanması, tasavvuf anlayışının Balkanlardaki nüfuzu, Osmanlı’nın sadece Türklüğü değil, İslam’ı da bölgede hâkim kılışının altı çizilir. Özellikle ilk dönemlerde “tebliğ şiirleri” sayılabilecek eserlerin ortaya çıkması, dervişlerin etkisiyledir. (İsen ve Durmuş, 2023, s. 24). Bu sebeple Türk edebiyatının Balkanlara yerleşmesinde tasavvufun rolünün büyük olduğu vurgulanır.

“Giriş” bölümünde dikkat çekilen bir diğer nokta da Balkanlarda Türk edebiyatının ortaya çıkmasına vesile olan kaynakların sıralanmasıdır. Yazarlara göre üç önemli kaynağın ilki Anadolu’dan Balkanlara giden müderris, kadı, kâtip, asker ve sancakbeyi gibi önemli görevleri üstlenenlerdir. İkincisi devşirme sistemiyle Balkanlarda doğup sonrasında Türkçe öğrenen ve Türkçe eserler kaleme alanlardır. Son kaynak ise Balkan coğrafyasında doğup buradaki merkezlerde eğitim alıp Türkçe öğrenerek Türkçe eserler verenlerdir. Bu sayede Türk edebiyatını oluşturan şair ve yazarların üçte biri Balkan kökenli olmuştur.

“Giriş” bölümünde genel bir perspektif çizildikten sonra “Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı” alt başlığına geçilir. Burada “Kuzey Makedonya”, “Kosova”, “Bulgaristan”, “Yunanistan” ve “Romanya” ayrı başlıklar altında incelenir. Bu başlıklarda Osmanlı’dan itibaren Türklerin çıkardıkları dergilerden ve edebî üretimden kısaca bahsedilerek önemli isimler sıralanır. Ayrıca sayısal veriler ve tablolarla elde edilen sonuçlar sistematik bir şekilde okura aktarılır. Bu alt başlıkla birlikte şair ve yazarların yetiştikleri coğrafyaların haritalandırılarak verildiği görülür. Bu da okurun görsel hafızasını güçlendirmektedir.

“Giriş” bölümünden sonra günümüzdeki Balkan ülkelerine tek tek odaklanılan asıl bölüme geçilir. Bu bölümde “Yunanistan”, “Bulgaristan”, “Makedonya”, “Bosna-Hersek”, “Kosova”, “Sırbistan”, “Arnavutluk”, “Romanya”, “Macaristan” ve “Karadağ” başlıkları altında bu ülkelerin sınırları içerisinde kalan ve Türk edebiyatının izlerinin bulunduğu şehirlere tek tek bakılır. Bu bölümlerde bahsi geçen şehirlerdeki yazar ve şairlerin sayıları ortaya konmuş, onların yetiştikleri kültürel ortamlar verilmiştir. Buradaki veriler ışığında Balkanlarda Türk edebiyatına katkı sunan en fazla yazar ve şairin bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde kalan şehirlerde yetiştiği görülmektedir. Toplam olarak Yunanistan’da 729, Bulgaristan’da 368, Makedonya’da 231, Bosna-Hersek’te 204, Sırbistan’da 114, Kosova’da 104, Arnavutluk’ta 72, Romanya’da 53, Macaristan’da 14 ve Karadağ’da 5 kişi bulunmaktadır (İsen ve Durmuş, 2023, s. 42-51). Kitapta bu yazar ve şairler hakkında ansiklopedik bilgiler, ülkelerin Osmanlı

tarihindeki konumları dikkate alınarak verilmiştir. Bu bağlamda yazar ve şairlerin yetiştikleri coğrafya ile Türk kültürünün bu coğrafyaya etkisine, mimari özelliklerine, yayıncılık faaliyetlerine, yer adlarına, eğitim kurumlarına ve dinî ilişkilere de değinilir. Bu sayede birer kültür merkezi olarak görülen muhitler birçok yönüyle ortaya konur. Böylece bu çalışma, sadece bir edebiyat araştırması olmanın sınırlarını aşarak Balkan coğrafyasındaki Türk kültürünün etkilerini görmek isteyen her araştırmacının faydalanabileceği bir kaynağa dönüşmüştür. Balkanlardaki Türk etkisinin kronolojik olarak ele alındığı eserde, ülkelere özel değerlendirmeler sonunda tablolarla ülkeye ilişkin verileri matematiksel bir dağılım ile görmek mümkündür. Böylece bu coğrafyada Osmanlı yönetimindeki Türk edebiyatıyla sonrasındaki Türk edebiyatının gelişimini ayırt etme imkânı vardır. Bu grafiklerden yola çıkarak genel olarak Osmanlı'nın ihtişamlı dönemlerindeki edebî üretimin diğer dönemlere kıyasla daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra Türk edebiyatının etkisinin azaldığı ama hâlâ varlığını koruduğu ortaya konmuştur.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra alandaki çalışmalara değinilir. Çalışmaların genel olarak şehir veya kişi bazlı olduğu, genel bir bakış açısıyla ele alınan eserlerin eksikliğinin yaşandığı vurgulanır. Hazırlanan bu eser, bu boşluğu doldurma girişimi olarak dikkat çekmektedir. Günümüzde Türkiye ile Balkan ülkelerinin iyi ilişkilerine de değinilen bu bölümde bu tarz çalışmaların artması temenni edilir. Türkçenin Balkanlardaki gücü düşünüldüğünde, bu çalışmanın başka çalışmalara önayak olacağı aşîkârdır.

Kaynakça

İsen, M. & Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk edebiyatı tarihi*. Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi Yayınları.